

Ewa Łętowska
bibliografia
i orzecznictwo
z jej udziałem

Ewa Łętowska
bibliografia
i orzecznictwo
z jej udziałem

Redakcja merytoryczna
Aneta Wiewiórska-Domagalska

Udział w przygotowaniu publikacji
Przemysław Florjanowicz-Błachut
Patrycja Kainka
Mateusz Grochowski
Agnieszka Łyszkowska
Konrad Osajda
Krzysztof Pawłowski

Ewa Łętowska bibliografia i orzecznictwo z jej udziałem

Wprowadzenie
Aneta Wiewiórowska-Domagalska

Warszawa 2023

Profesor dr hab. dr h.c. multi Ewa Łętowska

1968 – doktorat nauk prawnych

1975 – habilitacja w zakresie prawa cywilnego

1986 – professoressa

1988–1992 – Rzecznik Praw Obywatelskich

1999–2002 – sędzia Naczelnego Sądu Administracyjnego

2002–2011 – sędzia Trybunału Konstytucyjnego

Członkini PAN (1997 – korespondent, 2010 – rzeczywista)

Członkini PAU (1997 – korespondent, 2019 – czynna)

Doktoraty honoris causa: Uniwersytet Gdański (2008),

Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej (2009),

Uniwersytet Warszawski (2016)

Odnaczenia: Krzyż Komandorski Orderu Odrodzenia Polski,

Krzyż Komandorski z Gwiazdą Orderu Odrodzenia Polski

Wprowadzenie 11

Bibliografia prac Profesor Ewy Łętowskiej
1963–2022 21

Orzeczenia Naczelnego Sądu Administracyjnego
1999–2002, sędzia sprawozdawca 119

Orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego
2002–2010, sędzia sprawozdawca 153

Orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego
2002–2010, zdania odrębne 205

Przekraczanie granic. Sześć dekad między *sollen* i *sein*

O twórczości Profesor Ewy Łętowskiej

Aneta Wiewiórowska-Domagalska

Postać osobna

1. Ze względu na wielopłaszczyznowość, głębię i objętość, twórczość Profesor Łętowskiej wymyka się możliwości stworzenia syntetycznego wstępu autorstwa jednej osoby. Tworzenie panegiryków „ku czci” spotyka się natomiast z reakcją przewidywalną i niepozostawiającą wątpliwości co do ich odbioru przez Adresatkę.

2. Stawia to przed autorką niniejszego wstępu zadanie, którego wykonać zapewne nie sposób, na pewno zaś nie da się go zrealizować w sposób satysfakcjonujący tak dla Adresatki (żywię jednak nadzieję, że forma też pozwoli zaskarbić Jej przychyłność), jak i czytelników opracowania. Używając metafory, do której często odwołuje się Profesor Łętowska: „kołdra jest za krótka”.

3. Wyzwanie, jakim jest odniesienie się do twórczości Profesor Łętowskiej, wynika tak z rozległości Jej zainteresowań, jak i metody, jaką stworzyła i doskonaliła przez sześćdziesiąt lat pracy zawodowej. Metody osobnej, indywidualnej, a jednocześnie głęboko zanurzonej w zmieniającej się rzeczywistości.

4. Polega ona na postrzeganiu prawa jako mechanizmu, a równocześnie – instrumentu inżynierii społecznej. Metoda ta opiera się na wnikliwej obserwacji życia społecznego i formułowaniu na tej podstawie wniosków przekładających się na rozumienie mechanizmów prawnych. To koncentracja na identyfikacji zasad determinujących działanie prawa i elementów, które na to wpływają – socjologicznych, psychologicznych, ekonomicznych, a także odnoszących się do samego

prawa. Dogmatyka staje się w niej jedynie skrzynką narzędziową wykorzystywaną przez sprawnych w swoim fachu prawników – „rzemieślników artystycznych”.

5. Profesor Łętowską interesuje to, jak prawo działa. W Jej przypadku sprowadza się to zaś do odpowiedzi na pytanie, dlaczego prawo nie działa tak, jak powinno (w lepszych czasach – tak, jak zakłada legislator).

6. Postawa naukowa wyróżnia Ją w jednym jeszcze aspekcie: chęci i umiejętności prowadzenia dialogu społecznego. Profesor Łętowska nie tylko identyfikuje i demystyfikuje niezwykle skomplikowane aspekty funkcjonowania prawa. Posiada Ona również unikalny warsztat, który umożliwia ich prezentowanie w sposób zrozumiały dla zróżnicowanych grup odbiorców. W tym względzie prezentuje samozaparcie i odporność Syzyfa.

7. Celem niniejszego wprowadzenia do bibliografii Profesor Łętowskiej (i nadzieją przyświecającą autorce) jest ułatwienie zrozumienia wpływu, jaki Jej twórczość wywarła i wywiera na rozwój prawa i społeczeństwa Polski, oraz znaczenia, jakie ma ta twórczość.

Badaczka na pograniczach

8. Formacja życiowa i naukowa Profesor Łętowskiej kieruje Ją na pogranicza, czego najlepszym świadectwem jest Jej twórczość. Dzieje się tak zapewne dlatego, że to pogranicza – styki między przestrzeniami, działaniami prawa czy częściami składowymi świata – najlepiej ujawniają istotę rzeczy w spotkaniu z materią innego rodzaju czy gatunku. Ujawniają mechanizmy. Naturalną skłonnością osoby, dla której prawo jest mechanizmem składającym się z działających wspólnie kół zębatach, jest koncentracja na tym wycinku rzeczywistości, w którym jedno koło zazębia się z innymi. Profesor Łętowska eksploruje więc granice. Analiza instytucji i mechanizmów prawnych, biorąca pod uwagę interakcje, w jakie wchodzi one z innymi instytucjami i mechanizmami, choć niezwykle wymagająca, umożliwia bowiem lepsze zrozumienie materii.

9. Przekraczanie granic to wspólna – i być może zasadnicza – cecha twórczości Profesor Łętowskiej. Granice przekraczane są w niej na wielu płaszczyznach: między prawem krajowym, unijnym i międzynarodowym; między prawem cywilnym, administracyjnym, konstytucyjnym i prawami człowieka; między twórczością dla prawników i nieprawników; dla dorosłych i dla dzieci; dla koneserów muzyki i dla zwykłych entuzjastów.

10. Twórczość Profesor Łętowskiej to jednak przede wszystkim badanie i przekraczanie granicy pomiędzy tym, jak jest (*sein*) i jak być powinno (*sollen*)*. Konfrontacja *sollen* i *sein* wymaga określonej formacji intelektualnej i filozoficznej tak w odniesieniu do prawa jako wytworu myśli ludzkiej, jak i w odniesieniu do roli, jaką chce, może i powinien odgrywać prawnik. Profesor Łętowska niuansuje tu podejście w zależności od pozycji, z jakiej się wypowiada: przedstawicielki świata akademickiego, sędzi czy rzeczniczki.

11. Formacja taka zawsze wymaga jednak przyjęcia pozycji analityka – zdystansowanego, lecz krytycznego obserwatora. Tylko wówczas możliwa jest identyfikacja mechanizmów prawnych (czy szerzej – społecznych) i ich dekonstrukcja – spojrzenie wnikające ponad etykietę nadaną przez legislatora, społeczeństwo czy lobbyistów. Taka postawa jest wymagająca: generuje potrzebę ciągłej weryfikacji, nieustającego krytycyzmu, a jednocześnie wykluczenia sentymentalizmu – wobec świata i wobec samego siebie. Widzenia rzeczy takimi, jakie są, a nie jakimi pragnęlibyśmy je widzieć. To postawa stoika – pozbawiona złudzeń i pozbawiająca złudzeń, obywatela się bez lukru i ozdobników, a jednocześnie świadoma pełnionej funkcji społecznej.

12. Skrajny realizm prezentowany przez Profesor Łętowską to jednak równocześnie akceptacja procesu stawania się jako stanu

* Za manifest w tym zakresie uchodzić może tekst *Rzeczpospolita Polska państwem prawnym – czy naprawdę?* [polemika z A. Strzemboszem], „Rzeczpospolita” 1991, nr 240.

docelowego. Prezentuje Ona bowiem zawsze również potencjał istniejącej sytuacji, podejścia czy analizy i docenia jego najmniejsze nawet wykorzystanie, odcinając się od postaw absolutystycznych.

Poszukująca paradoksów

13. Postawa analityczna przyjęta przez Profesor Łętowską – w tym poszukiwanie granic między *sollen* i *sein* – to również postrzeganie prawa jako mechanizmu podlegającego nieustającej zmianie pod wpływem czynników społecznych, ekonomicznych i ludzkich. Nieznaczną choćby modyfikacja w funkcjonowaniu jednego z trybików mechanizmu może wywołać paradoksalne reperkusje w nieoczywistych miejscach systemu.

14. Elementem niezbędnym, aby zrozumieć funkcjonowanie mechanizmu, jest w Jej oczach rozróżnianie między deklaratywną treścią przepisu a jego funkcjonowaniem, będącym wypadkową społecznej percepcji, czym jest prawo, jaką ma treść i czemu służy, ale także motywacji i możliwości osób je stosujących. Mechanizmy rządzące prawem determinują ostatecznie jego treść, która może odchodzić tak od założeń przyświecających przyjęciu przepisów, jak i pożądanym skutków społecznych. Oportunizm aktorów życia społecznego, niedostrzeganie potencjału, gra interesów czy postawa *in dubio contra iudici activitatem* decydują o tym, jak efektywnie kółka mechanizmu wprawiają się wzajemnie w ruch, oraz o tym, które z nich pozostają nieporuszone.

15. Prawo jest więc instrumentem inżynierii społecznej, z potencjałem wywołania zmiany, lecz nie zawsze zamierzonej czy zakładanej. Zmiana dotyczy przeobrażania się otoczenia nie tylko prawnego, lecz także społecznego i gospodarczego.

16. Takie podejście analityczne również prowadzi na pogranicza, styki, nieużytki między dyscyplinami. Poruszanie się w mainstreamie nie pozwala na identyfikację problemów, które są przedmiotem zainteresowania Profesor Łętowskiej. Chęć poznania mechanizmu sprawia, że konieczne jest wyjście „poza”, spojrzenie z innej

plaszczyny, holistyczne, koncentracja na skutku. Mówiąc słowami Alfreda Kleina – „spojrzenie z winkla”. To pozwala także na identyfikację i wskazanie możliwości eliminacji efektu paradoksalnego. Według Profesor Łętowskiej błędne „jest” pozwala na ustalenie „jak być powinno” i co zrobić, aby to osiągnąć.

17. Jej twórczość niezmiennie podkreśla i wykorzystuje plastyczność instrumentów dogmatycznych. Równocześnie realistycznie i praktycznie podchodzi do tego, jak wiele i jak szybko można osiągnąć, przestrzegając przed rozwiązaniami radykalizującymi. Dogmatyka to skrzynka pełna narzędzi, oferująca instrumenty, pozwalająca na zróżnicowane reakcje na problemy społeczne. Celem ich wykorzystania nie powinna być jednak po prostu zmiana, lecz ewolucja o trwałym charakterze. Wybór instrumentów ma minimalizować ryzyko „fali zwrotnej”, potencjalnego regresu.

18. Nieustające poszukiwanie odpowiedzi na pytanie o efektywność prawa w połączeniu z profilem aksjologicznym Profesor Łętowskiej, który przywiódł ją do prawa konsumenckiego, wyjaśnia łatwość, z jaką odnalazła się w dyskursie europejskim. Jej formacja naukowa sprawia, że prawo Unii Europejskiej, tworzone i funkcjonujące w oparciu o zasadę *effet utile*, wymagające elastycznego podejścia do instrumentów dogmatycznych, a jednocześnie wrażliwe na zmiany społeczne i rynkowe, jest Jej żywiołem. Pokazuje też, jak dalece sposób Jej myślenia o prawie wyprzedził swój czas i wyrósł poza przestrzeń, z której pochodzi.

Kameleon medialny

19. Przekraczanie granic wyraża się nie tylko w treści twórczości Profesor Łętowskiej, ale również w różnorodności jej form. Tradycyjną drogą wielkich polskich prawników Profesor Łętowska uczestniczy w życiu publicznym (i obrocie prawnym) na różnych pozycjach – przedstawicielki akademii, rzeczniczki, sędzi, komentatorki. Szacunek do adresata oraz dbałość o skuteczność przekazu powoduje, że Jej wypowiedzi, dostosowane do oczekiwań i potrzeb odbiorcy,

przekraczają granice gatunków. Ton i treść są natomiast odbiciem reprezentowanej przez Nią funkcji.

20. Widać to nie tylko w utworach pisemnych; tę samą postawę zauważyć można i w wystąpieniach ustnych. Tu ujawniają się kolejne cechy działalności Profesor Łętowskiej: przekaz ma charakter edukacyjny, a jego forma i sposób wykorzystania medium wskazują, że ich Autorka niezmiennie pozostaje w mainstreamie zmieniającego się świata. Jej spektrum komunikacyjne jest niezwykle szerokie; bon moty, trafiające tak do sędziego międzynarodowego sądu, wielbiciela opery, jak i czytelnika „Faktu”, nie unicestwiają głębi postrzegania świata. Forma, którą posługuje się po mistrzowsku, jest dla Niej nośnikiem kreującym standardy wypowiedzi publicznej, niewypaczającym treści.

21. Otwarta w kwestii wyrażania najbardziej nawet gorzkiej refleksji, czaruje jednocześnie staroświecką erudycją i znajomością trendów popkulturowych. Wybitna znawczyni muzyki poważnej, która pisze bajki dla dzieci. O konstytucji.

Professoressa grandiosa

22. Konfrontacja z twórczością Profesor Łętowskiej onieśmiewa. Cóż można napisać, widząc prawie tysiąc pozycji i mając świadomość, że jest to wybór? Publikacje Profesor Łętowskiej odzwierciedlają rozwój polskiej nauki prawa; pokazują dynamikę jej ewolucji oraz identyfikują i dekonstruują mechanizmy prawne.

23. Ogólne warunki umów; ochrona strony słabszej; interpretacja normy; odpowiedzialność władzy publicznej, przedsiębiorstwa i Kościoła; konflikt między władzą a obywatelami; konsument; multicentryczność; prawa człowieka; efektywność ochrony prawnej; zasady wykładni i jej praktyka; bezpodstawne wzbogacenie; sankcje i ich deficyt; zbieg norm; aktywizm sędziowski i jego brak; kondykcje; teoria prawa; efekty perwersyjne stosowania prawa; konstytucja i jej promieniowanie na poszczególne gałęzie prawa; proporcjonalność; prawo europejskie; wykorzystanie potencjału normy prawnej;

niezależność sędziowska; trójpodział władzy; artefakty prawa – to jedynie wycinek tematyki, którą Profesor Łętowska się zajmuje. Motyw raz podjęty powraca wielokrotnie – w odmiennym otoczeniu, z innych punktów widzenia, na tle różnych gałęzi prawa. W oderwaniu od kwestii politycznych, lecz z wyczuciem polityki prawa i szacunkiem dla prawa jako mechanizmu. Z pochwałą proporcjonalności.

24. Profesor Łętowska eksploruje i eksperymentuje z możliwościami, jakie daje dogmatyczne oprzyrządowanie prawa, wskazując na umowność i konwencję ich wykorzystania. Otwartość, umiejętność identyfikacji nowych trendów społecznych i gospodarczych, wrażliwość na potrzeby rynku, umiejętność dostrzeżenia patologizacji obrotu i naruszania interesów strony słabszej w połączeniu z doskonałym warsztatem powoduje, że jest Ona nie tylko prekursorką konkretnych koncepcji dogmatycznych, ale również wprowadza do dyskursu publicznego nowe płaszczyzny i weryfikuje tradycyjne metody prowadzenia debaty.

25. Zdolności oraz umiejętności, których wyrazem jest Jej twórczość, w tym przede wszystkim zdolność identyfikacji oraz dekonstrukcji problemu, stanowią także o Jej zasługach jako sędzi. Co charakterystyczne, kiedy sama mówi o byciu sędzią, wskazuje na aksjologię, *know-how* oraz siłę charakteru, pozwalającą zafunkcjonować wśród kolegów. To stwierdzenie idealnie podsumowuje Jej podejście również do prawa: **wiedzieć, co chciałoby się osiągnąć, i jakimi drogami dojść do celu lub choćby się do niego zbliżyć.**

**Bibliografia prac
Profesor Ewy Łętowskiej
1963–2022**

1963

Artykuły w czasopismach

1. *Zagadnienia gospodarczo-ustawodawcze rewolucyjnej Kuby*, Prawo i Życie 1963, nr 23

1964

Artykuły w czasopismach

2. *Nowe przepisy dotyczące stosunków umownych między organizacjami socjalistycznymi w Bułgarskiej Republice Ludowej*, Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego 1964, nr 3, s. 76–78
3. *Wykonanie prawa pierwokupu przysługującego Państwu* [wraz z J. Łętowskim], Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego 1964, nr 10, s. 249–253
4. *Kodeks rodzinny w CSRS*, Prawo i Życie 1964, nr 16, s. 6

Inne

5. *Prace INP w zakresie reglamentacji obrotu uspołecznionego* [sprawozdanie], Państwo i Prawo 1964, z. 3, s. 514–516

1965

Artykuły w czasopismach

6. *Przyczynienie się małoletniego do wyrządzenia szkody*, Nowe Prawo 1965, nr 2, s. 130–142
7. *Miarkowanie odszkodowania należnego zakładowi pracy za szkodę wyrządzoną przez pracownika*, Państwo i Prawo 1965, z. 8–9, s. 304–313

Inne

8. *Problematyka inwestycyjna przedmiotem obrad sesji naukowej w INP PAN (12 grudnia 1964 r. i 30 stycznia 1965 r.)* [sprawozdanie], Państwo i Prawo 1965, z. 4, s. 659–662
9. *Problematyka inwestycji w INP PAN (12 grudnia 1964 r.)* [sprawozdanie], Prawo i Życie 1965, nr 5

1966

Inne

10. *Dyskusja w KNP PAN nad referatem Prof. Adama Szpunara, „Wady oświadczenia woli w prawie polskim” (11 grudnia 1965 r.)* [sprawozdanie], Państwo i Prawo 1966, z. 4–5, s. 809–812
11. Recenzja: N.S. Malejn, *Wozmieszczeniye wrieda priczinienogo licznosti* (Moskwa 1965), Państwo i Prawo 1966, z. 12–13, s. 797–799

1967

Książki

12. *Stosunek między aktem administracyjnym a opartą na nim umową cywilnoprawną. Uchwała Izby Cywilnej SN z 25.IV.1964 r. Komentarz* [wraz z J. Łętowskim], Funkcjonowanie Administracji w Świetle Orzecznictwa 1967, t. I, s. 90–103
13. *Wykonywanie przez organy administracji uprawnień cywilnych przyznanych Państwu przez ustawy. Uchwała Izby Cywilnej SN z dnia 10.XI.1962 r. Komentarz*, Funkcjonowanie Administracji w Świetle Orzecznictwa 1967, t. I, s. 201–220

Artykuły w czasopismach

14. *Charakter przejęcia długu i poręczenia w kodeksie cywilnym*, Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny 1967, z. 2, s. 47–68

Inne

15. *Dyskusja w Komitecie Nauk Prawnych nad referatem Prof. Andrzeja Stelmachowskiego, „Prawotwórcza rola sądów w świetle orzecznictwa cywilnego” (17 października 1966 r.)* [sprawozdanie], Państwo i Prawo 1967, z. 4–5, s. 784–786
16. Recenzja: *Chozjajstwiennoje prawo*, red. W.W. Łaptiew (Moskwa 1967), Prawo i Życie 1967, nr 24

1968

Artykuły w czasopismach

17. *Odpowiedzialność cywilna (majątkowa) pracowników rad narodowych*, Rada Narodowa 1968, nr 51–52

1969

Książki

18. *Odszkodowanie za straty poniesione skutkiem uchylenia ostatecznej decyzji administracyjnej (art. 141 § 3 k.p.a.). Orzeczenie SN z 13.X.1965 r. (II CR 451/64). Komentarz*, Funkcjonowanie Administracji w Świetle Orzecznictwa 1969, t. II, s. 88–107

Artykuły w czasopismach

19. *O problemach cywilnoprawnej odpowiedzialności pracownika administracji za wydanie aktu władczego* [wraz z J. Łętowskim], Studia Prawnicze 1969, z. 22, s. 151–196

Glosy

20. *Glosa do wyroku SN z 15 listopada 1967 r., III PZP 41/67*, Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych 1969, poz. 92c [dot. wydania wadliwej, krzywdzącej opinii o pracowniku jako czynu niedozwolonego]

21. *Glosa do orzeczenia GKA z 15 lipca 1968 r., BO-6907/68, Państwo i Prawo 1969, z. 10, s. 711–715 [dot. sporu przedumownego; swobody kontraktowania]*

Inne

22. *Dyskusja w INP PAN na temat przestrzegania prawa (20 marca 1969 r.) [sprawozdanie], Państwo i Prawo 1969, z. 7, s. 166–168*
23. *Recenzja: N.S. Malejn, «Imuszczestwiennaja otwietstwiennost» w chozjajstwiennych otnoszenijach (Moskwa 1968), Państwo i Prawo 1969, z. 8–9, s. 448–450*

1970

Książki

24. *Umowa o świadczenie przez osobę trzecią, Warszawa 1970, ss. 175*

Artykuły w czasopismach

25. *Odpowiedzialność cywilnoprawna za bezczynność organów administracji [wraz z J. Łętowskim], Nowe Prawo 1970, nr 10, s. 1465–1475*

Glosy

26. *Glosa do orzeczenia GKA z 14 lipca 1969 r., BO-5526/69, Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych 1970, poz. 107a [dot. stosunków zobowiązaniowych między uczestnikami tzw. tranzytu rozliczanego]*
27. *Glosa do wyroku SN z 19 listopada 1969 r., II CR 294/69, Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych 1970, poz. 249c [dot. odpowiedzialności szpitala]*

Artykuły w czasopismach

- 28. *Stratyfikacja odpowiedzialności deliktowej*, Państwo i Prawo 1971, z. 6, s. 940–949
- 29. *Pozycja rad narodowych i ich organów w sferze prawa cywilnego*, Państwo i Prawo 1971, z. 10, s. 557–567
- 30. *Samodzielność przedsiębiorstw i ich osobowość prawna*, Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego 1971, nr 11, s. 366–370
- 31. *O prawie nie tylko lokalowym*, Prawo i Życie 1971, nr 24
- 32. *Tendencje kształtowania się majątkowej odpowiedzialności państwa za akty władze administracji (zagadnienia porównawcze)* [wraz z J. Łętowskim], *Studia Prawnicze* 1971, z. 30, s. 65–105

Głosy

- 33. *Glosa do wyroku SN z 13 stycznia 1971 r., III PZP 45/70*, *Nowe Prawo* 1971, nr 12, s. 1839–1843 [dot. odpowiedzialności dyrektora]

Inne

- 34. Recenzja: I.A. Tanczuk, W.P. Jefimoczkin, T.E. Abowa, *Chozhajstwiennyje objazatielstwa* (Moskwa 1970), Państwo i Prawo 1971, z. 11, s. 843–846

Artykuły w czasopismach

- 35. *Funkcjonowanie rozwiązań prawnych w kombinatach przemysłowych. Materiały konferencji zorganizowanej przez INP PAN w dniu 9 września 1971 r.* [redakcja wraz z L. Stępnikiem], Warszawa 1972 [aneks do czasopisma Przegląd Ustawodawstwa i Czasopism Prawniczych Socjalistycznych Krajów Europy]
- 36. *Ryzyko majątkowej odpowiedzialności funkcjonariusza administracji*, *Organizacja. Metody. Technika* 1972, nr 8–9, s. 23–26

37. *Problem osobowości prawnej rad narodowych i ich organów*, Problemy Rad Narodowych 1972, z. 22, s. 39–81

Glosy

38. *Glosa do wyroku SN z 21 grudnia 1970 r., I CR 517/70*, Państwo i Prawo 1972, z. 8–9, s. 246–251 [dot. charakteru prawnego stosunków łączących członka stowarzyszenia i stowarzyszenia]
39. *Glosa do wyroku SN z 24 marca 1971 r., II CR 6/72*, Nowe Prawo nr 7–8/1972, s. 1132–1137 [dot. naprawienia szkody powstałej na skutek złego stanu drogi publicznej]

Inne

40. Recenzja: T. Dżondżorowa-Penkowa, *Obszti usłowija i tipowi dogowori* (Sofia 1969), Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny 1972, z. 2, s. 291–293

1973

Artykuły w czasopismach

41. *Haftung des Staates für rechtswidriges Verhalten seiner Organe* [wraz z J. Łętowskim], Der Donauraum 1973, z. 4, s. 238–274
42. *O problemie prawnej kwalifikacji sprzedaży w tzw. tranzycie rozliczanym*, Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego 1973, nr 7–8, s. 244–249
43. *Jeszcze o odpowiedzialności Skarbu Państwa za szkody wyrządzone przez funkcjonariuszy państwowych*, Nowe Prawo 1973, nr 6, s. 934–937
44. *Prawotwórstwo organów administracji w sferze prawa cywilnego*, Państwo i Prawo 1973, z. 12, s. 24–38
45. *La responsabilité du Fisc pour les dommages causés par les fonctionnaires d'Etat à la lumière de la jurisprudence de la Cour Suprême*, Droit polonais contemporain 1973, nr 20, s. 19–36 (Sovremennoe pol'skoe pravo)

Glosy

46. *Glosa do orzeczenia GKA z 13 sierpnia 1971 r., BO-3332/71, Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych 1973, poz. 66a [dot. odpowiedzialności z tytułu rękojmi]*
47. *Glosa do wyroku SN z 24 marca 1972 r., II CR 6/72, Nowe Prawo 1973, nr 7–8, s. 1132–1137 [dot. naprawienia szkody wyrządzonej przyległym budynkom, powstałej wskutek złego stanu technicznego drogi publicznej]*

Inne

48. Recenzja: S. Luby, *Zodpovenost' státu za škodu spôsobenú rozhodnutím alebo úradným postupom* (Bratislava 1971), Państwo i Prawo 1973, z. 3, s. 152–153
49. Recenzja: J. Boć, *Wyrównanie strat wynikłych z legalnych działań administracji* (Wrocław 1971), Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny 1973, z. 4, s. 305–308
50. Polemika: M. Wawiłowa, *Z problematyki podstaw odpowiedzialności państwa za szkody wyrządzone przez funkcjonariuszy* (Nowe Prawo 1972, nr 5, s. 710–722), Nowe Prawo 1973, nr 6, s. 934–936

1974

Książki

51. *Akt administracyjny jako podstawa zagrożenia w rozumieniu przepisów prawa cywilnego. Wyrok SN z dn. 12.V.1964 r. (II CR 185/64). Komentarz, Funkcjonowanie Administracji w Świetle Orzecznictwa 1974, t. IV, s. 156–168*
52. *Przepisy o państwowych organizacjach gospodarczych: Bułgaria, Niemiecka Republika Demokratyczna, Związek Radziecki [red. wraz z L. Barem], Warszawa 1974, ss. 150*

Artykuły w czasopismach

- 53. *Problematyka ogólnych warunków i wzorów umów w świetle poglądów doktryny obcej*, *Studia Prawnicze* 1974, z. 3, s. 123–177
- 54. *Regulaminy umowne w kodeksie cywilnym*, *Nowe Prawo* 1974, nr 6, s. 769–778

Glosy

- 55. *Glosa do orzeczenia GKA z 20 listopada 1972 r., BO-8679/72*, *Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych* 1974, poz. 37a [dot. charakteru prawnego poświadczenia wniosku rzemieślnika dokonanego przez spółdzielnię rzemieślniczą; odpowiedzialności za szkodę]
- 56. *Glosa do uchwały SN z 25 czerwca 1973 r., III CZP 32/73*, *Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych* 1974, poz. 153c [dot. charakteru prawnego taryfy komunikacyjnej i rozkładu jazdy; odpowiedzialności komunalnych przedsiębiorstw komunikacyjnych za niedotrzymanie rozkładu jazdy]

Inne

- 57. Recenzja: W. Warkało, *Odpowiedzialność odszkodowawcza. Funkcje, rodzaje, granice* (Warszawa 1972), *Droit polonais contemporain* 1974, nr 1, s. 41–44 (*Sovremennoe pol'skoe pravo*)
- 58. Polemika: K. Korzan, *Arbitraż w systemie organów zarządu* (*Prawo i Życie* 1974, nr 6), *Prawo i Życie* 1974, nr 9, s. 4
- 59. *VI Spotkanie dyrektorów Instytutów Nauk Prawnych państw socjalistycznych. Warna, 16–18 października 1974 r.* [sprawozdanie], *Prawo i Życie* 1974, nr 45, s. 11

1975

Książki

- 60. *Wzorce umowne. Ogólne warunki, wzory, regulaminy*, Wrocław 1975, ss. 311

Artykuły w czasopismach

61. *Activitatea legislativa a organelor administrației in sfera dreptului civil din sistemul juridic polonez*, Studii și Cercetări Juridice 1975, nr 1, s. 65–72
62. *L'activité législative des organes de l'administration dans la sphère du droit civil dans le système juridique polonais*, Droit polonais contemporain 1975, nr 2, s. 37–47 (Sovremennoe pol'skoe pravo)
63. *System źródeł prawa pozytywnego a prawo cywilne*, Nowe Prawo 1975, nr 10–11, s. 1312–1321
64. *Cywilnoprawne aspekty reformy terenowych organów władzy i administracji*, Problemy Rad Narodowych 1975, nr 32, s. 21–60

Inne

65. Recenzja: K.E. Torgan, *Dogovor postawki towarow i intieresy pokupatielej* (Ryga 1974), Państwo i Prawo 1975, z. 1, s. 127–130
66. *Szósta konferencja dyrektorów Instytutów Nauk Prawnych państw socjalistycznych*, Warna, 16–18 października 1974 r. [sprawozdanie], Państwo i Prawo 1975, z. 1, s. 141–142
67. Recenzja: B. Słotwiński, *Tranzyt w obrocie towarowym organizacji spółdzielczych* (Warszawa 1974), Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego 1975, nr 1, s. 26
68. Recenzja: J. Jeżewski, *Administracja pod rządem prawa cywilnego. Z badań porównawczych nauki prawa administracyjnego* (Wrocław 1974), Droit Polonais Contemporain 1975, nr 4, s. 37–39 (Sovremennoe pol'skoe pravo)
69. Recenzja: J. Grabowski, *Decyzja jednostki nadrzędnej jako źródło zobowiązań w obrocie społecznionym* (Warszawa 1975), Państwo i Prawo 1975, z. 11, s. 132–134

Artykuły w czasopismach

70. *Die Problematik der allgemeinen Geschäftsbedingungen in den sozialistischen Rechtlehre*, Jahrbuch für Ostrecht 1976, nr 1, s. 25–42

Glosy

71. *Glosa do wyroku SN z 21 marca 1974 r., II CR 61/74*, Państwo i Prawo 1976, z. 4, s. 170–175 [dot. uchylenia decyzji administracyjnej wydanej na podstawie art. 141 k.p.a. i możliwości stosowania przepisów art. 417–420 k.c.]
72. *Glosa do wyroku SN z 10 kwietnia 1974 r., I PR 19/74*, Nowe Prawo 1976, nr 1, s. 132–137 [dot. zatrudnienia absolwentów szkół wyższych]
73. *Glosa do wyroku SN z 24 sierpnia 1974 r., III CRN 154/74*, Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych 1976, poz. 31c, [dot. obowiązku zabezpieczenia przez osobę fizyczną, w której interesie prowadzona jest rozbiórka budynku, bezpieczeństwa prowadzonych robót]
74. *Glosa do orzeczenia GKA z 25 czerwca 1975 r., OT-4862/75*, Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych 1976, poz. 162a [dot. zawarcia umowy na podstawie rozdzielnika]

Inne

75. *Odpowiedzialność za szkody wynikłe na skutek wypadku komunikacyjnego (Monachium 15–17 września 1975 r.)* [sprawozdanie], Państwo i Prawo 1976, z. 1–2, s. 251–252
76. Recenzja: W.T. Nor, *Imuszczestwiennaja otwietstwiennost za nieprawilnyje diejstwija dołżnostnyh lic* (Lwów 1974), Państwo i Prawo 1976, z. 1–2, s. 226–229
77. Recenzja: J. Grabowski, *Decyzja jednostki nadrzędnej jako źródło zobowiązań w obrocie społecznym* (Warszawa 1975), Droit Polonais contemporain 1976, nr 3–4, s. 75–77 (Sovremennoe polsko'e pravo)

78. *Prawne aspekty podróżowania (Kolokwium polsko-jugosłowiańskie w Belgradzie, 16–22 maja 1976 r.)*, Państwo i Prawo 1976, z. 11, s. 165–166
79. *Materiały z sympozjum polsko-jugosłowiańskiego poświęconego problemom prawnym podróżowania* [redakcja], Warszawa 1976, ss. 60

1977

Książki

80. *Choziajstwiennyje dogowory, Choziajstwiennyj arbitraż* [w:] *Prawowyje problemy uprawienija narodnym choziajstwom*, Moskwa 1977
81. *Obowiazywanie aktów instrukcyjnych wobec przedsiębiorstw państwowych. Orzeczenie GKA z dnia 13.VIII.1971 r., BO 3332/71. Komentarz, Funkcjonowanie Administracji w Świetle Orzecznictwa 1974, t. V, s. 49–64*
82. *Komentarz do uchwały SN z 7 sierpnia 1974 r., III CZP 47/74, Funkcjonowanie Administracji w Świetle Orzecznictwa 1977, t. V, s. 134*
83. *Staatshaftung für Schäden den die bei der Ausübung der Verwaltungstätigkeit entstehen* [w:] *Probleme der Gesetzlichkeit im Staatsapparat der Volksrepublik Polen*, red. R. Schnur, Berlin 1977, s. 149–167

Artykuły w czasopiśmie

84. *La responsabilité de l'Etat pour le comportement illegal de ses organes dans les pays socialistes européens* [wraz z J. Łętowskim], *Revue d'études comparatives est-ouest* 1977, nr 1, s. 93–129
85. *Normalizacja a jakość świadczenia*, Państwo i Prawo 1977, z. 4, s. 43–57

Glosy

86. *Glosa do uchwały SN z 26 czerwca 1974 r., III CZP 4/74, Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych 1977, poz. 1c [dot. wykonania prawa pierwokupu w postępowaniu wieczysto-księgowym]*

Inne

87. *Colloque polono-yougoslave sur les aspects juridiques des voyages (Belgrade, 16–22 mai 1976) [sprawozdanie], Droit polonais contemporain 1977, nr 1, s. 63–64 (Sovremennoe pol'skoe pravo)*
88. Recenzja: I. Dobosz, *Procesy prasowe: pokrzywdzeni kontra dziennikarze* (Warszawa 1975), *Droit polonais contemporain 1977, nr 1, s. 54–57 (Sovremennoe pol'skoe pravo)*
89. Recenzja: Z. Radwański, *Teoria umów* (Warszawa 1977), *Droit polonais contemporain 1977, nr 4, s. 41–44 (Sovremennoe pol'skoe pravo)*
90. Recenzja: E. von Hippel, *Verbraucherschutz* (Tübingen 1974), *Państwo i Prawo 1977, z. 8–9, s. 229–231*

1978

Książki

91. *Odpowiedzialność odszkodowawcza w administracji [w:] System Prawa Administracyjnego, t. 3, red. T. Rabska, J. Łętowski, Osolineum 1978, s. 453–533*
92. *Prawna odpowiedzialność funkcjonariusza administracji w państwach socjalistycznych [w:] Odpowiedzialność pracownika administracji, red. i wstęp J. Łętowski, J. Pruszyński, Wrocław 1978, s. 76–100*
93. *Promysliennyje obiedinienija w Polsce [współautor] [w:] Promysliennyje obiedinienija, Moskwa 1978*

94. *La responsabilité juridique des fonctionnaires dans les pays socialistes* [wraz z J. Łętowskim] [w:] *Les responsabilités du fonctionnaire*, Paris 1978

Artykuły w czasopismach

95. *Problematyka ochrony konsumenta w PRL*, *Studia Prawnicze* 1978, z. 1, s. 5–18
96. *Die Problematik des Verbraucherschutzes in der Volksrepublik Polen* [wraz z S. Sołtysińskim, J. Trojankiem, Cz. Żuławską], *Zeitschrift für Verbraucherpolitik* 1978, nr 1, s. 50–65
97. *Ochrona konsumenta z punktu widzenia polityki prawa*, *Państwo i Prawo* 1978, z. 4, s. 16–30
98. *Normy techniczne i dyspozycje umowne jako czynniki określające jakość przedmiotu świadczenia*, *Studia Cywilistyczne* 1978, z. 29, s. 93–133

Inne

99. Recenzja: *Problemi na kodyfikacijata na graždanskoto pravo w Narodno Republika Bylgarija*, red. A. Stalew, L. Popow, Cz. Goleminow (Sofia 1975), *Państwo i Prawo* 1978, z. 3, s. 159–162
100. Recenzja: T. Dżondżorowa-Penkowa, *Dogoworyt za tranzitna dostawka* (Sofia 1977), *Państwo i Prawo* 1978, z. 5, s. 146–148
101. Recenzja: *Skorowidz przepisów prawnych ogłoszonych w Dzienniku Ustaw i Monitorze Polskim w latach 1918–1939 oraz 1944–1976. Stan prawny na 30 listopada 1976 r.* (Warszawa 1977), *Państwo i Prawo* 1978, z. 6, s. 136–138
102. Recenzja: J. Vilus, *Opsti uslovi formularnih ugovora* (Belgrad 1976), *Państwo i Prawo* 1978, z. 12, s. 163–164

Książki

103. *Charakter odpowiedzialności za szkody wyrządzone przy wykonywaniu funkcji publicznych i jej stosunek do odszkodowawczej odpowiedzialności kodeksowej [w:] Studia z prawa zobowiązań. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Alfredowi Ohanowiczowi*, red. i wstęp Z. Radwański, Warszawa 1979, s. 83–102

Artykuły w czasopismach

104. *Założenia i konstrukcja ustawy o jakości, Państwo i Prawo* 1979, z. 6, s. 5–12
105. *Małżeństwo we troje*, *Prawo i Życie* 1979, nr 16 [dot. francuskiej ustawy z 1970 r. o reformie prawa rodzinnego]

Glosy

106. *Glosa do orzeczenia GKA z 16 czerwca 1977 r., DO-2826/77*, *Państwo i Prawo* 1979, z. 4, s. 180–184 [dot. obowiązku zawarcia umowy]
107. *Glosa do wyroku SN z 10 października 1977 r., III CRN 98/77*, *Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych* 1979, poz. 80c [dot. wpływu decyzji administracyjnej na zawarcie umowy ustanowienia użytkowania wieczystego i sprzedaży domów lub lokali mieszkalnych]
108. *Glosa do uchwały SN z 10 kwietnia 1978 r., III CZP 20/78*, *Państwo i Prawo* 1979, z. 8–9, s. 224–228 [dot. dopuszczalności drogi sądowej dla żądania o wydanie nieruchomości przez byłego właściciela]

Inne

109. Recenzja: B. Gawlik, *Procedura zawierania umowy na tle ogólnych przepisów prawa cywilnego (art. 66–72 k.c.)* (Kraków 1977), *Państwo i Prawo* 1979, z. 10, s. 132–136

Muzykalia

110. *Trzy i pół wieczora w Sztokholmie. Przedstawienia Królewskiej Opery* [wraz z J. Łętowskim], Ruch Muzyczny 1979, nr 27, s. 12–14

1980

Książki

111. *Code civil de la Republique Populaire de Pologne* [redakcja; wstęp wraz z J.St. Piątowskim], Warszawa 1980, ss. 336
112. *Grażdanskij Kodeks Polskiej Narodnoj Riespubliki* [redakcja; wstęp wraz z J.St. Piątowskim] Warszawa 1980, ss. 331
113. *Civil servants in administration* [w:] *Administration in People's Poland*, red. J. Łętowski, Ossolineum 1980, s. 143–162
114. *Odpowiedzialność państwa za szkody po nowelizacji kodeksu postępowania administracyjnego* [w:] *Kodeks Postępowania Administracyjnego po nowelizacji*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1980, s. 150–170
115. *Pozycja obywatela-konsumenta wobec przedsiębiorstwa świadczącego usługi, których zorganizowanie jest obowiązkiem administracji. Uchwała SN z dnia 7 sierpnia 1974 r. (III CZP 64/73). Komentarz*, Funkcjonowanie Administracji w Świetle Orzecznictwa 1980, t. VI, s. 134–143
116. *Status prawny obywatela-konsumenta w stosunkach z jednostkami gospodarczymi* [w:] *Problemy ochrony konsumenta*, red. R. Krzyżewski, Warszawa 1980, s. 203–214

Artykuły w czasopismach

117. *W sprawie odpowiedzialności państwa za szkody. Nad projektem k.p.a.* [wraz z J. Dąbrową], Prawo i Życie 1980, nr 2, s. 5–6
118. *Odpowiedzialność państwa za szkody po nowelizacji kodeksu postępowania administracyjnego*, Państwo i Prawo 1980, z. 4, s. 47–63

Książki

119. *Kodeks cywilny (Czechosłowackiej Republiki Socjalistycznej), Kodeks gospodarczy (Czechosłowackiej Republiki Socjalistycznej), Kodeks handlu międzynarodowego Czechosłowackiej Republiki Socjalistycznej* [redakcja]; Ossolineum 1981, ss. 458
120. *Civil code of the Polish People's Republic* [wstęp wraz z J.St. Piątowskim], Warszawa 1981, ss. 284
121. *The disciplinary, financial and penal liability of the civil servant* [w:] *The public's Servants: Checks on public servants in European countries*, red. A.F. Leemans, A. Dunsire, Finnnpublishers 1981
122. *Odpowiedzialność w aparacie administracji* [w:] *Prawo administracyjne i funkcjonowanie aparatu państwowego Polski i NRD*, red. i wstęp G. Schulze, J. Łętowski, Warszawa 1981, s. 222–260
123. *Ujęcie problematyki umów w kodeksie cywilnym* [w:] *Instytucje prawne w gospodarce narodowej. Studia prawne*, red. L. Bar, Wrocław 1981, s. 185–225
124. *Wielość wierzycieli i dłużników; Przejście praw i obowiązków wynikających ze zobowiązań* [w:] *System prawa cywilnego*, red. W. Czachórski, t. 3, cz. 1, *Prawo zobowiązań część ogólna*, red. Z. Radwański, Wrocław 1981, s. 309–342; 893–943

Artykuły w czasopismach

125. *Jak to jest z reklamacjami?*, Tygodnik Solidarność 1981, nr 4, s. 10
126. *Kodeks cywilny a obrót mieszany*, Państwo i Prawo 1981, z. 9–12, s. 34–47
127. *Obcinanie kuponów* [wywiad], rozm. przepr. M. Rymuszek, Prawo i Życie 1981, nr 16 [dot. ochrony konsumenta], s. 4–5

Glosy

128. *Glosa do wyroku SN z 12 listopada 1980 r., I CR 427/80, Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych 1981, poz. 196c [dot. umowy o dożywocie]*

1982

Książki

129. *Obywatel – przedsiębiorstwo. Zagadnienia prawne świadczeń na rzecz konsumenta* [redakcja i przedmowa], Ossolineum 1982, ss. 416
130. *Problemy źródeł prawa cywilnego* [w:] *Problemy współczesnego prawa cywilnego. Konferencja naukowa*, Popowo, czerwiec 1982, Ministerstwo Sprawiedliwości, Instytut Państwa i Prawa PAN, Instytut Badania Prawa Sądowego, Warszawa 1982, s. 14–59

Artykuły w czasopismach

131. *Uwagi na temat ogólnych warunków umów*, Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego 1982, nr 12, s. 253–259
132. *Cywilnoprawne gwarancje samodzielności rad narodowych*, Problemy Rad Narodowych 1982, nr 54, s. 41–56

Glosy

133. *Glosa do orzeczenia GKA z 15 października 1980 r., IP 6778/80, Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych 1982, poz. 152a [dot. odpowiedzialności organu administracyjnego za spowodowanie dodatkowych kosztów inwestora]*
134. *Glosa do wyroku SN z 7 marca 1981 r., IV CR 260/81, Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych 1982, poz. 69c [dot. odpowiedzialności Skarbu Państwa]*
135. *Glosa II do wyroku NSA z 20 marca 1981 r., SA 317/81, Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych 1982, poz. 205aa [dot. pojęcia decyzji administracyjnej]*

- 136. *Glosa do uchwały SN z 29 kwietnia 1981 r., VI KZP 7/81, Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych 1982, poz. 7k [dot. przestępstwa niegospodarności]*
- 137. *Glosa do postanowienia SN z 7 lipca 1981 r., I CR 225/81, Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych 1982, poz. 215c [dot. rozgraniczenia nieruchomości; kryteriów ugody materialnoprawnej z art. 917–918 k.c. i ugody administracyjnej]*
- 138. *Glosa do wyroku NSA OZ w Poznaniu z 27 lipca 1981 r., SA/P 15/81, Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych 1982, poz. 25aa [dot. użytkowania wieczystego działki budowlanej; kontroli decyzji administracyjnej]*

Inne

- 139. *Polemika: W związku z artykułem Jana Broła, Państwo i Prawo 1982, z. 3–4, s. 143–144*

1983

Książki

- 140. *Kształtowanie się odrębności obrotu mieszanego [w:] Tendencje rozwoju prawa cywilnego [redakcja i przedmowa], Ossolineum 1983, ss. 459, s. 372–459*
- 141. *O prawnej instytucjonalizacji samodzielności przedsiębiorstw [w:] Prawo, administracja, gospodarka. Księga ku czci Profesora Ludwika Bara, red. J. Łętowski, J.P. Pruszyński, Warszawa 1983, s. 229–240*
- 142. *Ochrona konsumenta a ekonomiczno-socjalne prawa człowieka [w:] Prawa obywatelskie i administracja państwowa. Polska – Austria, red. i wstęp J. Łętowski, Ossolineum 1983, s. 140–152*
- 143. *Odpowiedzialność majątkowa za szkody wyrządzone przez administrację [w:] Kontrola administracji w państwach socjalistycznych, red. i wstęp J. Łętowski, Wrocław 1983, s. 360–418*

- 144. *Odpowiedzialność odszkodowawcza za tzw. „milczenie administracji”* [w:] *Studia z prawa cywilnego. Księga pamiątkowa dla uczczenia 50-lecia pracy naukowej Prof. dr. hab. Adama Szpunara*, red. A. Rembieniński, Warszawa–Łódź 1983, s. 135–149
- 145. *Poradnik konsumenta* [wraz z K. Wójcik], Warszawa 1983, ss. 240

Artykuły w czasopismach

- 146. *Bezpodstawne wzbogacenie w prawie bułgarskim*, *Studia Prawnicze* 1983, z. 2, s. 91–116
- 147. *Konsument a prawo*, *Rzeczpospolita* 1983, nr 39
- 148. *Z zagadnień bezpodstawnego wzbogacenia w prawie węgierskim*, *Studia Prawnicze* 1983, z. 3, s. 59–83
- 149. *O kryteriach podmiotowego różnicowania regulacji obrotu cywilnoprawnego*, *Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego* 1983, nr 5, s. 138–141
- 150. *Nowe „konsumentckie” warunki umów*, *Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego* 1983, nr 10, s. 286–292
- 151. *Ochrona „słabszych” uczestników obrotu jako problem legislacyjny*, *Annales UMCS* 1982 [1983], t. 29, s. 115–128
- 152. *Problemy źródeł prawa cywilnego*, *Zeszyty Naukowe IBPS* 1983, nr 19–20, s. 77–105
- 153. *Komentarz do wyroku SN z 28 czerwca 1982 r., IV CR 230/82*, *Przegląd Orzecznictwa i Piśmiennictwa z Zakresu Prawa Spółdzielczego* 1983, poz. 37
- 154. *La publicité et consommateur*, *Collection des Travaux Henri Capitant, Journées portugaises de Lisbonne. „La publicité-propagande”*, Tome XXXII, année 1981, *Économica* 1983

Glosy

- 155. *Glosa II do orzeczenia GKA z 30 września 1981 r., OT 5174/81*, *Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych* 1983, poz. 128a [dot. bezpodstawnego wzbogacenia polegającego na wykonaniu przez zubożonego zobowiązania ciężącego na wzbogaconym]

156. *Glosa do wyroku SN z 13 kwietnia 1983 r., I CR 46/83*, Państwo i Prawo 1983, z. 12, s. 132–139 [dot. charakteru prawnego sprzedaży na asygnaty; wpływu aktu administracji na czynność cywilnoprawną]

Inne

157. Recenzja: S. Lorler, *Das Staatshaftungsrecht und seine Anwendung* (Potsdam–Babelsberg 1981), Państwo i Prawo 1983, z. 10, s. 116–119

1984

Książki

158. *Węgierski kodeks cywilny*, wstęp G. Eörsi [opracowanie], Osso-lineum 1984, ss. 224

Artykuły w czasopismach

159. *Bezpodstawne wzbogacenie w prawie i nauce jugosłowiańskiej*, Studia Prawnicze 1984, z. 1–2, s. 41–67
160. *Bezpodstawne wzbogacenie w prawie rumuńskim*, Studia Prawnicze 1984, z. 3–4, s. 135–162
161. *Funkcjonowanie prawa cywilnego. Uwagi z perspektywy czterdziestolecia*, Państwo i Prawo 1984, z. 8, s. 7–17
162. *Bezpodstawne wzbogacenie w prawie i piśmiennictwie NRD*, Annales UMCS 1984, nr 31, s. 287–312

Glosy

163. *Glosa do wyroku NSA OZ w Poznaniu z 24 kwietnia 1982 r., SA/P 210/82*, Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych 1984, poz. 22aa [dot. charakteru prawnego użytkowania nieruchomości nabytej przez przedsiębiorstwo]

164. *Glosa do orzeczenia GKA z 13 grudnia 1982 r., OT-7233/82*, Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych 1984, poz. 197a [dot. charakteru prawnego ogólnych warunków umów ubezpieczenia]
165. *Glosa do uchwały SN z 1 marca 1983 r., III AZP 11/82* [wraz z J. Łętowskim], Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych 1984, poz. 1c [dot. właściwości NSA do rozpatrywania spraw o rozwiązanie stosunku pracy na podstawie mianowania]
166. *Glosa do orzeczenia GKA z 15 marca 1983 r., IP-9849/82*, Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych 1984, poz. 201a [dot. właściwości drogi sądowej]
167. *Glosa do uchwały SN z 3 września 1983 r., III CZP 36/83*, Nowe Prawo 1984, nr 3, s. 130–134 [dot. prowizorium cenowego]
168. *Glosa do wyroku SN z 15 listopada 1983 r., I CR 375/83*, Nowe Prawo 1984, nr 10, s. 126–129 [dot. odpowiedzialności za szkodę wynikłą z utraty materiałów zleconych zakładowi na wykonanie usługi kuśnierskiej]

Inne

169. Recenzja: E. von Hippel, *Der Schutz des Schwächeren* (Tübingen 1982), *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny* 1984, z. 1, s. 327–328
170. Recenzja: M. Wyrzykowski, *Sądownictwo administracyjne w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej* (Warszawa 1983), *Państwo i Prawo* 1984, z. 4, s. 101–103
171. Recenzja: *Prawowe regulowanie relacji w sferze obywateli* (Moskwa 1983), *Państwo i Prawo* 1984, z. 5, s. 122–124

Muzykalia

172. *Filharmonia i opera* [jako A. Karnicka wraz z J. Łętowskim], *Tu i Teraz* 1984, nr 14, s. 12

Książki

173. *W sprawie dopuszczalności kondykcji wobec nabywcy rzeczy ruchomej zbytej nieodpłatnie przez nieuprawnionego* [w:] *Prace z prawa cywilnego. Wydane dla uczczenia pracy naukowej Profesora Józefa Stanisława Piątkowskiego*, red. B. Kordasiewicz, E. Łętowska, Ossolineum 1985, s. 101–112
174. *Z zagadnień bezpodstawnego wzbogacenia w prawie czechosłowackim* [w:] *Rozprawy z prawa cywilnego. Księga pamiątkowa ku czci Witolda Czachórskiego*, red. J. Bleszyński, J. Rajski, Warszawa 1985, s. 201–216

Artykuły w czasopismach

175. *La protection du consommateur en Pologne à la lumière de la jurisprudence*, *Droit polonais contemporain* 1985, nr 1–4, s. 25–41
176. *Miejsce kodeksu cywilnego w systemie źródeł prawa cywilnego* [wraz z Z. Radwańskim], *Państwo i Prawo* 1985, z. 3, s. 3–16
177. *Nowa ustawa o łączności*, *Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego* 1985, nr 3, s. 73–80
178. *Vyjavlenie niezakonomernoj i porocnoj praktiki vsvete politiki ochrany potrebitelia*, *Sovremennoe Pol'skoe Pravo* 1985, nr 3–4, s. 23–40
179. *Zjawisko inflacji a prawo cywilne*, *Nowe Prawo* 1985, nr 5, s. 35–43
180. *Pozakodeksowe źródła prawa cywilnego*, *Państwo i Prawo* 1985, z. 6, s. 3–13

Glosy

181. *Glosa do orzeczenia GKA z 23 sierpnia 1983 r., DO 3013/83*, *Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych* 1985, poz. 200a [dot. kompetencji PAG do zastąpienia umowy orzeczeniem]
182. *Glosa do wyroku SN z 18 listopada 1983 r., I CR 336/83*, *Nowe Prawo* 1985, nr 1, s. 117–122 [dot. odpowiedzialności komisanta za ukryte wady sprzedanej rzeczy]

183. *Glosa I do wyroku NSA OZ w Gdańsku z 21 grudnia 1983 r., SA/Gd 822/83, Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych 1985, poz. 26a [dot. oceny samoistnych aktów administracyjnych; zakresu kontroli sądowej ich dotyczącej; kognicji sądu administracyjnego; kart zaopatrzenia]*
184. *Glosa do orzeczenia GKA z 21 grudnia 1983 r., OT 7737/83, Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych 1985, poz. 150a [dot. skutków błędu sprzedawcy co do ceny]*
185. *Glosa II do wyroku SN z 26 marca 1984 r., II CR 57/84, Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych 1985, poz. 58c [dot. odpowiedzialności za wprowadzenie do obrotu rzeczy niebezpiecznej; odpowiedzialności importera samochodów na rynek krajowy]*
186. *Glosa do uchwały SN z 26 października 1984 r., III CZP 64/84, Nowe Prawo 1985, nr 7–8, s. 119–128 [dot. prawnej kwalifikacji „transakcji przedsprzedażowych”]*

Muzykalia

187. Recenzja: E v. Pidde, R. Wagners „*Ring des Nibelungen*“ im Lichte des deutschen Strafrechts (Hamburg 1982) [wraz z J. Łętowskim], Państwo i Prawo 1985, z. 4, s. 128–129
188. *Obok Konkursu*, cz. 1–2 [jako A. Karnicka wraz z J. Łętowskim], Kultura 1985, nr 20–21, s. 13

1986

Książki

189. *Komentarz do ogólnych warunków umów konsumenckich* [wraz z Cz. Żuławską], Warszawa 1986, ss. 220
190. *Control of Illegal and Irregular Practices the Point of view of Consumer Protection Policy [w:] Rapports polonais, présentés au XII ème Congrès de Droit Comparé*, Ossolineum 1986, s. 55–72

191. *Probleme der Zivilrechtsquellen [w:] Problèmes du droit civil contemporain en Pologne. Fragen des gegenwärtigen Zivilrechts in Polen*, red. A. Jędrzejewska, E. Łętowska, wstęp W. Czachórski, Ossolineum 1986, s. 537

Artykuły w czasopismach

192. *Zasada nominalizmu w kodeksie cywilnym*, *Nowe Prawo* 1986, nr 1, s. 15–27

Glosy

193. *Glosa do uchwały SN z 28 marca 1985 r., III CZP 71/84*, *Nowe Prawo* 1986, nr 2, s. 103–114 [dot. zobowiązania kontraktującego do udzielenia producentowi pomocy]
194. *Glosa do uchwały SN z 30 kwietnia 1985 r., III CZP 17/85* [wraz z J. Łętowskim], *Nowe Prawo* 1986, nr 10, s. 114–120 [dot. charakteru i treści upoważnienia do zakupu i jego prawnych skutków]
195. *Glosa II do orzeczenia TK z 28 maja 1986 r., U 1/86*, *Państwo i Prawo* 1986, z. 10, s. 138–143 [dot. zasad i trybu użytkowania wieczystego gruntów i sprzedaży nieruchomości państwowych, kosztów i rozliczeń z tym związanych; zarządzania sprzedanymi nieruchomościami]

Inne

196. Recenzja: A. Szpunar, *Odpowiedzialność Skarbu Państwa za funkcjonariuszy* (Warszawa 1985), *Państwo i Prawo* 1986, z. 2, s. 119–122
197. Piątowski Józef Stanisław 1914–1986, nekrolog, *Państwo i Prawo* 1986, z. 11, s. 107–108

Muzykalia

198. *Nowosybirsk w Warszawie* [występy Teatru Opery i Baletu; jako A. Karnicka wraz z J. Łętowskim], *Kultura* 1986, nr 30, s. 13

199. Recenzja: *Najpiękniejszy Festiwal. XXI Festiwal Moniuszkowski, Kudowa-Zdrój* [jako A. Karnicka wraz z J. Łętowskim], *Kultura* 1986, nr 31, s. 13
200. *Pogodna i miła jesień* [jako A. Karnicka wraz z J. Łętowskim], *Kultura* 1986, nr 43, s. 13

1987

Artykuły w czasopismach

201. *Warunki umów sprzedaży detalicznej towarów – wątpliwości i błędy praktyki*, *Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego* 1987, nr 3, s. 68–74
202. *Gwarancja i rękojmia*, *Nowe Prawo* 1987, nr 4, s. 33–50
203. *Reforma prawa cywilnego. Zasada nominalizmu jest konieczna. Zakres jej stosowania trzeba ograniczyć*, *Rzeczpospolita* 1987, nr 98, s. 4
204. *Przegląd orzecznictwa SN w zakresie części ogólnej k.c. oraz zobowiązań*, *Nowe Prawo* 1987, nr 7–8, s. 86–129
205. *Polska ustawa o jakości*, *Studia Cywilistyczne* 1987, z. 33, s. 27–51

Glosy

206. *Glosa do uchwały SN z 22 maja 1985 r., III CZP 19/85*, *Nowe Prawo* 1987, nr 6, s. 125–131 [dot. zasady nominalizmu świadczeń pieniężnych]
207. *Glosa do wyroku SN z 20 lutego 1986 r., III CRN 443/85*, *Państwo i Prawo* 1987, z. 4, s. 135–140 [dot. zasady rozkładu ryzyka wyższości cen i stosunku pojęcia interesu konsumenta dla interesu ogólnospołecznego]
208. *Glosa do orzeczenia GKA z 28 kwietnia 1986 r., DO 1701/86*, *Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych* 1987, poz. 179a [dot. roszczeń regresowych między sprzedawcą a producentem]

Muzykalia

- 209. *Wspomnienie o kwietniu* [jako A. Karnicka wraz z J. Łętowskim], *Kultura* 1987, nr 22, s. 12
- 210. *Pełnia sezonu* [jako A. Karnicka wraz z J. Łętowskim], *Kultura* 1987, nr 30, s. 12
- 211. *Moniuszko na stałe w Kudowie* [jako A. Karnicka wraz z J. Łętowskim], *Kultura* 1987, nr 38, s. 12
- 212. *Przed i po „Jesieni”* [jako A. Karnicka wraz z J. Łętowskim], *Kultura* 1987, nr 43, s. 13

1988

Książki

- 213. *Bezpodstawne wzbogacenie w państwach socjalistycznych – ogólna charakterystyka legislacyjno-teoretyczna* [w:] *Z zagadnień cywilnego prawa materialnego i procesowego*, red. M. Sawczuk, Lublin 1988, s. 51–64

Artykuły w czasopismach

- 214. *Rzecznik Praw Obywatelskich. Pierwsze doświadczenia i perspektywy organizacyjne* [jako A. Karnicka], *Państwo i Prawo* 1988, z. 12, s. 37–45
- 215. *Bezpodstawne wzbogacenie w prawie i piśmiennictwie radzieckim*, *Studia Cywilistyczne* 1988, z. 34, s. 113–156

Głosy

- 216. *Glosa do wyroku SN z 3 maja 1985 r., II CR 121/85*, *Nowe Prawo* 1988, nr 1, s. 110–113 [dot. odpowiedzialności Skarbu Państwa za szkody wyrządzone decyzją administracyjną]
- 217. *Glosa do uchwały SN z 23 września 1986 r., III CZP 50/86*, *Nowe Prawo* 1988, nr 2–3, s. 157–162 [dot. zasady nominalizmu]

Inne

218. *Nie zamierzam uzdrawiać świata* [wywiad], Serwis Nauka Technika Gospodarka 1988, nr 2, s. 45–48 [dot. działalności Rzecznika Praw Obywatelskich]
219. *Nie będę nikogo kokietować* [wywiad], rozm. przepr. D. Frey, Odrodzenie 1988, nr 6, s. 3
220. *Nie robię polityki* [wywiad], Polityka 1988, nr 36 [dot. Rzecznika Praw Obywatelskich]
221. *Po skargę sięga się łatwo* [wywiad], rozm. przepr. D. Trapkowska, Rada Narodowa 1988, nr 42 [dot. działań Rzecznika Praw Obywatelskich], s. 1–6
222. *Trybuna Rzecznika Praw Obywatelskich*, Rzeczpospolita 1988, nr 205, 217, 229, 241, 253, 263, 275, 287, 298

Muzykalia

223. *Niedole krakowskiej opery* [jako A. Karnicka wraz z J. Łętowskim], Kultura 1988, nr 30, s. 13
224. *Jesień: klasycy i fortepian* [jako A. Karnicka wraz z J. Łętowskim], Kultura 1988, nr 42, s. 13
225. *Ponnelle – Prawdziwy reżyser w operze* [jako A. Karnicka wraz z J. Łętowskim], Kultura 1988, nr 43, s. 13

1989

Książki

226. *Legislacyjne ujęcie umów w reformowanej gospodarce* [w:] *Institucje prawne w reformowanej gospodarce narodowej (studia prawne)*, red. L. Bar, Warszawa 1989, s. 330–364
227. *Polityczne aspekty prawa intertemporalnego* [w:] *Państwo – prawo – obywatel. Zbiór studiów dla uczczenia 60-lecia urodzin i 40-lecia pracy naukowej profesora Adama Łopatki*, red. i wstęp J. Łętowski, W. Sokolewicz, Wrocław 1989, s. 349–363

228. *Ujęcie następstw świadczenia niegodziwego w prawie i doktrynie państw socjalistycznych [w:] Proces i prawo. Rozprawy prawnicze. Księga pamiątkowa ku czci profesora Jerzego Jodłowskiego*, red. nauk. E. Łętowska, Ossolineum 1989, ss. 572, s. 361–369

Artykuły w czasopismach

229. *Zagadnienia legislacyjne w praktyce RPO – kwestie wybrane dla Komisji Prac Ustawodawczych Sejmu PRL*, Biuletyn RPO – Materiały 1988 [1989], nr 1, s. 88–107
230. *Rzecznik Praw Obywatelskich: dylematy i uwarunkowania* [jako Anna Karnicka], Państwo i Prawo 1989, z. 11, s. 68–74

Inne

231. *Prawo i prawnicy – reformom. Wypowiedzi: A. Łopatka, J. Żyta, Z. Radwański, E. Łętowska, J. Petrykowski*, Gazeta Prawna 1989, nr 1, s. 2
232. *Trybuna Rzecznika Praw Obywatelskich*, Rzeczpospolita 1989, nr 6, 12, 24, 36, 48, 60, 72, 83, 95, 106, 118, 129, 147, 176, 188, 198, 216, 228, 240, 252, 280, 292

Muzykalia

233. *Miły koniec roku* [jako A. Karnicka wraz z J. Łętowskim], Kultura 1989, nr 4, s. 13
234. *Krytyka i kronika* [jako A. Karnicka wraz z J. Łętowskim], Kultura 1989, nr 8, s. 13
235. *Wagner w Wielkim* [wystawienie „Pierścienia Nibelunga”; jako A. Karnicka wraz z J. Łętowskim], Kultura 1989, nr 14, s. 13
236. *Jesień: Scelsi, Messiaen i inni* [jako A. Karnicka wraz z J. Łętowskim], Kultura 1989, nr 42, s. 13, 15

Książki

237. *Pokrętne losy odpowiedzialności państwa za szkody wyrządzone przez administrację* [w:] *Prace cywilistyczne. Księga pamiątkowa dla uczczenia 40-lecia pracy naukowej profesora Jana J. Wi-niarza*, red. S. Wójcik, Warszawa 1990, s. 164–170
238. *Umowy – mitologia równości* [w:] *Szkice z teorii prawa i szczególowych nauk prawnych ofiarowane Profesorowi Zygmuntowi Ziemińskiemu*, red. i wstęp S. Wronkowska, M. Zieliński, Poznań 1990, s. 47–62
239. *W sprawie możliwości zastosowania przekazu do kwalifikacji stosunków powstających na tle gwarancji* [w:] *Problemy kodyfikacji prawa cywilnego. Studia i rozprawy. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Zbigniewa Radwańskiego*, red. S. Sołtysiński, Poznań 1990, s. 335–346

Artykuły w czasopismach

240. *Rzecznik Praw Obywatelskich (kompetencje, postępowanie, środki działania)* [jako Anna Karnicka], *Państwo i Prawo* 1990, z. 1, s. 53–66
241. *Pluralizm źródeł prawa w zakresie rękojmi (gwarancji) i jego znaczenie dla praktyki sądowej*, *Studia Prawnicze* 1990, z. 2, s. 179–197

Inne

242. *Program dla wybranego narodu* [wywiad], *Słowo. Przegląd Kulturalny* 1990, nr 1–2
243. *Remanenty*, *Gazeta Wyborcza* 1990, nr 57, s. 5
244. *Wystąpienie Rzecznika Praw Obywatelskich w Sejmie*, *Państwo i Prawo* 1990, z. 5, s. 3–12
245. *Trybuna Rzecznika Praw Obywatelskich*, *Rzeczpospolita* 1990, nr 5, 17, 29, 41, 53, 65, 88, 101, 133, 156, 168, 180, 191, 231, 251, 262, 274, 286

Książki

246. *The Ombudsman Institution in Europe. Similarities and Differences* [w:] *The Role of the Constitution in a Changing Society*, Oslo 1991, s. 170–197

Artykuły w czasopismach

247. *Działalność Rzecznika Praw Obywatelskich w zakresie kształtowania kultury prawnej. Uwarunkowania, przedmiot, metody* [jako A. Karnicka], *Państwo i Prawo* 1991, z. 3, s. 19–30
248. *Z praktyki Rzecznika Praw Obywatelskich – metody działania (na przykładzie kontaktów z prokuraturą)* [jako A. Karnicka], *Problemy Praworządności* 1991, nr 3, s. 8–26
249. *Pięć przeszkód w budowie państwa prawa (na tle praktyki polskiego ombudsmana)*, *Biuletyn RPO – Materiały* 1991, nr 11, s. 5–11
250. *Działalność Rzecznika Praw Obywatelskich: kontakty z Sądem Najwyższym i Trybunałem Konstytucyjnym*, *Biuletyn RPO – Materiały* 1991, nr 11, s. 12–16
251. *Polski ombudsman o równości*, *Rzeczpospolita* 1991, nr 15, s. IV
252. *Jak daleko do państwa prawnego*, *Rzeczpospolita* 1991, nr 71, s. IV

Inne

253. *O sobie* [wywiad], *Sens* 1991, nr 1, s. 5–7
254. *Nie muszą się wszystkim podobać* [wywiad], rozm. przepr. A. Grygo, *Prawo i Życie* 1991, nr 8, s. 3
255. *Wystąpienie Rzecznika Praw Obywatelskich prof. Ewy Łętowskiej przygotowane na posiedzenie Sejmu RP i wygłoszone 22 marca 1991 r.*, *Biuletyn RPO – Materiały* 1991, nr 10, s. 113–123
256. *Don Kiszotka* [wywiad], rozm. przepr. A. Grygo, *Prawo i Życie* 1991, nr 46, s. 1, 4

257. *Trybuna Rzecznika Praw Obywatelskich*, Rzeczpospolita 1991, nr 4, 9, 22, 34, 46, 58, 70, 86, 92, 98, 102, 107, 120, 125, 131, 137, 143, 149, 155, 167, 173, 181, 185, 190, 196, 204, 208, 214, 220, 226, 234, 238, 244, 250, 255, 261, 266, 268
258. *Rzeczpospolita Polska państwem prawnym – czy naprawdę?* [polemika z A. Strzemboszem], Rzeczpospolita 1991, nr 240

Muzykalia

259. *Przygoda z operą* [wraz z J. Łętowskim], Warszawa 1991, ss. 397
260. Recenzja: *Don Giovanni* / W. A. Mozart. – *Opera Kameralna Warszawa* [wraz z J. Łętowskim], Słowo 1991, nr 13, s. 14
261. Recenzja: *Cyganeria* / G. Puccini (Teatr Wielki, Warszawa) [wraz z J. Łętowskim], Słowo 1991, nr 18, s. 11

1992

Książki

262. *Baba na świączniku* [wraz z M. Janickim, S. Podemskim], Warszawa 1992, ss. 221
263. *Jak zaczynał Rzecznik Praw Obywatelskich*, Warszawa–Łódź 1992, ss. 503
264. *Konstrukcja gwarancji własności w europejskiej konwencji z 1950 roku* [w:] *Rozprawy z prawa cywilnego i ochrony środowiska ofiarowane Profesorowi Antoniemu Agopszowiczowi*, Katowice 1992, s. 152–161
265. *Nieporozumienie co do „społecznej roli” rzecznika praw obywatelskich* [w:] *Prawo w zmieniającym się społeczeństwie. Księga pamiątkowa z okazji 70-lecia urodzin Profesor Marii Boruckiej-Arctowej*, red. G. Skąpska, Kraków 1992, s. 301–314

Artykuły w czasopismach

266. *Ostatnie słowo pierwszego rzecznika praw obywatelskich*, Rzeczpospolita 1992, nr 22, s. VIII

- 267. *Eine Tätigkeit zur Forderung und Entwicklung der Rechtskultur, Staatswissenschaften und Staatspraxis* 1992, nr 2
- 268. *Rozmowa z Rzecznikiem Praw Obywatelskich* [wywiad], *Kultura* 1992, nr 3, s. 29–41
- 269. *Trzy parlamenty i pięć rządów. Wystąpienie Rzecznika Praw Obywatelskich po dyskusji nad sprawozdaniem w Sejmie*, *Współnota* 1992, nr 8, s. 10–11
- 270. *Promocja praw człowieka w działalności polskiego Ombudsmána*, *Biuletyn RPO – Materiały* 1992, nr 13, s. 5–45
- 271. *Wystąpienie Rzecznika Praw Obywatelskich prof. Ewy Łętowskiej przygotowane na posiedzenie Sejmu RP i wygłoszone 24 stycznia 1992 r.*, *Biuletyn RPO–Materiały* 1992, nr 13, s. 47–55

Inne

- 272. *Tacy jak ja zawsze będą obrywać* [wywiad], *Tygodnik Powszechny* 1992, nr 22, s. 4–5
- 273. *Zabawa w państwo prawa*, *Gazeta Wyborcza* 1992, nr 138, s. 10
- 274. *Między wielkością a śmiesznością*, *Gazeta Wyborcza* 1992, nr 206, s. 10
- 275. *Jak wprowadzano religię do szkół*, *Gazeta Wyborcza* 1992, nr 226, s. 26
- 276. *Prawo we wszystkich kolorach*, *Prawo i Życie* 1992, nr 18, 21, 23, 25, 27, 29, 31, 35, 37, 38, 49, 51–52

Muzykalia

- 277. *Poprzednicy Gioacchina* [włoska muzyka operowa; jako A. Karnicka wraz z J. Łętowskim], *Scena Operowa* 1992, nr 1, s. 4–5

1993

Książki

- 278. *Podstawy prawa cywilnego*, Warszawa 1993, ss. 249

Artykuły w czasopismach

279. *Le défenseur des droits civiques (ombudsman ou mediateur). Dilemmes et contraintes. Competence et règles d'activité*, Droit polonais contemporain 1991 [1993], nr 1–4, s. 15–31
280. *Konwencja Europejska w Polsce i nasze myślenie o prawie*, Kwartalnik Prawa Prywatnego 1992 [1993], z. 1–4, s. 147–159
281. *Von den Schwierigkeiten der postsozialistischen Länder auf dem Wege zum Rechtsstaat – am Beispiel Polens*, Recht in Ost und West – Zeitschrift für Ostrecht und Rechtsvergleichung 1993, nr 2, s. 219–223

Inne

282. *Dekalog dobrego sędziego*, Gazeta Wyborcza 1993, nr 31, s. 8
283. *Nie rozumiem*, Polityka 1993, nr 34 [dot. konkordatu między RP a Watykanem]
284. *Prawo we wszystkich kolorach*, Prawo i Życie 1993, nr 3, 5, 7, 9, 15, 24, 26, 31
285. *Trzy życzenia do przyszłego parlamentu* [wypowiedzi: J. Giedroyc, S. Stomma, W. Wasiutyński, E. Łętowska, J. Jedlicki], Tygodnik Powszechny 1993, nr 38, s. 4

Muzykalia

286. *Co grać w operze?* [wraz z J. Łętowskim], Scena Operowa 1993, nr 1, s. 18–19
287. *Za co kochamy nietoperze?* [w programie do inscenizacji J. Strauss, *Zemsta Nietoperza* wraz z J. Łętowskim], Poznań 1993

1994

Książki

288. *Ochrona konsumenta jako problem legislacyjny okresu transformacji* [w:] *Prace cywilistyczne. Tom poświęcony pamięci Profesor*

- Janiny Dąbrowy, red. E. Gniewek, Acta Universitatis Wratislaviensis, Prawo 1994, nr 238, s. 83–93
289. *Po co ludziom konstytucja*, Warszawa 1994, ss. 145
290. *Recueil de textes Republique de Pologne. Defenseur des droits civiques* [wraz z T. Zielińskim], Łódź 1994, ss. 65
291. *Prawo cywilne a prawo administracyjne. Razem, ale nie do spółki. „Dobre” prawo cywilne, „złe” prawo administracyjne? Perwersyjne efekty współistnienia* [w:] *Rozprawy z polskiego i europejskiego prawa prywatnego. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Józefowi Skąpskiemu*, red. i wstęp A. Mączyński, M. Pazdan, A. Szpunar, Kraków 1994, s. 217–229
292. *Polska Bibliografia Prawnicza*, t. XXX: 1994 [redakcja], Warszawa 1994, ss. 297

Artykuły w czasopismach

293. *Wykładnia operacyjna a transformacja prawa* [w:] *Z zagadnień współczesnego prawa cywilnego. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Tomasza Dybowskiego*, red. J. Bleszyński, J. Rajski, M. Safjan, E. Skowrońska, Studia Iuridica 1994, nr 21, s. 15–25
294. *Mitologia praw człowieka*, Tygodnik Powszechny 1994, nr 2, s. 4
295. *Ochrona konsumenta: negatywny spór kompetencyjny?*, Państwo i Prawo 1994, z. 6, s. 3–12
296. *Coś znacznie więcej niż negatywny spór kompetencyjny*, Państwo i Prawo 1994, z. 9, s. 86–88

Inne

297. Recenzja: W. Czachórski, *Zobowiązania. Zarys wykładu*, aktualizacja i uzupełnienia: A. Brzozowski, M. Safjan, E. Skowrońska (Warszawa 1994), Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny 1994, z. 4, s. 133–135
298. Polemika: *Ochrona konsumenta: negatywny spór kompetencyjny?*, Państwo i Prawo 1994, z. 9, s. 86–88

Książki

299. *Po co ludziom konstytucja*, Warszawa 1995, ss. 230
300. *Podstawy prawa cywilnego*, Warszawa 1995, ss. 249
301. *O państwie prawa, administrowaniu i sądach w okresie przekształceń ustrojowych (szkice)* [wraz z J. Łętowskim], Warszawa 1995, ss. 257
302. *La constitution, oeuvre de la société* [w:] *L'espace constitutionnel européen*, red. R. Bieber, P. Widmer, Zürich 1995, s. 117–131
303. *Preparatory Poland's System for EU Membership* [w:] *The European Yearbook of Comparative Government and Public Administration 1995*, vol. II, red. J.J. Hesse, T.A. Toonen, Nomos Verlag 1995, s. 447–463
304. *Transformations of the Law: a Craving for Judge-Made Law* [w:] *The National Constitutions and European Integration. Polish-Norwegian Seminar Warsaw, 24–26.XI.1994*, red. E. Popławska, Warszawa 1995, s. 39–53
305. *Unjust enrichment in Eastern European countries* [w:] *International Encyclopedia of Comparative Law*, vol. X, *Restitution – Unjust Enrichment and Negotiorum Gestio. Restitution*, chapter 4, red. P. Schlechtriem, Tübingen 1995, ss. 99

Artykuły w czasopismach

306. *Ombudsman and Basic Rights*, East European Constitutional Review 1995, nr 1, s. 63–66
307. *Konstytucja dla ludzi czy elit politycznych?*, Kultura 1995, nr 1–2, s. 20–35
308. *Sądownictwo w okresie przekształceń ustrojowych* [wraz z J. Łętowskim], Biuletyn CE UW 1995, nr 3, s. 5–29
309. *Konflikt zwischen den Bürger und dem Staat im Transformationsprozess*, Recht in Ost und West 1995, nr 5, s. 17–20

310. *Na tak i na nie*, Prawo i Życie 1995, nr 43 [dot. dogmatyki prawnej]
311. *Poszukiwanie prawa*, Prawo i Życie 1995, nr 51–52

Glosy

312. *Glosa do wyroku NSA z 20 grudnia 1994 r., V SA 1663/93*, Glosa 1995, nr 7, s. 18–20 [dot. naprawy gwarancyjnej za granicą i zwolnienia od cła]

Inne

313. *Za mało argumentów. Dlaczego stanowisko SN uważam za nieprzekonujące?*, Polityka 1995, nr 6 [dot. tajemnicy dziennikarskiej]
314. *Apetyt na prawo* [wywiad], Nowe Książki 1995, nr 10, s. 8–11
315. *Jaka Polska na XXI wiek?: kandydaci na urząd prezydenta odpowiadają na ankietę „Kultury”* [wraz z H. Gronkiewicz-Waltz, J. Kuroniem, A. Kwaśniewskim, J. Olszewskim, L. Wałęsą, T. Zielińskim], oprac. J. Kurski, K. Woliński, L. Unger, Kultura 1995, nr 10, s. 3–111

Muzykalia

316. *Muza wiecznie kwitnąca, czyli znów o operze* [wraz z J. Łętowskim, ilustracje J. Bohdanowicz], Warszawa 1995, ss. 288 (drugie wydanie 1997 jako *Vademecum operowe*)
317. *Być tenorem* [Pavarotti L.] [wraz z J. Łętowskim], Polityka 1995, nr 49, s. 17

1996

Książki

318. *Poland: Towards to the Rule of Law* [wraz z J. Łętowskim], Warszawa 1996, ss. 176

319. *Co wynika dla sądów z konstytucyjnej zasady podziału władz* [w:] *Konstytucja i gwarancje jej przestrzegania. Księga pamiątkowa ku czci prof. Janiny Zakrzewskiej*, red. J. Trzeciński, A. Janiewicz, Warszawa 1996, s. 383–395
320. *Human Rights and the Post-Comunist Order the Case of Poland* [w:] *Grappling with Democracy. Deliberations on Post-Communist Societies (1990–1995)*, red. E. Matynia [wraz z A. Michnikiem, Sh. Avineri, J. Schnell, M. Królem], Prague 1996, s. 112–114
321. *L'Etat de droit principal facteur de la transformation constitutionnelle* [w:] *L'Etat de droit et la securité juridique*, ed. M. Lesage, J. Łętowski, Warszawa 1996, s. 11–32
322. *O potrzebie zmiany poglądów na znaczenie art. 3 k.c.* [w:] *Studia z prawa gospodarczego i handlowego. Księga pamiątkowa ku czci profesora Stanisława Włodyki*, Kraków 1996, s. 283–294
323. *O znaczeniu praw człowieka dla polskiego systemu prawa* [w:] *O prawach człowieka – w podwójną rocznicę paktów. Księga pamiątkowa w hołdzie profesor Annie Michalskiej*, red. C. Mik, T. Jasudowicz, Toruń 1996, s. 115–125
324. *Prawo w systemie funkcjonowania państwa* [w:] *Jakość prawa*, red. A. Wasilkowski, Warszawa 1996, s. 11–27
325. *Polska Bibliografia Prawnicza*, t. XXXI: 1995 [redakcja], Warszawa 1996, ss. 310

Artykuły w czasopismach

326. *Sędziowskie inscenizacje*, *Prawo i Życie* 1996, nr 1, s. 41
327. *Takie zwierzę nie istnieje!*, *Notes Wydawniczy* 1996, nr 2, s. 32–34
328. *Dyrektywa 85/577/EWG z 20.XII.1985 r. w sprawie ochrony konsumenta w umowach zawartych poza miejscem prowadzenia handlu. Komentarz*, *Kwartalnik Prawa Prywatnego* 1996, z. 2, s. 390–393
329. *Ochrona konsumenta*, *Kwartalnik Prawa Prywatnego* 1996, z. 2, s. 383–390

330. *The ombudsman in „New” Democracies. The Polish Perspective* [w:] *The European Yearbook of Comparative Government and Public Administration 1996*, vol. III, red. J.J. Hesse, T.A. Toonen, Nomos Verlag, s. 271–282
331. *Zwierzęta w naszym społeczeństwie – ich potrzeby i rzeczywistości*, Miesięcznik Weterynaryjny 1996, nr 4, s. 275–281
332. *Bariery naszego myślenia o prawie w perspektywie integracji z Europą*, Państwo i Prawo 1996, z. 4–5, s. 44–58
333. *Dobro wspólne – władza – korupcja*, Kontrola Państwowa 1996, nr 6, s. 13–25
334. *Co to znaczy „bezpośrednie stosowanie konstytucji”*, Rzeczpospolita 1996, nr 188, s. 5
335. *The Commissioner for Citizens’ Right in Central and Eastern Europe: The Polish Experience*, Saint-Louis–Warsaw Transatlantic Law Journal 1996, s. 1–14

Inne

336. Recenzja: R. Herzog, *Staat und Recht im Wandel* (Goldbach 1993) [wraz z J. Łętowskim], Państwo i Prawo 1996, z. 2, s. 83–85
337. *Czy jesteśmy sobie potrzebni?* [wywiad], rozm. przepr. M. Zielińska, Prawo i Życie 1996, nr 41, s. 3
338. *Od Condorceta do Oscara Wilde’a*, Dialog 1996, nr 7, s. 110–116
339. *Władza bywa sprzedajna, a prawo jest z natury ułomne* [wywiad], rozm. przepr. G. Szulc, Rzeczpospolita 1996, nr 275, s. 15

Muzykalia

340. *O festiwalach Mozartowskich w WOK z perspektywy pięciu lat* [wraz z J. Łętowskim] [w:] *Warszawska Opera Kameralna 1961–1996*, Warszawa 1996, s. 12–16

Książki

341. *Kak naczinalas rabota upolnomoczennoego po grazdanskim pravam* [tłum. rosyjskie *Jak zaczynał rzecznik praw obywatelskich*, Warszawa–Łódź, 1992, ss. 503], t. I, Moskwa 1997, ss. 312
342. *Sąd Najwyższy USA. Prawa i wolności obywatelskie* [wraz z S. Frankowskim, R. Goldmanem], Warszawa 1997, ss. 255
343. *Verchnovny sud SSZA: prava i svobody grazdan* [tłum. rosyjskie *Sąd Najwyższy USA. Prawa i wolności obywatelskie*; wraz z S. Frankowskim, R. Goldmanem], Warszawa 1997, ss. 255
344. *Polska Bibliografia Prawnicza*, t. XXXII: 1996 [redakcja i wstęp], Warszawa 1997, ss. 325
345. H. Rabault, *Granice wykładni sędziowskiej* [redakcja naukowa i wstęp], Warszawa 1997, ss. 219
346. *Dobro wspólne – władza – korupcja* [w:] *Konflikt interesów w życiu publicznym*, red. E. Popławska, Warszawa 1997, s. 7–22
347. *Dwa cywilnoprawne aspekty praw zwierząt: dereifikacja i personifikacja* [w:] *Studia z prawa prywatnego. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Biruty Lewaszkiewicz-Petrykowskiej*, red. W.J. Katterner, T. Pajor, U. Promińska, M. Pyziak-Szafnicka, A. Szpunar, E. Wojnicka, Łódź 1997, s. 71–92
348. *W kwestii zdolności aportowej wiarygodności w spółce z ograniczoną odpowiedzialnością* [w:] *Księga pamiątkowa ku czci Profesora Leopolda Steckiego*, red. M. Bączyk, J.A. Piszczek, E. Radowska, M. Wilke, Toruń 1997, s. 453–465

Artykuły w czasopismach

349. *Szkoda wykładni Trybunału Konstytucyjnego*, Rzeczpospolita 1997, nr 6, s. 4
350. *Drei rechtliche Fragen zur Situation der Tiere: Entsachlichung, Personifizierung, Konflikt mit Menschenrechten, Alternativen zu*

- Tierexperimenten: ein Periodikum für neue Wege in den biomedizinischen Wissenschaften, *Altex* 1997, nr 1, s. 3–7
351. *W sprawie decyzji (nr Pf 24/96 z 24.05.96 r.) Szefa UOP dot. wzmocnienia dyscypliny funkcjonariuszy wszystkich szczebli w zakresie przestrzegania zasad ochrony wiadomości stanowiących tajemnicę państwową i służbową*, *Przegląd Sejmowy* 1997, nr 1, s. 60–71
352. *The Barriers of Polish Legal Thinking in the Perspective of European Integration*, *Yearbook of Polish European Studies* 1997, vol. 1, s. 55–72
353. *La protection des citoyens – la constitution de la potentialisation de l'activité*, *Droit polonais contemporain* 1997, nr 1–4, s. 47–57
354. *A Constitution of Possibilities*, *East European Constitutional Review* 1997, nr 2–3, s. 76–80
355. *Öffnung der Geheimdienstarchiven*, *Datenschutz und Datensicherung* 1997, nr 3, s. 133–135
356. *Prawo do rzeczy w art. 59 kodeksu cywilnego*, *Kwartalnik Prawa Prywatnego* 1997, z. 3, s. 429–448
357. *Laboratorium konstytucyjne*, *Polis* 1997, nr 4–5, s. 65–70
358. *Pozaprocesowe znaczenie uzasadnienia sądowego*, *Państwo i Prawo* 1997, z. 5, s. 3–17
359. *Wiele zależy od wrażliwości sędziego*, *Rzeczpospolita* 1997, nr 121, s. 17
360. *Najlepiej nie otwierać. Ochrona konsumenta. Otrzymujemy niezamówioną przesyłkę*, *Rzeczpospolita* 1997, nr 175, s. 15
361. *Sprzedż złudnej nadziei. Ochrona konsumenta. Gdy nadzieje prospekt o „wygraniu” nagrody [wraz z J. Iwanickim]*, *Rzeczpospolita* 1997, nr 208 (206), s. 16
362. *Prywatność zagrożona. Ochrona konsumenta. Jak obronić się przed natarczywym sprzedawcą*, *Rzeczpospolita* 1997, nr 225, s. 17
363. *W trosce o życie, zdrowie i bezpieczeństwo*, *Rzeczpospolita* 1997, nr 235, s. 17

364. *Nieuczciwe mirażę nagrody. Ochrona konsumenta. Podanie w ulotkach prawdziwej informacji nie przesądza o uczciwości reklamy*, Rzeczpospolita 1997, nr 269, s. 17
365. *Każda wada z osobna. Ochrona konsumenta. Trudna koegzystencja rękojmi i gwarancji*, Rzeczpospolita 1997, nr 288, s. 17

Inne

366. *Wchodźmy na właściwe drzewo* [wywiad], rozm. przepr. A. Dryszel, Przegląd Tygodniowy 1997, nr 5, s. 3
367. Recenzja: A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej* (Warszawa 1996), Kwartalnik Prawa Prywatnego 1997, z. 2, s. 381–385
368. *Dwie konstytucje: na co się zdecydować*, Polityka 1997, nr 9, s. 18
369. *My, naród Polski...* [wypowiedzi wraz z R. Bugajem, T. Mazowieckim, P. Winczorkiem, L. Garlickim, J. Łętowskim, S. Gebethnerem, A. Rzeplińskim], oprac. A. Abramczyk, Prawo i Życie 1997, nr 21, s. 18
370. *Książeczka potknięć i awarii* [wypowiedzi wraz z M. Niepokulczycką, B. Kordasiewiczem, A. Stróżyńską], Prawo i Życie 1997, nr 27, s. 3, 14 [dot. regulaminu obsługi kont osobistych PKO BP]
371. *Wolna elekcja* [udział w dyskusji wraz z T. Pieronkiem, J. Szackim, J. Bocheńskim, K. Zanussim, K. Kersten, J. Woźniakowskim, J. Staniszkis, R. Piwowarskim, P. Śpiewakiem, B. Tyszkiewicz, Z. Niemczyckim], oprac. Z. Stachura, D. Macieja, Wprost 1997, nr 38, s. 21–22

Muzykalia

372. *Vademecum operowe* [wraz z J. Łętowskim, ilustracje J. Bohdanowicz], Warszawa 1997, ss. 287
373. *Własny świat bergmanowskiego operofilmu* [wraz z J. Łętowskim], Arkusz 1997, nr 3, s. 5
374. *Przygoda z operą* [wraz z J. Łętowskim], rozm. przepr. M. Zielińska, Prawo i Życie 1997, nr 13, s. 10

Książki

375. *Kak naczinalas rabota upolnomoczenenogo po grazdanskim pravam* [tłum. rosyjskie *Jak zaczynał rzecznik praw obywatelskich*, Warszawa, Łódź 1992, ss. 503], t. II, Moskwa 1998, ss. 312
376. *Liberal concept of human rights in Central and Eastern Europe*, Warszawa 1998, ss. 86
377. *Podstawy prawa cywilnego*, Warszawa 1998, ss. 264
378. *Polska Bibliografia Prawnicza*, t. XXXIII: 1997 [redakcja i wstęp], Warszawa 1998, ss. 341
379. *Ochrona konsumenta jako public interest law [w:] Obywatel – jego wolności i prawa. Zbiór studiów przygotowanych z okazji 10-lecia urzędu Rzecznika Praw Obywatelskich*, red. B. Oliwa-Radzikowska, Łódź 1998, s. 233–261

Artykuły w czasopismach

380. *Być sędzią w trudnych czasach*, Rzeczpospolita 1998, nr 18, s. 14
381. *Ewolucja strategii. Ochrona konsumenta w Europie i w USA*, Rzeczpospolita 1998, nr 28, s. 17
382. *Uwaga na niebezpieczne produkty: ochrona konsumenta*, Rzeczpospolita 1998, nr 41, s. 16
383. *Ochrona dziecka jako konsumenta – problemy legislacyjne*, Biuletyn EiOP 1998, nr 2, s. 91–114
384. *My, skarżący: prawo konstytucyjne* [wraz z L. Garlickim], oprac. A. Abrameczyk, Prawo i Życie 1998, nr 2, s. 12–13
385. *Ochrona praw jednostki w polskiej Konstytucji z 1997 r.*, Szkoła Praw Człowieka, Fundacja Helsińska, Warszawa 1998, z. 2, s. 7–30
386. *Paternalistyczny czy liberalny model ochrony konsumenta w prawie europejskim – model świadomego konsumenta*, Polis 1998, nr 2–3, s. 130–137

387. *Być sędzią w trudnych czasach. Iskrzenia między judykatywą i politykami*, Kultura 1998, nr 3, s. 16–26
388. *Własność jako prawo jednostki w świetle Konstytucji i Konwencji Europejskiej*, Szkoła Praw Człowieka, Fundacja Helsińska, Warszawa 1998, z. 4, s. 90–105
389. *W praktyce funkcjonuje karykatura prawa: ochrona konsumenta*, Rzeczpospolita 1998, nr 63, s. 16
390. *Dyrektywa 97/7/WE Parlamentu Europejskiego i Rady Unii Europejskiej z 20.V.1997 r. o ochronie konsumentów w umowach zawieranych na odległość [wstęp]*, Kwartalnik Prawa Prywatnego 1998, z. 4, s. 733–751
391. *Ochrona konsumenta*, Kwartalnik Prawa Prywatnego 1998, z. 4, s. 733–740
392. *W prawie jest ważne nie tylko to co, ale i jak: ochrona konsumenta*, Rzeczpospolita 1998, nr 99, s. 17
393. *Informacja musi być jasna, niedwuznaczna i zrozumiała: ochrona konsumenta*, Rzeczpospolita 1998, nr 119, s. 15
394. *W obietnice wartościowych nagród lepiej nie wierzyć. Konsument. Pytania do ministra finansów o regulaminy loterii promocyjnych*, Rzeczpospolita 1998, nr 113, s. 15
395. *Dziecięca klientela. Ochrona konsumenta. Odmowa sprzedaży*, Rzeczpospolita 1998, nr 158, s. 15
396. *Usługi turystyczne: czy naprawdę już po europejsku*, Rzeczpospolita 1998, nr 170, s. 13
397. *Najczęstsze błędy przy stosowaniu rękojmi*, Rzeczpospolita 1998, nr 188, s. 14
398. *Unijna dyrektywa a polskie przepisy. Konsument. Rękojmia i gwarancja*, Rzeczpospolita 1998, nr 201, s. 14
399. *Uporczywe błędy praktyki: rękojmia i gwarancja*, Rzeczpospolita 1998, nr 216, s. 18
400. *Wolno i chaotycznie, ale w dobrym kierunku*, Rzeczpospolita 1998, nr 243, s. 18

401. *Pacjent staje się konsumentem usług medycznych. Lecznictwo. Standard podstawowy i ponadpodstawowy: różne zasady odpowiedzialności*, Rzeczpospolita 1998, nr 276, s. 17
402. *Sytuacja sądownictwa w Polsce (listopad 1997 – luty 1998)*, Kultura 1998, nr 5, s. 103–106
403. *Courts and Tribunals under Constitution of Poland*, Saint-Louis–Warsaw Transatlantic Law Journal 1998, s. 69–89

Inne

404. *Więcej światła!* [wywiad], rozm. przepr. Z. Dąbrowska, Przegląd Tygodniowy 1998, nr 1, s. 3
405. *Dekada ombudsmana* [wywiad z E. Łętowską, A. Zielińskim, T. Zielińskim], rozm. przepr. A. Abramczyk, Prawo i Życie 1998, nr 4, s. 6–8
406. *Bronić ludzi przed samowolą państwa* [wywiad], rozm. przepr. E. Siedlecka, Gazeta Wyborcza 1998, nr 111, s. 23, 25
407. *Sędziowie też są konsumentami* [wywiad], Gazeta Sądowa 1998, nr 6, s. 10–12
408. *Sędzia jest tylko Kreonem* [wywiad], rozm. przepr. K.T. Toeplitz, Wiadomości Kulturalne 1998, nr 8, s. 15

Muzykalia

409. Recenzja: *Straszny dwór* [wraz z J. Łętowskim], Wiadomości Kulturalne 1998, nr 4, s. 11
410. Recenzja: *Semiramida* [wraz z J. Łętowskim], Wiadomości Kulturalne 1998, nr 9, s. 11

1999

Książki

411. *Prawo umów konsumenckich*, Warszawa 1999, ss. LX + 651
412. *Courts and tribunals under the Constitution of Poland* [w:] *Constitutional Essays*, red. M. Wyrzykowski, Warszawa 1999, s. 191–220

413. *Konstytucyjne i wspólnotowe uwarunkowania rozwoju prawa konsumenckiego* [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 roku a członkostwo Polski w Unii Europejskiej*, red. C. Mik, Toruń 1999 s. 373–385
414. *Prawo w systemie funkcjonowania współczesnego państwa* [wraz z J. Łętowskim] [w:] *Księga pamiątkowa profesora Eugeniusza Ochendowskiego*, Toruń 1999, s. 193–210
415. *Polska Bibliografia Prawnicza*, t. XXXIV: 1998 [redakcja i wstęp], Warszawa 1999, ss. 345

Artykuły w czasopismach

416. *Consumer protection as public interest law*, *Droit polonais contemporain* 1999, nr 1–4, s. 39–60
417. *Ochrona dziecka jako konsumenta – problemy legislacyjne*, *Zarządzanie i Edukacja: Dwumiesięcznik Wyższej Szkoły Zarządzania i Przedsiębiorczości im. Bogdana Jańskiego* 1999, nr 3, s. 131–152
418. *W kwestii zmian przepisów k.c. o odpowiedzialności za szkody wyrządzone działaniem władzy publicznej* [polemika z: M. Safjan, *Odpowiedzialność państwa na podstawie art. 77 Konstytucji RP*, *Państwo i Prawo* 1999, z. 4] *Państwo i Prawo* 1999, z. 7, s. 75–82

Inne

419. Recenzja: *W imieniu prawa*, A. Minc, *Au nome de la loi* (Paris 1998), *Kultura* 1999, nr 3, s. 131–141

Muzykalia

420. Recenzja: *Mistrzowie sceny operowej*, *Ruch Muzyczny* 1999, nr 24, s. 34–35

Książki

421. *Bezpodstawne wzbogacenie*, Warszawa 2000, ss. 153
422. *Ustawa o ochronie niektórych praw konsumentów. Komentarz*, Warszawa 2000, s. XIV + 216
423. *U vsech na vidu* [tłum. rosyjskie *Baba na święczniku*, wraz z M. Janickim, S. Podemskim, Warszawa 1992], Moskwa–Praha 2000, ss. 320
424. *Polska Bibliografia Prawnicza*, t. XXXV: 1999 [redakcja i wstęp], Warszawa 2000, ss. 343
425. *Nieporozumienie co do „społecznej roli” rzecznika praw obywatelskich [w:] Prawo w zmieniającym się społeczeństwie. Księga pamiątkowa z okazji 70-lecia urodzin Profesor Marii Boruckiej-Arctowej*, red. G. Skąpska, Toruń 2000, s. 301–314
426. *O prawnych podstawach zwrotu składników mienia przejętych w trakcie wykonywania środka karnego, czyli przyczynek do rzetelności procesu karnego [w:] Zasady procesu karnego wobec wyzwań współczesności. Księga ku czci profesora Stanisława Waltośia*, red. J. Czapska, A. Gaberle, A. Świątłowski, A. Zoll, Warszawa 2000, s. 268–277
427. *O sankcjach w prawie cywilnym – deficyt ich realności na przykładach z prawa konsumenckiego [w:] Studia z prawa cywilnego i gospodarczego. Księga pamiątkowa dedykowana Profesor Czesławie Żuławskiej*, red. B. Gnela, J. Koczanowski, R. Szostak, Kraków 2000, s. 133–156
428. *Sędziowie wobec prawa europejskiego (tezy) [w:] Konstytucja dla rozszerzającej się Europy*, red. E. Popławska, Warszawa 2000, s. 229–238
429. *Zawrotna, podwójna kariera likieru porzeczkowego [w:] Valeat aequitas. Księga pamiątkowa ofiarowana Księdzu Profesorowi Remigiuszowi Sobańskiemu*, red. M. Pazdan, Katowice 2000, s. 277–291

Artykuły w czasopiśmie

- 430. *Kredyt i sprzedaż w jednym. Konsument. Umowy zawierane poza miejscem stałego prowadzenia handlu*, Rzeczpospolita 2000, nr 233, Prawo co dnia, s. C3
- 431. *Gały nie widziały. Sprzedaż na kredyt odkurzaczy i coś więcej*, Rzeczpospolita 2000, nr 255, s. C3

Glosy

- 432. *Glosa do postanowienia składu 7 sędziów SN z 27 listopada 1997 r., III CZP 54/97, Państwo i Prawo 2000, z. 8, s. 105–108 [dot. czynników ograniczających niezawisłość sędziowską]*
- 433. *Glosa do postanowienia NSA z 6 listopada 1998 r., V SA 1666/98, Orzecznictwo Sądów Polskich 2000, nr 10, poz. 156a [dot. sądownictwa administracyjnego; prośby o przywrócenie terminu do wniesienia skargi na decyzję administracyjną]*
- 434. *Glosa do postanowienia NSA z 19 lutego 1999 r., V SAB 7/99, Orzecznictwo Sądów Polskich 2000, z. 5, poz. 82a [dot. fundacji; wykonywania funkcji z zakresu administracji publicznej; przysługiwania skargi do NSA]*
- 435. *Glosa do wyroku NSA, OZ Białystok z 1 lipca 1999 r., SA/Bk 208/99, Orzecznictwo Sądów Polskich 2000, z. 1, poz. 17a [dot. uprawnień Rzecznika Praw Obywatelskich do wystąpienia do NSA ze skargą]*
- 436. *Glosa do wyroku NSA z 21 lutego 2000 r., II SA 1707/99, Orzecznictwo Sądów Polskich 2000, nr 12, poz. 183a [dot. sposobu oznaczenia ceny towaru]*
- 437. *Glosa do wyroku SA w Warszawie z 23 lutego 2000 r., I ACa 1281/99, Państwo i Prawo 2000, z. 10, s. 113–116 [dot. pojęcia wady rzeczy sprzedanej]*
- 438. *Glosa do uchwały składu 7 sędziów SN z 29 lutego 2000 r., III CZP 26/99, Przegląd Sejmowy 2000, nr 6, s. 93–104 [dot. zrównania sytuacji najemców z sytuacją konsumentów (art. 61 k.p.c.); powództwa organizacji społecznych w sprawach konsumenckich]*

439. *Głosa do wyroku SN z 15 maja 2000 r., II CKN 293/00, Orzecznictwo Sądów Polskich 2000, nr 12, poz. 188c [dot. odpowiedzialności Skarbu Państwa z czynu niedozwolonego; stosowania art. 77 Konstytucji; naruszenia zasady *lex retro non agit*]*
440. *Głosa do postanowienia NSA z 19 maja 2000 r., V SA 2509/99, Orzecznictwo Sądów Polskich 2000, nr 11, poz. 164a [dot. wstrzymania wykonania zaskarżonej decyzji; odmowy udzielenia wizy pobytowej cudzoziemcowi]*

Inne

441. *Czy sądy są dla wszystkich [wywiad], Gazeta Prawna 2000, nr 102, s. 5*
442. Recenzja: K. Sójka-Zielińska, *Drogi i bezdroża prawa. Szkice z dziejów kultury prawnej Europy* (Wrocław 2000), Nowe Książki 2000, nr 9, s. 60–61

2001

Książki

443. *Ochrona niektórych praw konsumentów. Komentarz*, Warszawa 2001, ss. XV + 234
444. *Polska Bibliografia Prawnicza*, t. XXXVI: 2000 [redakcja i wstęp], Warszawa 2001, ss. 389
445. *Równe traktowanie a granice dopuszczalności programów wyrównawczych [w:] Równość kobiet i mężczyzn. Teksty i komentarze*, Centrum Praw Kobiet 2001, s. 185–192
446. *Wpływ Konstytucji na prawo cywilne [w:] Konstytucyjne podstawy systemu prawa*, red. M. Wyrzykowski, Warszawa 2001, s. 125–145

Artykuły w czasopismach

447. *Stosowanie konstytucji w orzecznictwie*, Gazeta Prawna 2001, nr 1, s. 5

- 448. *Klient manipulowany. Sądy gospodarcze jeszcze mniej niż powszechne są wrażliwe na niedolę konsumenta*, Rzeczpospolita 2001, nr 164, s. C2
- 449. *Niższy poziom abstrakcji. Kontrole wzorców umownych*, Rzeczpospolita 2001, nr 205, s. C3 [dot. ochrony konsumenta]
- 450. *Prawo europejskie inspiracją dla dogmatyki prawa cywilnego*, Studia Prawnicze 2001, z. 3–4, s. 187–209
- 451. *W co wierzy ten, kto nie wierzy? (III)* [wraz z A. Dodziuk, M. Edelman, W. Hryniewicz, H. Świda-Ziemba, B. Wildstein, E. Wolicka], Życie Duchowe 2001, nr 27

Glosy

- 452. *Glosa do wyroku SN z 5 kwietnia 2000 r., I CKN 621/98*, Orzecznictwo Sądów Polskich 2001, z. 6, poz. 88c [dot. ubezpieczeń majątkowych; zawarcia umowy i warunków ubezpieczeń dobrowolnych]
- 453. *Glosa do wyroku NSA, OZ Gdańsk z 24 maja 2000 r., II SA/Gd 1087/98*, Orzecznictwo Sądów Polskich 2001, z. 9, poz. 132a [dot. Państwowej Inspekcji Sanitarnej – opłat za badania oraz inne czynności]
- 454. *Glosa do uchwały SN z 29 czerwca 2000 r., III CZP 19/00*, Orzecznictwo Sądów Polskich 2001, z. 3, poz. 44c [dot. przypadku świadczenia na rzecz Skarbu Państwa; reprezentacji Skarbu Państwa]
- 455. *Glosa do uchwały składu 7 sędziów SN z 17 stycznia 2001 r., III CZP 49/00*, Przegląd Sejmowy 2001, nr 4, s. 192–199 [dot. odmowy przyjęcia kasacji przez SN do rozpoznania także wtedy, gdy orzeczenie drugiej instancji wydane zostało przed 1 lipca 2000 r.]
- 456. *Glosa do wyroku NSA z 3 kwietnia 2001 r., V SA 1868/00*, Orzecznictwo Sądów Polskich 2001, z. 7–8, poz. 110a [dot. zezwolenia na osiedlenie cudzoziemca; uznania administracyjnego]

Inne

457. Recenzja: D. Lyons, *Etyka i rządy prawa* (Warszawa 2000), Nowe Książki 2001, nr 6, s. 70–71
458. Recenzja: J. Raz, *Autorytet prawa. Eseje o prawie i moralności* (Warszawa 2000), Nowe Książki 2001, nr 6, s. 70–71

Muzykalia

459. *Drugi obok Beethovena?* [w:] *Nieśmiertelna Chimera, 400 lat Opery na świecie*, Warszawa 2001, s. 130–132
460. Recenzja: J. Multarzyński, *Mój Verdi*, Nowe Książki 2001, nr 11, s. 18–19

2002

Książki

461. *Prawo umów konsumenckich*, Warszawa 2002, ss. 630 + dyskietka
462. *Zbieg norm w prawie cywilnym*, Warszawa 2002, ss. 150
463. *Polska Bibliografia Prawnicza*, t. XXXVII: 2001 [redakcja i wstęp], Warszawa 2002, ss. 405
464. *In dubio contra iudicii actionem – niepisana reguła działania sądów w Polsce* [w:] *Dwadzieścia (XX) lat samorządu radców prawnych 1982–2002*, red. J. Żuławski, Krajowa Rada Radców Prawnych, Warszawa 2002, s. 65–78
465. *Uwagi o prawie do wolnych wyborów jako prawie politycznym jednostki (na tle sporu o zarząd komisaryczny w Warszawie – sprawa II SA 2115/00)* [w:] *Konstytucja i władza we współczesnym świecie. Doktryna – prawo – praktyka. Prace dedykowane Profesorowi Wojciechowi Sokolewiczowi na siedemdziesięciolecie urodzin*, red. M. Kruk, J. Trzeciński, J. Wawrzyniak, Warszawa 2002, s. 165–173
466. *Uwagi o weryfikacji kombatanów – czyli najtrudniej o sprawiedliwość dla niepoprawnego politycznie* [w:] *Prawo pracy – wyzwania*

XXI wieku. Księga Jubileuszowa Profesora Tadeusza Zielińskiego, red. M. Matey-Tyrowicz, L. Nawacki, B. Wagner, Warszawa 2002, s. 45–67

Artykuły w czasopismach

- 467. *Kilka uwag o praktyce wykładni*, *Kwartalnik Prawa Prywatnego* 2002, z. 1, s. 27–64
- 468. *Czy warto było jeść tę żabę. O mizerii skargi konstytucyjnej*, *Rzeczpospolita* 2002, nr 55, s. C3
- 469. *Reżim prawny stwierdzenia nieważności decyzji administracyjnych na tle art. 250 Ordynacji podatkowej*, *Glosa* 2002, nr 3, s. 2–7
- 470. *Dialog czy dwa monologi. Pytania sądów i odpowiedzi Trybunału Konstytucyjnego*, *Rzeczpospolita* 2002, nr 177, s. C3
- 471. *O definicji prawa do sądu*, *Państwo i Prawo* 2002, z. 12, s. 78

Glosy

- 472. *Glosa do postanowienia SN z 13 grudnia 2000 r., III RN 30/00*, *Państwo i Prawo* 2002, z. 3, s. 107–110 [dot. prawa międzyczasowego w postępowaniu administracyjnym]
- 473. *Glosa do wyroku NSA, OZ Gdańsk z 20 czerwca 2001 r., II SA/Gd 2869/00*, *Orzecznictwo Sądów Polskich* 2002, z. 4, poz. 53a [dot. roszczenia ZUS o zwrot nieruchomości; własności jurysdykcji sądowej; konstytucyjne prawo do sądu]
- 474. *Glosa do wyroku SN z 5 października 2001 r., III CZP 46/01*, *Orzecznictwo Sądów Polskich* 2002, z. 7–8, poz. 102c, s. 375–378 [dot. niedopuszczalności drogi sądowej o ustalenie, iż powód w czasie wojny wykonywał pracę przymusową na rzecz III Rzeszy]
- 475. *Glosa do wyroku NSA z 6 września 2001 r., V SA/Bk 315/00*, *Monitor Prawniczy* 2002, nr 12, s. 564–566 [dot. notarialnego poświadczenia podpisu przy pełnomocnictwie do odebrania paszportu]

476. *Glosa do orzeczenia NSA, OZ Poznań z 11 grudnia 2001 r., II SA/Po 1478/00*, Państwo i Prawo 2002, z. 6, s. 99–103 [dot. zawarcia małżeństwa tylko w formie religijnej; uprawnień wdowy po kombatancie; kryteriów prawidłowości wyroku]
477. *Glosa do uchwały SN z 15 lutego 2002 r., III CZP 86/01*, Monitor Prawniczy 2002, nr 14, s. 666–668 [dot. zastępczego usunięcia wad dzieła]
478. *Glosa do wyroku NSA z 27 lutego 2002 r., III SA 2055/00*, Orzecznictwo Sądów Polskich 2002, z. 7–8, poz. 101a [dot. udzielania informacji prawnej pełnomocnikowi strony postępowania podatkowego]
479. *Glosa do wyroku NSA z 15 kwietnia 2002 r., II SA 129/02*, Orzecznictwo Sądów Polskich 2002, z. 12, poz. 157a [dot. zasiłku przedemerytalnego; wymaganych okresów zatrudnienia; ograniczenia w zakresie dowodów]

Inne

480. *W Polsce panuje kult własnego interesu* [wywiad], rozm. przepr. A. Dryszel, Przegląd 2002, nr 29, s. 20–22
481. *Kompetentnie o niekompetencji* [wywiad], rozm. przepr. K. Burnetko, M. Nawrocki, Tygodnik Powszechny 2002, nr 35, s. 5
482. Polemika: *Duch utopii. B. Wolniewicz, Strefa ochrony: debata o prawach człowieka*, Rzeczpospolita 2002, nr 215, s. A7
483. Polemika: R. Kmiecik, *Glosa do postanowienia SN z 5 stycznia 2001 r., III RN 45/00* [dot. zakazu skargi do NSA w przedmiocie stypendium naukowego] (Państwo i Prawo 2002, z. 10, s. 107–112), Państwo i Prawo 2002, z. 12, s. 78

Muzykalia

484. Recenzja: *S. Galatopulos, Maria Callas. Boski potwór* (Świat Książki 2002), Nowe Książki 2002, nr 4, s. 20–21

Książki

485. *Polska Bibliografia Prawnicza*, t. XXXVIII: 2002 [redakcja i wstęp], Warszawa 2003, ss. 412
486. *Boska sztuka interpretacji [w:] Prawo – społeczeństwo – jednostka. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Leszkowi Kubickiemu*, red. A. Łopatka, B. Kunicka-Michalska, S. Kiewlicz, Warszawa 2003, s. 25–35
487. *O godności, jej funkcji w obrocie prawnym i promocyjnej roli Rzecznika Praw Obywatelskich [w:] Godność człowieka a prawa ekonomiczne i socjalne. Księga jubileuszowa wydana w piętnastą rocznicę ustanowienia Rzecznika Praw Obywatelskich*, Warszawa 2003, s. 241–248

Artykuły w czasopismach

488. *Bez jasnej odpowiedzi. Od kiedy istnieje niekonstytucyjność prawa i co z orzeczenia Trybunału w tej kwestii wynika dla innych sądów*, Rzeczpospolita 2003, nr 6, s. C3
489. *Artykuł 190 Konstytucji i jego konsekwencje w praktyce sądowej [wraz z K. Gonerą]*, Państwo i Prawo 2003, z. 9, s. 3–27

Glosy

490. *Glosa do wyroku NSA w Gdańsku z 14 sierpnia 2002 r., II Sa/Gd 4182/00*, Orzecznictwo Sądów Polskich 2003, z. 10, s. 560–564 [dot. bezrobocia; decyzja w sprawie zasiłku dla bezrobotnych; skarga na niewypłacenie zasiłku przeciwko organowi obowiązanyemu do wypłaty; realizacja decyzji administracyjnej]
491. *Glosa do wyroku NSA z 26 lutego 2003 r., V SA 1131/02*, Orzecznictwo Sądów Polskich 2003, z. 7–8, poz. 93a [dot. postępowania administracyjnego; terminu załatwienia sprawy; zezwolenia na osiedlenie się cudzoziemca]

492. *Glosa do wyroku SO w Zielonej Górze z 17 kwietnia 2003 r., VI Ca 209/03, Państwo i Prawo 2003, z. 8, s. 125–131 [dot. kwalifikacji umowy sprzedaży i umowy o kredyt jako tzw. umowy pakietowej]*

2004

Książki

493. *Europejskie prawo umów konsumenckich*, Warszawa 2004, ss. 413, skorowidz + CD-ROM
494. *Nieuczciwe klauzule w prawie umów konsumenckich* [redakcja wraz z K. Osajdą, wprowadzenie wraz z A. Świstak], Warszawa 2004, ss. 671
495. *Antynomie ochrony konsumenta w prawie wspólnotowym [w:] Księga pamiątkowa ku czci Profesora Janusz Szwaji*, red. E. Nowińska, M. du Vall, Prace Instytutu Prawa Własności Intelektualnej UJ 2004, nr 88, s. 385–402
496. *O regulacyjnej swobodzie państwa – w związku z kontrolą konstytucyjności ustawy o biopaliwach [w:] Ius et lex. Księga jubileuszowa Profesora Andrzeja Kabata*, Olsztyn 2004, s. 247–263
497. *Skarga konstytucyjna Romualda K. (SK 18/00) – o specyficie indywidualnej kontroli konstytucyjności [w:] Odpowiedzialność cywilna. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Adama Szpunara*, red. M. Pyziak-Szafnicka, Kraków 2004, s. 729–739

Artykuły w czasopismach

498. *Skazani na siebie: prawo multicentryczne*, Rzeczpospolita 2004, nr 243, s. C3

Glosy

499. *Glosa do wyroku NSA z 29 maja 2003 r., II SAB 419/02, Orzecznictwo Sądów Polskich 2004, z. 7–8, poz. 90a, s. 390–398 [dot. skargi do sądu administracyjnego na bezczynność administracji]*

w sprawie obowiązku promulgacji tzw. układów republikańskich; kognicji NSA]

Inne

- 500. *Konstitucija, nacionalinė teisė ir Europos teisė = Konstytucja, prawo krajowe a prawo europejskie*, Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas = Sąd Konstytucyjny Republiki Litewskiej [udział w dyskusji z M. Grzybowskiem, M. Wyrzykowskim, K. Lapinskasem, E. Jarasiunuasem, A. Abramaviciusem], Vilnius 2004
- 501. Recenzja: B. Heiderhoff, *Grundstrukturen des nationalen und europäischen Verbrauchervertragsrechts. Insbesondere zur Reichweite europäischer Auslegung* (München 2004), *Kwartalnik Prawa Prywatnego* 2004, z. 4, s. 1195–1199
- 502. *Co ma forma własności do wcześniejszych emerytur* [wywiad], rozm. przepr. J. Kroner, *Rzeczpospolita* 2004, nr 148, *Prawo co dnia*, s. C3
- 503. *Prawo dla gawiedzi* [wywiad], rozm. przepr. E. Siedlecka, *Gazeta Wyborcza* 2004, nr 224, s. 14–15

2005

Książki

- 504. *Nieuczciwe klauzule w prawie umów konsumenckich* [redakcja wraz z K. Osajdą, wprowadzenie wraz z A. Świstak], Warszawa 2005, ss. XIII + 673
- 505. *Polska Bibliografia Prawnicza*, t. XL: 2004 [redakcja i wstęp], Warszawa 2005, ss. 517
- 506. „Multicentryczność” systemu prawa i wykładnia jej przyjazna [w:] *Rozprawy prawnicze. Księga pamiątkowa Profesora Maksymiliana Pazdana*, red. L. Ogiegło, W. Popiołek, M. Szpunar, Kraków 2005, s. 1127–1148
- 507. *O nauczaniu opisowej wykładni prawa* [w:] *Teoria i praktyka wykładni prawa*, red. P. Winczorek, Warszawa 2005, s. 245–260

508. *Perspektywy zmian w dostępie obywatela do europejskiego wymiaru sprawiedliwości* [w:] *Dostęp obywateli do europejskiego wymiaru sprawiedliwości*, red. H. Izdebski, H. Machińska, Warszawa 2005, s. 131–140
509. *Trzydzieści pięć lat później. Żywotność koncepcji tzw. „przrzeczenia gwarancyjnego”* [w:] *Prawo prywatne czasu przemian. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Stanisławowi Sołtyśkiemu*, red. A. Nowicka, Poznań 2005, s. 173–187
510. *Udział trzeciej władzy w dyskursie społecznym – sądy i trybunały najwyższych instancji* [w:] *Państwo w służbie obywateli. Księga jubileuszowa Jerzego Świątkiewicza*, red. R. Hauser, L. Nawacki, Warszawa 2005, s. 38–51

Artykuły w czasopismach

511. *Między Scyllą i Charybdą – sędzia polski między Strasburgiem i Luksemburgiem*, Europejski Przegląd Sądowy 2005, nr 1, s. 3–10
512. *Communicare et humanum, et necesse est – o komunikacyjnej misji muzyków i prawników*, Monitor Prawniczy 2005, nr 1, s. 3–7; [wersja francuska: *Annales – Centre Scientifique de l’Academie Polonaise des Sciences à Paris* 2005, vol. 8, s. 66–76]
513. *Klauzule z rejestru niedozwolone dla wszystkich przedsiębiorców* [wywiad], Rzeczpospolita 2005, nr 47
514. *Człowiek w dobrym otoczeniu: przyzwoitość a polskie życie publiczne* [wywiad], Tygodnik Powszechny 2005, nr 46, s. 4
515. *Multicentryczność współczesnego systemu prawa i jej konsekwencje*, Państwo i Prawo 2005, z. 4, s. 3–10
516. *Dlaczego i po co pisze się glosy, czyli dwanaście uwag dla debiutujących autorów komentarzy do orzeczeń sądowych*, Monitor Prawniczy 2005, nr 11, s. 549–551

Glosy

517. *Glosa do wyroku SR w Lubartowie z 6 maja 2004 r., I C 260/03*, Państwo i Prawo 2005, z. 4, s. 121–125 [dot. uznania uprawy

- orzecza laskowego za uprawę rolną w świetle przepisów prawa wspólnotowego; odpowiedzialności za szkody łowieckie]
518. *Glosa do wyroku NSA z 21 października 2004 r., FSK 571/04*, Orzecznictwo Sądów Polskich 2005, z 5, poz. 71a, s. 292–300 [dot. wystąpienia do ETS o wydanie orzeczenia wstępnego; Traktatu o Unii Europejskiej; retroakcji w prawie podatkowym]
519. *Glosa do wyroku SN z 18 marca 2005 r., II CK 556/04*, Państwo i Prawo 2005, z. 10, s. 123–127 [dot. granic wyrokowania a podstawy faktycznej powództwa]

Inne

520. *Kobiety w nauce: o równą rywalizację* [wywiad], rozm. przepr. A. Zawadzka, *Academia* 2005, nr 2, s. 39–41
521. *Trąd w Pałacu Sprawiedliwości* [wywiad], rozm. przepr. A. Dryszel, *Tygodnik Przegląd* 2005, 12 czerwca, s. 14–17
522. *My i prawo Wspólnot Europejskich* [wywiad], rozm. przepr. J. Kroner, *Rzeczpospolita* 2005, nr 269, s. C3
523. *Dyskusja: udział wraz z D. Janicką, J. Szwałą, D. Malec, J. Ciągwą, Z. Zarzyckim, J. Jabłońską-Boncą, M. Dragun-Gertner, A. Całusem, P. Fiedorczykiem, J. Malcem, W. Organiściakiem, B. Lewaszkiwicz-Petrykowską, A. Zollem, S. Waltosiem, L. Gardockim, T. Erecińskim, W. Uruszczakiem, S. Płazą, W. Wróblem, Z. Sobolewskim, K. Wisłocką-Sieprawską, M. Nesterowiczem*, oprac. D. Malec, *Czasopismo Prawno-Historyczne* 2005, z. 2, s. 163–184 [Materiały Sesji Naukowej w Krakowie dotyczącej Kodeksu Napoleona]

2006

Książki

524. *Polska Bibliografia Prawnicza*, t. XLI: 2005 [redakcja i wstęp], Warszawa 2006, ss. 570

525. *Comunicare et humanum, et necesse est – über die kommunikative Mission von Musikern und Juristen* [w:] *Transformation des Rechts in Ost und West. Festschrift für Prof. Dr. Herwig Roggemann zum 70. Geburtstag*, Berliner Wissenschafts Verlag 2006, s. 517–527
526. *The Constitutional Aspects of Consumer Protection* [w:] *Liber Amicorum Bernd Stauder, Droit de la consommation – Konsumentenrecht*, Genève–Zurich 2006, s. 227–244
527. *Demokracja i prawa cywilnego* [w:] *Prawa stają się prawem. Status jednostki a tendencje rozwojowe prawa*, red. M. Wyrzykowski, Warszawa 2006, s. 83–98
528. *Le droit à visage humain ou des problèmes de la transition du droit en Pologne* [w:] *L'État et le droit d'Est en Ouest – Mélanges offerts au professeur Michel Lesage*, red. P. Gélard, G. Marcou, Paris 2006, ss. 600
529. *Prawo konsumenckie. Teksty jednolite* [wprowadzenie], Warszawa 2006, ss. XLVIII + 493
530. *Promieniowanie orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego na poszczególne gałęzie prawa* [w:] *Księga XX-lecia orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego*, red. M. Zubik, Wydawnictwo Trybunału Konstytucyjnego, Warszawa 2006, s. 353–376
531. *Trudności w przyswajaniu w Polsce praktyki państwa prawa* [w:] *Zasada demokratycznego państwa prawnego w Konstytucji RP*, red. S. Wronkowska, Warszawa 2006, s. 195–227
532. *Wprowadzenie do części ogólnej zobowiązań; Umowa o świadczenie przez osobę trzecią* [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 5, *Prawo zobowiązań – część ogólna*, red. E. Łętowska, Warszawa 2006, s. 1–106 oraz 805–849
533. *Ochrona własności – pewność prawa – konflikt między cywilistyczną tradycją a historycznymi rewindykacjami* [wraz z M. Bednarek] [w:] *Prawo w XXI wieku. Księga pamiątkowa 50-lecia Instytutu Nauk Prawnych PAN*, red. i wstęp W. Czapliński, Warszawa 2006, s. 499–517

534. *Umowa o świadczenie przez osobę trzecią [w:] Umowy odnoszące się do osób trzecich [wraz z P. Drapałą, M. Bednarek], Warszawa 2006, s. 158, ss. 170*

Artykuły w czasopismach

535. *Sądy – team czy chór solistów?* [wraz z A. Wróblem], Europejski Przegląd Sądowy 2006, nr 3, s. 4–6 [dot. relacji pomiędzy trybunałami wspólnotowymi a polskimi sądami]
536. *O Trybunale Konstytucyjnym i polityce*, Gazeta Wyborcza 2006, nr 104, s. 21
537. *Kara za zabójstwo kwalifikowane – problematyka konstytucyjna*, Państwo i Prawo 2006, z. 10, s. 5–24

Glosy

538. *Glosa do postanowienia SN z 19 października 2005 r., V CO 16/05*, Europejski Przegląd Sądowy 2006, nr 1, s. 45–47 [dot. korzystnego dla skarżącego wyroku ETPC jako podstawy skargi o wznowienie postępowania]

Inne

539. Recenzja: *Eksperyment filadelfijski*, Nowe Książki 2006, nr 3, s. 32–33
540. *Implementacja prawa konsumenckiego w Polsce* [wraz z M. Jagielską, K. Lis, P. Mikłaszewiczem, A. Wiewiórowską-Domagalską], Europejski Przegląd Sądowy 2006, nr 12, s. 12–24
541. *Poluzowana przepaska Temidy: adwentowe rozmowy o cnotach: sprawiedliwość* [wywiad], rozm. przepr. A. Sporniak, J. Strzałka, Tygodnik Powszechny 2006, nr 52, s. 22
542. *Nie bójmy się odrębnych poglądów: w obronie państwa prawa: debata sędziów i naukowców* [wraz z A. Wróblem, T. Erecińskim, M. Zieliński, B. Kordasiewiczem, W. Czaplińskim], oprac. A. Makosz, K. Rychter, Gazeta Prawna 2006, nr 226, dod. Prawnik, s. B4

Książki

543. *Czy takie zwierzę istnieje albo istnieć powinno: trzy uwagi o feministycznej (gender) perspektywie w prawoznawstwie* [w:] *Współczesne problemy prawa handlowego. Księga jubileuszowa dedykowana prof. dr hab. Marii Poźniak-Niedzielskiej*, red. A. Kidyba, R. Skubisz, Kraków 2007, s. 175–190
544. *Majątkowa odpowiedzialność władzy publicznej – nadzieje i możliwości* [w:] *Prawo a polityka. Materiały z konferencji WPiA UW, która odbyła się 24 lutego 2006 roku*, red. M. Zubik, Warszawa 2007, s. 237
545. *Umowa o świadczenie przez osobę trzecią jako figura prawna* [w:] *W kierunku europeizacji prawa prywatnego. Księga pamiątkowa dedykowana profesorowi Jerzemu Rajskiemu*, red. A. Brzozowski, W. Kocot, K. Michałowska, Warszawa 2007, s. 19–34
546. *Zbieg norm prawa cywilnego* [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 1, *Prawo cywilne – część ogólna*, red. M. Safjan, Warszawa 2007, s. 485–594

Artykuły w czasopismach

547. *The Common Frame of Reference – the Perspective of a New Member State* [wraz z A. Wiewiórowską-Domagalską], *European Review of Contract Law* 2007, nr 3, s. 277–294
548. *Kodeks cywilny a prawo konsumenckie*, *Monitor Prawniczy* 2007, dod. do nr 14, s. 9
549. *Po co ludziom potrzebna jest konstytucja*, *Gazeta Prawna* 2007, nr 157, dod. *Prawnik*, s. B4

Inne

550. *Kiedy wejdiesz między wrony* [recenzja: C.R. Sunstein, *Sprzeciw w życiu społeczeństwu*, Warszawa 2006], *Nowe Książki* 2007, nr 5, s. 21–23

551. Recenzja: J. Gospodarek, *Prawo w turystyce* (Warszawa 2006), Państwo i Prawo 2007, z. 7, s. 122–123
552. *Aby wiedzieć, trzeba czytać* [recenzja: *Europa Sędziów*, red. Z. Brodecki, Warszawa 2007], Nowe Książki 2007, nr 10, s. 70–71
553. Recenzja: K. Sójka-Zielińska, *Kodeks Napoleona. Historia i współczesność* (Warszawa 2007), Państwo i Prawo 2007, z. 10, s. 113–114
554. *Sztuka korzystania z kulawego prawa* [wywiad]; rozm. przepr. J. Kroner; [dot. problemu nierespektowania orzeczeń Trybunału Konstytucyjnego], Rzeczpospolita 2007, nr 182, Prawo co dnia, s. C4

2008

Książki

555. *Prawo intertemporalne w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego i Sądu Najwyższego* [redakcja wraz z K. Osajdą; wprowadzenie], Warszawa 2008, ss. 426, s. 27–46
556. *Dwadzieścia lat później [w:] Księga jubileuszowa Rzecznika Praw Obywatelskich*, t. 4, red. M. Zubik, Warszawa 2008, s. 19–34

Artykuły w czasopismach

557. *Wieloaspektowość następstw stwierdzenia niekonstytucyjności* [wraz z K. Gonerą], Państwo i Prawo 2008, z. 5, s. 20–37
558. *Odroczenie utraty mocy niekonstytucyjnej normy i wznowienie postępowania po wyroku Trybunału Konstytucyjnego* [wraz z K. Gonerą], Państwo i Prawo 2008, z. 6, s. 3–21
559. *Dialog i metody. Interpretacja w multicentrycznym systemie prawa*, cz. 1, Europejski Przegląd Sądowy 2008, nr 11, s. 4–8
560. *Dialog i metody. Interpretacja w multicentrycznym systemie prawa*, cz. 2, Europejski Przegląd Sądowy 2008, nr 12, s. 4–8

Inne

561. *Debata: czy Polska jest państwem prawnym: warunki rozwoju demokracji prawnej* [wraz z H. Izdebskim, M. Filarem, M. Zirk-Sadowskim, A. Zollem, J. Raciborskim], oprac. K. Rychter, *Gazeta Prawna* 2008, nr 12, s. 2–3
562. Recenzja: M. Matczak, *Summa iniuria. O błędzie formalizmu w stosowaniu prawa* (Warszawa 2007), *Nowe Książki* 2008, nr 3, s. 34
563. *A gdy ktoś przychodzi cię zabić: demokracja na wojnie: zapis XII Debaty Tischnerowskiej z 16 kwietnia* [wraz z Sz. Peresem, W. Osiatyńskim], oprac. L. Włodek-Biernat, *Gazeta Wyborcza* 2008, nr 99, s. 13
564. *Ombudsman sprawdził się w Polsce* [wywiad wraz z A. Zielińskim, A. Zollem], *Rzeczpospolita* 2008, nr 114, *Prawo co dnia*, s. C4

2009

Książki

565. *Funkcjonalna swoistość kontroli konstytucyjności inicjowanej pytaniem sądu i jej skutki* [w:] *Instytucje prawa konstytucyjnego w dobie integracji europejskiej. Księga jubileuszowa dedykowana Prof. Marii Kruk-Jarosz*, red. J. Wawrzyniak, M. Laskowska, Warszawa 2009, s. 560–572
566. *Znajomość treści prawa czy biegłość w metodach jego poznawania. Głos w dyskusji nad stanem prawoznawstwa* [w:] *Studia i Rozprawy. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Andrzejowi Całusowi*, red. A. Janik, Warszawa 2009, s. 83–95

Artykuły w czasopismach

567. *Własność i jej ochrona jako wzorzec kontroli konstytucyjności. Wybrane problemy*, *Kwartalnik Prawa Prywatnego* 2009, z. 4, s. 889–919

Inne

568. *Działalność jednostek organizacyjnych służby krwi w Polsce w 2008 roku* [udział w dyskusji wraz z A. Rosiek, A. Dzieciatkowską, E. Lachert, E. Mendek-Czajkowską, R. Pogłód], *Journal of Transfusion Medicine: kwartalnik Instytutu Hematologii i Transfuzjologii* 2009, t. 2, nr 4, s. 243–252

Muzykalia

569. *Primadonna assoluta* [recenzja: M. Komorowska, *Marcella Sembrich-Kochańska: życie i śpiew*, Warszawa 2008], *Nowe Książki* 2009, nr 10, s. 49

2010

Książki

570. *Prawo szanowane i prawo szanujące* [w:] *Autorytety*, red. K. Żelazek, Gdańsk 2010, s. 1–24
571. *Protection of Property in Poland in the Jurisprudence of the Polish Constitutional Court and the European Court of Human Rights* [wraz z A. Bodnarem] [w:] *Constitutional Aspects of Property Protection: Problems of Implementation. Selection of Papers*, Moscow 2010, s. 106–159; oraz w języku rosyjskim [w:] *Konstitutionno-prawowyje osnovy sobstwiennosti i przedprinimatielstwa: problemy realizacji*, Moskwa 2010, s. 106–159
572. *Transformation in Law Interpretation: Toward a Universal Approach – The Phenomenon, Causes and Symptoms* [w:] *Interpretation of Law in the Global World: From Particularism to a Universal Approach*, red. J. Jemielniak, P. Miłkaszewicz, Berlin–Heidelberg 2010, s. 31–52
573. *Uwagi o art. 45 Konstytucji jako wzorcu kontroli konstytucyjności* [w:] *Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego a Kodeks postępowania cywilnego*, red. T. Ereciński, K. Weitz, Warszawa 2010, s. 249–257

574. *Zasada skargowości – wątpliwości i uwarunkowania na tle *acquis constitutionnel** [wraz z J. Królikowskim, A. Łyszkowską, J. Sokólską-Warchoł] [w:] *Księga XXV-lecia Trybunału Konstytucyjnego. Ewolucja funkcji i zadań Trybunału Konstytucyjnego – założenia a ich praktyczna realizacja*, red. K. Budziło, Warszawa 2010, s. 103–129

Artykuły w czasopismach

575. *Niedomagająca legitymizacja trzeciej władzy*, *Monitor Prawniczy* 2010, nr 3, dod.: *Perspektywy wymiaru sprawiedliwości*, s. 30–35
576. *Kilka uwag o związkach między prawem i etyką*, *Nauka* 2010, nr 3, s. 74–81
577. *Trudności stawiania pytań i odpowiadania – o dialogu między sądem administracyjnym i sądem konstytucyjnym*, *Zeszyty Naukowe Sądownictwa Administracyjnego* 2010, nr 5–6, s. 280–300
578. *Zapewnienie skuteczności orzeczeniom sądów międzynarodowych*, *Europejski Przegląd Sądowy* 2010, nr 10, s. 14–26

Inne

579. *Prawo według Radbrucha* [recenzja: G. Radbruch, *Filozofia prawa*, Warszawa 2009], *Nowe Książki* 2010, nr 2, s. 55–56
580. *Quis iudicabit? Europejska wspólnota sędziów czy sędziowska wieża Babel?* [wielogłos wraz z L. Garlickim, M. Safjanem, A. Wróblem], *Europejski Przegląd Sądowy* 2010, nr 10, s. 4–13

Muzykalia

581. *Subiektywnie o MET* [recenzja: *Metropolitan Opera. Uchem i okiem Basi Jakubowskiej. Recenzje 2001–2009*, Kraków 2010], *Nowe Książki* 2010, nr 9, s. 38–39

Książki

582. *Genderowa perspektywa ochrony praw kobiet we współczesnym świecie (uwagi o metodzie)* [w:] *Prawa kobiet we współczesnym świecie*, red. W. Sokolewicz, L. Kondratiewa-Bryzik, Warszawa 2011, s. 25–38
583. *Prawo do sądu – różnice perspektywy* [w:] *Aurea Praxis. Aurea Theoria. Księga Pamiątkowa ku czci Profesora Tadeusza Erecińskiego*, t. 2, red. J. Gudowski, K. Weitz, Warszawa 2011, s. 2857–2887
584. *Zapewnienie skuteczności orzeczeniom sądów międzynarodowych* [w:] *Zapewnienie efektywności orzeczeń sądów międzynarodowych w polskim porządku prawnym*, red. A. Wróbel, Warszawa 2011, s. 35–62

Artykuły w czasopismach

585. *Czekając na Godota, czyli jak wykonywać wyroki ETPCz (uwagi na tle sprawy Moskal v. Polska)*, Europejski Przegląd Sądowy 2011, nr 2, s. 4–10
586. *Czy prawo ma płeć?*, Femka 2011, nr 2–3, s. 54–57
587. *Interpretacja a subsumpcja zwrotów niedookreślonych i nieostrych*, Państwo i Prawo 2011, z. 7–8, s. 17–29
588. *Jeszcze o kościelnej Komisji Majątkowej*, Rzeczpospolita 2011, nr 224, s. C8
589. *Uprawnienia gmin w świetle skutków orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego o Kościelnej Komisji Majątkowej*, Państwo i Prawo 2011, z. 9, s. 3–19
590. *Zwrot nadpłaconej akcyzy, czyli między zasadą effet utile i redukcjonizmem interpretacyjnym sądów krajowych*, cz. 1, Europejski Przegląd Sądowy 2011, nr 12, s. 4–10

Glosy

591. *Redukcjonizm interpretacyjny jako skutek nieprawidłowego posługiwania się wykładnią językową (na tle oceny przesłanek wpisu w trybie uproszczonym na listę radców prawnych) – glosa do wyroku WSA w Warszawie z 16.11.2010 r., Europejski Przegląd Sądowy 2011, nr 5, s. 41–44*

Inne

592. *Prof. Łętowska po 9 latach w TK: prawo mamy coraz gorsze* [wywiad], rozm. przepr. K. Sobczak, Krajowa Rada Sądownictwa 2011, nr 4, s. 21–24
593. *Oportunizm jest u nas charakterystyczny* [wywiad], rozm. przep. E. Siedlecka, Gazeta Wyborcza 2011, nr 155, s. 15
594. *Lepiej mniej, a lepiej* [recenzja], Nowe Książki 2011, nr 5, s. 29–30
595. *Krzyż: siła nad prawem* [wywiad], rozm. przepr. E. Siedlecka, Gazeta Wyborcza 2011, nr 270, s. 4
596. *Nie trzeba posługiwać się prawem jak cepem* [wywiad], rozm. przepr. A. Dryszel, Przegląd 2011, nr 29, s. 6–9
597. *Eseje o operze i prawie* [jako Acus wraz z K. Pawłowskim], Europejski Przegląd Sądowy 2011, nr 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12

Muzykalia

598. *Co przez pół wieku WOK robiła z operami i słuchaczami* [w:] *Warszawska Opera Kameralna 2007–2011*, Warszawa 2011, s. 16–18
599. Recenzja: *Popularnie o popularnych operach*, Nowe Książki 2011, nr 7, s. 44–45

2012

Książki

600. *Rzeźbienie państwa prawa 20 lat później. Ewa Łętowska w rozmowie z Krzysztofem Sobczakiem*, Warszawa 2012, ss. 380

601. *Nieodzowność wykładni dynamicznej przy ocenie reżimu prawnego Kościelnej Komisji Majątkowej (przyczynek do braków w metodach prawniczej analizy problemu) [w:] Prawne granice wolności sumienia i wyznania, red. i wstęp R. Wieruszewski, M. Wyrzykowski, L. Kondratiewa-Bryzik, Warszawa 2012, s. 141–164*
602. *Ujęcie karalności zniewagi: przykład niespójności aksjologicznej z konstytucyjną ochroną wypowiedzi medialnej [w:] Państwo prawa i prawo karne. Księga Jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla, t. 1, red. P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, Warszawa 2012, s. 743–756*
603. *Zbieg norm w prawie cywilnym [w:] System Prawa Prywatnego, t. 1, Prawo cywilne – część ogólna, red. M. Safjan, Warszawa 2012, s. 549–695*

Artykuły w czasopismach

604. *Zwrot nadpłaconej akcyzy, czyli między zasadą effet utile i redukcjonizmem interpretacyjnym sądów krajowych, cz. 2, Europejski Przegląd Sądowy 2012, nr 1, s. 4–7*
605. *Perwersyjne efekty automatycznego uznawania stopni naukowych w UE, Nauka 2012, nr 3, s. 29–32*
606. *Co znaczy „opcja” w Instrumencie Opcjonalnym (Common European Sales Law)?, Europejski Przegląd Sądowy 2012, nr 10, s. 4–9*
607. *Nieporozumienia co do adresatów i sposobu działania przepisów dyspozytywnych, Przegląd Prawa Handlowego 2012, nr 12, s. 5–8*
608. *Tępe narzędzia do walki z dyskryminacją?, Dziennik Gazeta Prawna 2012, nr 22, dod. Prawnik, s. D6–D7*
609. *Komisarz konnej armii, Dziennik Gazeta Prawna 2012, nr 47, dod. Prawnik, s. D6–D7*
610. *Różnica między sprawdzaniem totka a sprawdzaniem zgodności z prawem, Dziennik Gazeta Prawna 2012, nr 67, dod. Prawnik, s. D6–D7*
611. *Adwokat diabła pilnie poszukiwany, Dziennik Gazeta Prawna 2012, nr 85, dod. Prawnik, s. D6–D7*

- 612. *Układanka...*, Dziennik Gazeta Prawna 2012, nr 128, dod. Prawnik, s. D6–D7
- 613. *Umowa i pięść*, Gazeta Wyborcza 2012, nr 140, s. 6–7
- 614. *Co ma balonik do miodu*, Dziennik Gazeta Prawna 2012, nr 148, dod. Prawnik, s. D6–D7
- 615. *Siedź w kącie, a (nie) znajdą cię*, Dziennik Gazeta Prawna 2012, nr 192, dod. Prawnik, s. D6–D7
- 616. *O powołaniu naszych czasów*, Dziennik Gazeta Prawna 2012, nr 216, dod. Prawnik, s. D6–D7
- 617. *Strzeżcie się podtekstów*, Dziennik Gazeta Prawna 2012, nr 216, dod. Prawnik, s. D6–D7
- 618. *Zwodnicze uroki pokusy karania*, Dziennik Gazeta Prawna 2012, nr 236, dod. Prawnik, s. D6–D7
- 619. *Nie ma żadnego „obecnego” kryzysu wymiaru sprawiedliwości*, Kultura Liberalna, 25 września 2012 r.

Glosy

- 620. *Glosa do postanowienia TK z 13 stycznia 2011 r., Ts 301/09*, Państwo i Prawo 2012, z. 6, s. 126–130 [dot. treści pełnomocnictwa do złożenia skargi konstytucyjnej]
- 621. *Glosa do wyroku SN z 2 grudnia 2011 r., III CSK 136/11*, Polski Proces Cywilny 2012, nr 4, s. 684–694 [dot. kierowania się trafnymi zasadami ogólnymi jako przesłankami rozumowania *in casu*, które nie gwarantuje prawidłowego, sprawiedliwego wyroku]

Inne

- 622. Wywiad w: *Są. Rozmowy o dobrych uczuciach*, Rozmowy Torąńskiej, Warszawa 2012, s. 64–79
- 623. *Nie ma sensu tworzyć wadliwego prawa* [wywiad], rozm. przepr. K. Zamorowska, Prawo Europejskie 2012, nr 2, s. 3–5
- 624. *Barwy wojenne* [wywiad], rozm. przepr. E. Siedlecka, Wysokie Obcasy 2012, nr 28, s. 24–27

- 625. *Cała prawda o polskim uboju rytualnym* [wywiad], rozm. przepr. C. Michalski, Krytyka Polityczna, 11 grudnia 2012 r.
- 626. *Eseje o operze i prawie* [jako Acus wraz z K. Pawłowskim], Europejski Przegląd Sądowy 2012, nr 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12

Muzykalia

- 627. *O pastiszu operowym*, Ruch Muzyczny 2012, nr 6, s. 6–9

2013

Książki

- 628. *O prawie i o mitach* [jako Acus wraz z K. Pawłowskim], Warszawa 2013, ss. 238
- 629. *O pastiszu operowym na marginesach prawa autorskiego* [w:] *Oblicza prawa cywilnego. Księga Jubileuszowa dedykowana Profesorowi Janowi Bleszyńskiemu*, red. K. Szczepanowska-Kozłowska, Warszawa 2013, s. 234–251
- 630. *O systemowej interpretacji i prawie wyborczym* [w:] *Z aktualnych zagadnień prawa pracy i zabezpieczenia społecznego. Księga jubileuszowa Profesora Waleriana Sanetry*, red. B. Cudowski, J. Iwulski, Białystok 2013, s. 285–296
- 631. *Wprowadzenie do części ogólnej zobowiązań. Umowa o świadczenie przez osobę trzecią* [wraz z K. Osajdą] [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 5, *Prawo zobowiązań – część ogólna*, red. E. Łętowska, Warszawa 2013, s. 1–118 oraz 959–1004

Artykuły w czasopismach

- 632. *Prawne aspekty parytetów w świetle Konstytucji 1997 r.* [wydawnictwo pokonferencyjne z okazji Kongresu Kobiet 2013], Femka 2013
- 633. *Wieleż lat czekać trzeba, nim się przedmiot świeży jak figa ucukruje*, Dziennik Gazeta Prawna 2013, nr 1, dod. Prawnik, s. D6–D7

634. *Is the Optional Instrument (the Common European Sales Law) consistent with the principle of subsidiarity (Article 5 TEU)?*, Journal of European Consumer and Market Law 2013, nr 1, s. 28–32
635. *Komu został czarny Piotruś*, Dziennik Gazeta Prawna 2013, nr 26, dod. Prawnik, s. D6–D7
636. *Konfesyjne związki partnerskie*, Dziennik Gazeta Prawna 2013, nr 46, dod. Prawnik, s. D6–D7
637. *Nieprzemysłany konstytucyjny kompromis*, Kultura Liberalna, 19 marca 2013 r.
638. *W co się bawić*, Dziennik Gazeta Prawna 2013, nr 88, dod. Prawnik, s. D6–D7
639. *Wojna wszystkich ze wszystkimi* [wraz z M. Grochowskim, M. Namysłowską, A. Wiewiórowską-Domagalską], Dziennik Gazeta Prawna 2013, nr 142, dod. Prawnik, s. D6–D7
640. *Grube nieporozumienie*, Dziennik Gazeta Prawna 2013, nr 152, dod. Prawnik, s. D6–D7
641. *Instytucjonalizacja związków partnerskich a Konstytucja 1997 r.* [wraz z J. Woleńskim], Państwo i Prawo 2013, z. 6, s. 15–40
642. *Sankcje w prawie cywilnym: Zarys problemu*, Monitor Prawniczy 2013, nr 19, s. 1016–1023
643. *Prawo UE o oboju i jego polska implementacja: Kolizje interesów i ich rozwiązywanie* [wraz z M. Grochowskim, A. Wiewiórowską-Domagalską, M. Namysłowską], oprac. EMMA, Europejski Przegląd Sądowy 2013, cz. 1: nr 11, s. 13–18, cz. 2: nr 12, s. 4–9

Inne

644. *Symboliczne strasburskie wyroki* [udział w dyskusji wraz z A. Bodnarem, E. Ivanową, I.C. Kamińskim, M. Szpunarem], Dziennik Gazeta Prawna 2013, nr 11, dod. Prawnik, s. D4–D5
645. *Gowin dokonał prymitywnej instrumentalizacji prawa* [wywiad], rozm. przepr. C. Michalski, Krytyka Polityczna, 29 stycznia 2013 r.

- 646. *Trzeba się umieć postawić* [wywiad], rozm. przepr. K. Markiewicz, B. Przymusiński, *Iustitia* 2013, nr 3, s. 150–158
- 647. *Odkłamać związki* [wywiad], rozm. przepr. E. Siedlecka, *Gazeta Wyborcza* 2013, nr 71, s. 4
- 648. *W sporze o związki partnerskie nadużyto prawa* [wywiad], rozm. przepr. C. Michalski, *Krytyka Polityczna*, 15 marca 2013 r.
- 649. *Spór religijny to wygodna etykieta* [wywiad], rozm. przepr. T. Stawiszyński, *Krytyka Polityczna*, 17 lipca 2013 r.
- 650. *Głos w dyskusji* [Sesja Szpunarowska 17.05.2013], *Przegląd Prawa Handlowego* 2013, nr 9, s. 28
- 651. *Nie trzeba zaostrzać prawa, tylko je egzekwować* [wywiad], rozm. przepr. P. Stawiszyński, *Krytyka Polityczna*, 13 listopada 2013 r.
- 652. *W Polsce prawo służy tylko silnym* [wywiad], rozm. przepr. C. Michalski, *Krytyka Polityczna*, 21 grudnia 2013 r.
- 653. *Eseje o operze i prawie* [jako Acus wraz z K. Pawłowskim], *Europejski Przegląd Sądowy* 2013, nr 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12

2014

Książki

- 654. *O operze i o prawie* [jako Acus wraz z K. Pawłowskim], Warszawa 2014, ss. 291
- 655. *Fasada i rzeczywistość: relacje między jurysdykcjami tworzącymi „trzecią władzę”* [w:] *Ustroje, tradycje i porównania. Księga jubileuszowa dedykowana Prof. Dr. Marianowi Grzybowskiemu w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. P. Mikuli, A. Kulig, J. Karp, G. Kuca, Kraków 2014, s. 735–749
- 656. *The influence of human rights and basic rights in private law* [w:] *Rapport Polonais XIXe Congrès International de Droit Comparé. IXIth International Congress of Comparative Law, Vienne 20–26.VII 2014, Łódź 2014*, s. 37–51
- 657. *Konstytucja czasu tranzycji – szansa i pech* [w:] *Droga ku zmianom. Księga jubileuszowa w sześćdziesiątą rocznicę urodzin*

Prezydenta Aleksandra Kwaśniewskiego, t. I, Warszawa–Kra-
ków 2014, s. 177–192

658. *Prawne aspekty parytetów w świetle Konstytucji z 1997 r. Tezy* [w:] *Konferencja Parytety płci w spółkach prawa handlowe-
go. Gender quotas in commercial law companies*, Warszawa,
15 kwietnia 2013 r., red. L. Bosek, B. Makowicz, M. Romanow-
ski, Warszawa 2014, s. 79–94
659. *W sprawie konstytucyjnego równouprawnienia kobiet* [w:] *Kon-
stytucja. Rząd. Parlament. Księga jubileuszowa Profesora Jerze-
go Ciemnińskiego*, red. P. Radziejewicz, J. Wawrzyniak, Wydaw-
nictwo Sejmowe, Warszawa 2014, s. 167–176

Artykuły w czasopismach

660. *Implementacyjne grzechy przeciw effet utile*, Europejski Prze-
gląd Sądowy 2014, nr 1, s. 53–59
661. *Czy prawo zatruwa wolność?* [wraz z J. Woleńskim], *Przegląd*
Filozoficzny 2014, nr 1, s. 9–25
662. *List do prof. Piotra Hofmańskiego*, *Dziennik Gazeta Prawna* 2014,
nr 11, dod. Prawnik, s. C6–C7
663. *Polityka gwałci prawo*, *Gazeta Wyborcza* 2014, nr 17, s. 10–11
664. *Prawo w „płynnej nowoczesności”*, *Państwo i Prawo* 2014, z. 3,
s. 6–27
665. *Trzy paradoksy regulacji stosunków Państwo–Kościół*, *Nauka*
2014, nr 3, s. 63–77
666. *Komentarz do „Deklaracji wiary”* [wraz z J. Woleńskim], *Prawo*
i Medycyna 2014, vol. 16, nr 2, s. 5–23
667. *Zamiast lasu widzimy pojedyncze drzewa*, *Dziennik Gazeta*
Prawna 2014, nr 83/84, s. B44–B46
668. *Filozofowie za kraty!*, *Dziennik Gazeta Prawna* 2014, nr 89, dod.
Prawnik, s. C2
669. *Wieża Eiffła czy wieża Babel?*, *Dziennik Gazeta Prawna* 2014,
nr 109, dod. Prawnik, s. C4–C5

- 670. *My, naturalne dzieci Schopenhauera*, Dziennik Gazeta Prawna 2014, nr 133, dod. Prawnik, s. C4–C5
- 671. *Oh, my Lord (Vader)*, Dziennik Gazeta Prawna 2014, nr 143, dod. Prawnik, s. C4–C5
- 672. *Sąd orzekł jak orzekł, a nikomu nic do tego*, Dziennik Gazeta Prawna 2014, nr 167, dod. Prawnik, s. C4–C5
- 673. *Zamiast zmieniać prawo, lepiej go pilnujemy*, Kultura Liberalna, 15 lipca 2014 r.
- 674. *Jak tarczę przekuto w miecz*, Krytyka Polityczna, 19 lipca 2014 r.
- 675. *Milovan Đilas wiecznie żywy*, Dziennik Gazeta Prawna 2014, nr 241, dod. Prawnik, s. C4–C5

Inne

- 676. *Komisja karania kobiet* [list do przewodniczącego Komisji Kodyfikacyjnej przy Ministerstwie Sprawiedliwości, prof. Piotra Hofmańskiego], Krytyka Polityczna, 15 stycznia 2014 r.
- 677. *Czasem trzeba warknąć* [wywiad], rozm. przepr. D. Wawryka, Replika 2014, nr 47, s. 4
- 678. *Polska nigdy nie była w pełni państwem prawa* [wywiad], rozm. przepr. B. Tumiłowicz, Przegląd 2014, nr 2, s. 16–19
- 679. *Między Tronem a Ołtarzem* [wywiad], rozm. przepr. Z. Januszewski, Gazeta Wyborcza 2014, nr 160, Magazyn, s. 16
- 680. *Wojna wszystkich ze wszystkimi* [wywiad], rozm. przepr. C. Michalski, Krytyka Polityczna, 23 lipca 2014 r.
- 681. *Sędziowie nie chcą już być chłopcami do bicia* [udział w dyskusji wraz z M. Gersdorf, J. Stępnem, M. Strączyńskim, W. Hajduk, W. Żurkiem, J. Jacyną, Ł. Bojarskim, R. Hauserem, M. Nieduzakiem], rozm. przepr. D. Sikora, Dziennik Gazeta Prawna 2014, nr 202, dod. Prawnik, s. C4–C6
- 682. *Państwo abdykowało przed Kościołem* [wywiad], rozm. przepr. B. Tumiłowicz, Przegląd 2014, nr 42, s. 8–12

Książki

683. *Czemu może dziś służyć bezpodstawne wzbogacenie?* [w:] *Współczesne problemy prawa zobowiązań*, red. A. Olejniczak, J. Haberko, A. Pyrzyńska, D. Sokołowska, Warszawa 2015, s. 213–229
684. *Podstawy uzasadniania w prawie konstytucyjnym i międzynarodowym* [w:] *Uzasadnienia decyzji sądowej*, red. I. Rzucidło-Grochowska, M. Grochowski, Warszawa 2015, s. 15–42
685. *Uzasadnienia decyzji sądowej* [wprowadzenie], red. I. Rzucidło-Grochowska, M. Grochowski, Warszawa 2015, s. 11–14
686. *Wirtualizacja sądowej ochrony słabszych* [w:] *Ochrona strony słabszej stosunku prawnego. Księga jubileuszowa ofiarowana Profesorowi Adamowi Zielińskiemu*, red. M. Boratyńska, Warszawa 2015, s. 73–91
687. *Władza sądownicza a pozostałe władze – stan równowagi czy jej zachwiania* [w:] *Pozycja ustrojowa sędziego*, red. R. Piotrowski, Warszawa 2015, s. 124–165
688. *Wprowadzenie do problematyki proporcjonalności* [w:] *Zasada proporcjonalności a ochrona praw podstawowych w państwach Europy. The Principle of Proportionality and the Protection of the Fundamental Rights in the European States*, red. P. Szymaniec, Wałbrzych 2015, s. 15–32
689. *...że Medowie, pomimo wszystko, przejdą* [w:] *Listy od przyjaciół: księga pamiątkowa dla Profesora Wiktora Osiatyńskiego*, red. A. Bodnar, Warszawa 2015, s. 93–93

Artykuły w czasopismach

690. *Czy dziwce należy się zapłata*, *Dziennik Gazeta Prawna* 2015, nr 5, dod. Prawnik, s. D4–D5

691. *Bo sami się prosili...*, Dziennik Gazeta Prawna 2015, nr 30, dod. Prawnik, s. C4–C5
692. *Odpowiedzialność Kościoła za szkody wyrządzone przez księży*, Państwo i Prawo 2015, z. 3, s. 6–20
693. *Czytać trzeba ze zrozumieniem, a postulować z umiarem*, Gazeta Wyborcza 2015, nr 90, dod. Gazeta Stołeczna, nr 90, s. 7
694. *Różowe okulary prawników*, Dziennik Gazeta Prawna 2015, nr 112, dod. Prawnik, s. C4–C5
695. *Rugi, czyli o grabieży spółdzielni mieszkaniowych*, Kultura Liberalna, 29 kwietnia 2015 r.
696. *Kolizja nie tylko z wolnością religii*, Kultura Liberalna, 11 maja 2015 r.
697. *Prawne instrumenty zdobywania życzliwości*, Dziennik Gazeta Prawna 2015, nr 137, dod. Prawnik, s. C4–C5
698. *Dobry początek to za mało*, Dziennik Gazeta Prawna 2015, nr 157, dod. Prawnik, s. C4–C5
699. *Wiąże, ale nie przekonuje (wyrok Trybunału Konstytucyjnego w sprawie K 52/13 o uboju rytualnym)* [wraz z M. Grochowski, A. Wiewiórowską-Domagalską], Państwo i Prawo 2015, z. 6, s. 53–66
700. *Lex est, quod notamus*, Dziennik Gazeta Prawna 2015, nr 182, dod. Prawnik, s. C4–C5
701. *Piłowanie zaufania*, Kultura Liberalna, 25 sierpnia 2015 r.
702. *Postowie nie rozumieją, co robią*, Kultura Liberalna, 1 grudnia 2015 r.

Inne

703. *Własność nie jest święta: porządne stosowanie prawa to w Polsce dziko trudna robota* [wywiad], rozm. przepr. M. Jałoszewski, W. Paś, Gazeta Wyborcza 2015, nr 37, s. 12–14
704. *Thesaurus, z którego czerpią prawnicy* [wywiad], rozm. przepr. M. Bajer, Dziennik Gazeta Prawna 2015, nr 50, dod. Prawnik, s. C 4–C6

705. *Prawo ponad prawem, czyli o potrzebie dogmatyki* [wywiad], rozm. przepr. M. Bajer, Odra 2015, nr 3, s. 2–7
706. *Sprawiedliwość trzeba sobie wyszarpać* [wywiad], rozm. przepr. Ł. Pawłowski, T. Sawczuk, Kultura Liberalna, 16 czerwca 2015 r.
707. *Trybunał kręci na siebie bat* [wywiad], rozm. przepr. P. Szymański, Dziennik Gazeta Prawna 2015, nr 198, s. B10
708. *U nas prawo trzeba sobie wyszarpać* [wywiad], rozm. przepr. E. Siedlecka, Gazeta Wyborcza 2015, nr 225, Magazyn, s. 29
709. *Głos narodu nie może być definiowany apodyktycznie* [wywiad], rozm. przepr. E. Ivanova, Dziennik Gazeta Prawna 2015, nr 234, s. B6
710. *No i mamy pasztet!* [wywiad], rozm. przepr. E. Siedlecka, Gazeta Wyborcza 2015, nr 255, s. 16
711. *To demontaż państwa prawa* [wywiad], rozm. przepr. E. Siedlecka, Gazeta Wyborcza 2015, nr 302, s. 4
712. *Figielki konstytucyjne wokół Trybunału* [wywiad], rozm. przepr. C. Michalski, Krytyka Polityczna, 15 listopada 2015 r.
713. *Znak pyta: Relacje państwo – Kościół A.D. 2015* [udział w dyskusji wraz z H. Bortnowską, A. Hallem, C. Michalskim, J. Sosnowskim, A. Szostkiewiczem, H. Woźniakowskim], Znak 2015, nr 12, s. 55–65

Muzykalia

714. *Matylda w operze: po drugiej stronie arii* [jako Acus wraz z K. Pawłowskim] [bajka], Warszawa 2015, ss. 76
715. *Opera to strefa cienia* [wraz z K. Pawłowskim] [w:] *Rysa na rajcu*, red. J. Koral, A. Suchcicki, Warszawa 2015, s. 39–52
716. *Rozmowy na nowy sezon* [wraz z K. Pawłowskim], ilustracje M. Frej [krótkie rozmowy o operach, cz. 1], Warszawa 2015, ss. 208
717. *Teatr na Rakowieckiej. Spektakl „O miłości po raz pierwszy” Agnieszki Borowiec*, Kultura Liberalna, 23 czerwca 2015 r.

Książki

718. *Między istnieniem i znaczeniem (trzy uwagi w dyskusji o uzasadnieniach sądowych [w:] Sine ira et studio. Księga jubileuszowa dedykowana Sędziemu Jackowi Gudowskiemu*, red. T. Ere-ciński, P. Grzegorzcyk, K. Weitz, Warszawa 2016, s. 1327–1338
719. *Pochwała bezwładności [w:] Dla Leszka od nas [Księga przyjaciół Leszka Balcerowicza]*, Warszawa 2016, s. 167–168
720. *Pytanie o efektywność konstytucyjnej ochrony gmin [w:] Mi-sja publiczna. Wspólnota. Państwo. Studia z prawa i admini-stracji. Księga dedykowana pamięci Profesora Michała Kuleszy*, red. A. Mednis, Wrocław 2016, t. I, s. 251–264
721. *Timeo Danaos et dona ferentes. Pamflet w dyskusji o myśleniu prawniczym [w:] Wykładnia Konstytucji. Aktualne problemy i ten-dencje*, red. M. Smolak, Warszawa 2016, s. 99–107
722. *Widzę i pochwalam co lepsze, lecz wybieram co gorsze. Głos w dyskusji o przyczynach i skutkach regresu dogmatyki prawa [w:] Usus magister est optimus. Rozprawy prawnicze ofiarowa-ne Profesorowi Andrzejowi Kubasowi*, Warszawa 2016, s. 13–22
723. *Związek między podziałem władz a niezawisłością sędziowską. Osiem uwag. Wystąpienie na konferencji KRS 18.1.2016 [w:] Gra-nice niezawisłości sędziów i niezależności sądów*, red. G. Bor-kowski, Warszawa–Toruń 2016, s. 35–42

Artykuły w czasopismach

724. *Dekalog dobrego sędziego*, Krajowa Rada Sądownictwa 2016, nr 1, s. 5–8 [przedruk z Gazety Wyborczej 1993, nr 31]
725. *A „good” change in the Polish Constitutional Tribunal [wraz z A. Wie-wiórowską-Domagalską]*, Osteuroparecht 2016, nr 1, s. 79–94
726. *Orzecznictwo sądowe jako instrument reprywatyzacji zdekon-centrowanej*, Studia i Analizy Sądu Najwyższego, t. III, Warsza-wa 2016, s. 85–107

727. *Kryzys wokół Trybunału Konstytucyjnego. Co mogą zrobić sądy?*, Kultura Liberalna, 19 kwietnia 2016 r.
728. *Konstytucyjna rekonkwista*, Dziennik Gazeta Prawna 2016, nr 157, dod. Prawnik, s. D2
729. *Kolesie z USA*, Dziennik Gazeta Prawna 2016, nr 172, dod. Prawnik, s. D4–D5
730. *Sugestie dla mego librecisty (wykład w czasie uroczystości przyznania doktoratu honoris causa Uniwersytetu Warszawskiego, 24.06.2016) r.*, Państwo i Prawo 2016, z. 9, s. 114–123

Inne

731. *Jawność boli* [wywiad], rozm. przepr. E. Ivanova, Dziennik Gazeta Prawna 2016, nr 49, s. A26–A27
732. *Spór o Trybunał – kryzys konstytucyjny czy naturalne ścieranie władz* [udział w dyskusji wraz z M. Kryszkiewicz, R. Piotrowskim, J. Stępnem, B. Zdziennickim], Dziennik Gazeta Prawna 2016, nr 52, s. B6–B7
733. *Jak się dogadać?* [wywiad], rozm. przepr. R. Woś, Polityka 2016, nr 12, s. 17–19
734. *Mała ustawa reprivatyzacyjna tylko gasi pożary* [udział w dyskusji wraz z P. Rybińskim, M. Gdesz, L. Bernatowiczem, M. Górskim, A. Krzyżanowską, P. Słowikiem], Dziennik Gazeta Prawna 2016, nr 192, s. B7–B8
735. *Sprawiedliwość trzeba sobie u nas wyszarpać* [wywiad], rozm. przepr. A. Leszczyński, Gazeta Wyborcza 2016, nr 200, s. 14–16
736. *Uważajmy z rozwiązaniami nadzwyczajnym* [wywiad], rozm. przepr. E. Siedlecka, Gazeta Wyborcza 2016, nr 245, s. 6
737. *Reprivatyzacja, czyli słabość państwa i szarlatańskie podpuchy* [wywiad], rozm. przepr. J. Kuisz, Kultura Liberalna, 30 sierpnia 2016 r.
738. *Czy ten ustrój się pani podoba?* [wywiad], rozm. przepr. R. Walenciak, Przegląd 2016, nr 32, s. 8–11

739. *Wygazanie państwa prawa* [wywiad], rozm. przepr. A. Dryszel, Przegląd 2016, nr 51, s. 11–13

Muzykalia

740. *Matylda i gala stulecia* [jako Acus wraz z K. Pawłowskim] [bajka], Warszawa 2016, ss. 101
741. *Rozmowy na nowy sezon* [wraz z K. Pawłowskim], ilustracje M. Frej [krótkie rozmowy o operach, cz. 2], Warszawa 2016, ss. 236

2017

Książki

742. *Aktualność sporu o zdekoncentrowaną kontrolę konstytucyjności w Polsce – uwagi na tle art. 10 Konstytucji RP* [w:] *Minikomentarz dla Maksiprofesor. Księga jubileuszowa profesora Leszka Garlickiego*, red. M. Zubik, Warszawa 2017, s. 797–814
743. *Jeżeli nie wiesz jak, zachowaj się przywoicie* [w:] *Dosyć o książkach. Ludzie ważni... Księga pamiątkowa dla Profesora Mirosława Wyrzykowskiego*, red. A. Bodnar, B. Grabowska-Moroz, A. Płoszka, K. Śmiszek, Ł. Lasek, Warszawa 2017, s. 91–92
744. *Odpowiedzialność „za” księży – dyskusja ciągle nie zakończona* [w:] *Czynić postęp w prawie. Księga jubileuszowa dedykowana Profesor Birucie Lewaszkiewicz-Petrykowskiej*, red. W. Robaczyński, Łódź 2017, s. 295–310
745. *Opera i prawo. Dysputa sędziów tworzywem operowym, czyli opera Scalia/Ginsburg* [w:] *Experientia docet. Księga jubileuszowa ofiarowana Pani Profesor Elżbiecie Traple*, red. P. Kostański, P. Podrecki, T. Targosz, Warszawa 2017, s. 1442–1445
746. *Polen: En rättsstat bryts ned* [w:] *Hoten mot Rättsstaten i Europa*, red. A. Mellbourn, Stockholm 2017, s. 36–61
747. *Tego „wygazania” już się nie da odkręcić* [wywiad] [w:] *Rok dobrej zmiany, wywiady M. Sutowskiego*, Warszawa 2017, s. 80–99

748. *Własność jako wartość konstytucyjna* [w:] *Trybunał Konstytucyjny na straży wartości konstytucyjnych 1986–2016*, red. R. Piotrowski, A. Szmyt, Warszawa 2017, s. 83–92

Artykuły w czasopismach

749. *Zmierzch liberalnego prawa w Polsce*, *Kwartalnik o Prawach Człowieka* 2017, nr 1–2, s. 5–19
750. *Gdy sąd za bardzo lubi chudy ser*, *Dziennik Gazeta Prawna* 2017, nr 11, dod. *Prawnik*, s. D4–D5
751. *Wygaszanie państwa prawa*, *Kultura Liberalna*, 17 stycznia 2017 r.
752. *Sam prawie płaczę: zgubione i ocalone*, *Gazeta Wyborcza* 2017, nr 17, s. 27
753. *Pocałunek Muzy i prawnicza postprawda*, *Dziennik Gazeta Prawna* 2017, nr 31, dod. *Prawnik*, s. D4–D5
754. „*Konstrukcja, której potrzeba nie zachodzi*”, *Dziennik Gazeta Prawna* 2017, nr 61, dod. *Prawnik*, s. D4–D5
755. *Konstytucja i poezja*, *Zeszyty Literackie* 2017, nr 3, s. 2–12. *Przedruki: Monitor Prawniczy* 2017, nr 16, s. 878–883; *Nauka* 2017, nr 4, s. 7–18
756. *Sądownictwu potrzeba pracy wychowawczej, a nie ustaw*, *Krytyka Polityczna*, 20 lipca 2017 r.
757. *Państwo prawa na peryferiach Europy*, *Archiwum Osiatyńskiego*, 1 września 2017 r.
758. *To jabłko jest robaczywe. O prezydenckim projekcie reformy sądownictwa*, *Kultura Liberalna*, 27 września 2017 r.
759. *Sędziowie nie mogą mieć ani zbyt giętkich, ani połamanych kręgosłupów* [wideo], *Archiwum Osiatyńskiego*, 30 października 2017 r.
760. *Konstytucja nie służy do żartów* [wideo], *Archiwum Osiatyńskiego*, 1 grudnia 2017 r.

Inne

761. *O Konstytucji i biegłości prawniczej* [wywiad], rozm. przepr. K. Zamorowska, *Prawo Europejskie w Praktyce* 2017, nr 2, s. 3–6

762. *Dlaczego nie ma nic o nas w Konstytucji? /szpinak, prawo i opera/* [wywiad], rozm. przepr. D. Wodecka, *Gazeta Wyborcza* 2017, nr 145, dod. *Wyborcza na Początek Lata*, s. 16–18
763. *Konstytucja nie zakazuje małżeństw homoseksualnych* [wywiad], rozm. przepr. Ł. Pawłowski, *Kultura Liberalna*, 10 lipca 2017 r.
764. *Bodnar, ostatnia reduta* [wywiad], rozm. przepr. E. Ivanova, *Gazeta Wyborcza* 2017, nr 240, s. 16–17
765. *Sędzia musi zabrać głos* [wywiad], rozm. przepr. E. Ivanova, *Gazeta Wyborcza* 2017, nr 281, s. 10
766. *Notki Ewy Łętowskiej* [rubryka stała – wpisów 24], *Konstytucyjny.pl*

2018

Książki

767. *Kilka uwag o kradzieży tożsamości w Internecie – w praktyce* [w:] *Prawne i administracyjne aspekty komunikacji elektronicznej. Legal and Administrative Aspects of Electronic Communication*, red. J. Mazurkiewicz, P. Szymaniec, Wałbrzych 2018, s. 17–22
768. *Mitologia umowy – kolejny raz* [w:] *Nauka i praktyka w służbie człowiekowi pracy. Umowy terminowe*, red. A. Musiała, Poznań 2018, s. 25–40
769. *Ułomna labilność zamiast stabilności i przewidywalności. Trzy paradoksy regulacji stosunków państwo–Kościół* [w:] *Moc się rodzi, moc truchleje. Wielogłos o polskim katolickim Kościele*, red. P. Czapliński, C.K. Zamek, Poznań 2018, s. 41–46

Artykuły w czasopismach

770. *Poklask wygrał z racjonalną polityką prawa* [wraz z J. Woleńskim], *Rzeczpospolita*, 4 stycznia 2018 r., nr 3, s. A18
771. *O widzeniu wszystkiego oddzielnie*, *Dziennik Gazeta Prawna* 2018, nr 11, dod. *Prawnik*, s. D2

772. *Wkraczamy w etap obserwacji wyników zmian w prawie i systemie sprawiedliwości po 2015 r.*, Archiwum Osiatyńskiego, 20 lutego 2018 r.
773. *Znacznie bardziej uchybia szacunkowi do symboli narodowych ich trywializacja handlowa niż niewulgarna parafraza*, Archiwum Osiatyńskiego, 20 lutego 2018 r.
774. *Convulsions in the Rule of Law*, Osteuropa Recht 2018, nr 4, s. 607–623
775. *O korupcji jako narzędziu polityki: „Instytucjonalizacja kija i marchewki”*, Archiwum Osiatyńskiego, 12 kwietnia 2018 r.
776. *Wiktor Osiatyński oczekiwałby od nas mobilizacji – pogoniłby nas do roboty*, Archiwum Osiatyńskiego, 28 kwietnia 2018 r.
777. *Referendum konsultacyjne: kulawe dziecko demokracji czy orzeł z czekolady*, Archiwum Osiatyńskiego, 30 kwietnia 2018 r.
778. *Odwołanie do „chrześcijańskiego dziedzictwa” w złej wierze. Prof. Łętowska o pytaniach konstytucyjnych Dudy*, Archiwum Osiatyńskiego, 13 czerwca 2018 r.
779. *Suma niecałych prawd prawdy nie daje*, Archiwum Osiatyńskiego, 20 czerwca 2018 r.
780. *Nowelizacja ustawy o IPN: pozostają przepisy o odpowiedzialności cywilnej*, Archiwum Osiatyńskiego, 27 czerwca 2018 r.
781. *Cuius regio eius religio*, Dziennik Gazeta Prawna 2018, nr 137, s. B8
782. *Przeniesieni nigdy nie utracili sędziowskiego statusu*, Dziennik Gazeta Prawna 2018, nr 222, s. B6
783. *Mijanie się argumentacyjne – czy jeszcze polemika?*, Dziennik Gazeta Prawna 2018, nr 236, s. B7
784. *Zasada nieusuwalności sędziów to też norma intertemporalna*, Archiwum Osiatyńskiego, 6 lipca 2018 r.
785. *Wyrok TK w sprawie „prezydenckiej łaski” w niczym nie ogranicza SN*, Archiwum Osiatyńskiego, 23 lipca 2018 r.
786. *Gostynin to więzienie, ale bez więziennych gwarancji*, prawo.pl, 27 lipca 2018 r.

787. *Teatr i prawo*, Zeszyty Naukowe AST 2018, z. 9, s. 106–120
788. *O stosowaniu prawa przez władze: „Dziurki nie robi, a krew wypije”*, Archiwum Osiatyńskiego, 10 września 2018 r.
789. *Kto i jak ma wykonać decyzję Luksemburga o zabezpieczeniu*, Rzeczpospolita, 30 października 2018 r., s. A17
790. *Trzeba wykonać postanowienie TSUE. Natychmiast. Sądy już to zrobiły*, Archiwum Osiatyńskiego, 10 listopada 2018 r.
791. *O prawach kobiet w konstytucji i grzechach ustawodawcy, TK i sądów*, Archiwum Osiatyńskiego, 28 listopada 2018 r.
792. *Kryzys postępuje przez obniżanie standardów działania władzy*, Archiwum Osiatyńskiego, 17 grudnia 2018 r.

Inne

793. M. Rusinek, *Jaki znak Twój. Wierszyki na dalsze 100 lat niepodległości* [wstęp wraz z K. Pawłowskim], Kraków 2018, s. 2–3
794. *Jak urządzić Skrzatowisko* [jako Acus wraz z K. Pawłowskim] [bajka], Warszawa 2018, ss. 56
795. *Profesor Jerzy Ciemniowski (1939–2018). W poszukiwaniu czasu nieutraconego* [wspomnienie], Przegląd Konstytucyjny 2018, nr 1, s. 5–1
796. *Wyrok Trybunału nie kończy sprawy ulaskawienia Kamińskiego* [wywiad], rozm. przepr. E. Ivanova, Gazeta Wyborcza 2018, nr 169, s. 10
797. *Akt odnowy Rzeczypospolitej? Jak najdalej od tego!* [wywiad], rozm. przepr. Ł. Pawłowski, N. Woszczyk, Kultura Liberalna, 10 lipca 2018 r.
798. *Zaprzeczamy pogłoskom, że to po zapoznaniu się z konstytucją Skrzatowiska prezydent chce ogłosić referendum w sprawie tej polskiej* [wywiad wraz z K. Pawłowskim], rozm. przepr. A. Diduszko-Zyglewska, Krytyka Polityczna, 5 sierpnia 2018 r.
799. *Do SN trafi dobry naukowiec, ale w niedobrych okolicznościach*, prawo.pl, 30 sierpnia 2018 r.

800. *Sądy zostają wciągnięte na ring* [wywiad], rozm. przepr. Ł. Pałowski, *Kultura Liberalna*, 1 października 2018 r.
801. *Polexit łatwiejszy niż nam się wydaje*, *prawo.pl*, 9 października 2018 r.
802. *Trałowanie orzecznictwa ma straszyć sędziów*, *prawo.pl*, 22 października 2018 r.
803. *Kiedy prawo ma wąsy* [wywiad], rozm. przepr. R. Woś, *Tygodnik Powszechny* 2018, nr 49, s. 32–35
804. *Notki Ewy Łętowskiej* [rubryka stała – wpisów 19], *Konstytucyjny.pl*

Muzykalia

805. *Opera nie tylko z widowni* [w:] *The Metropolitan Opera HD live na żywo, 2018/2019* [program teatralny Teatru Studio]

2019

Książki

806. *Dekalog sędziego: dwadzieścia pięć lat później* [w:] *Konstytucja, praworządność, władza sądownicza: aktualne problemy trzeciej władzy w Polsce*, red. Ł. Bojarski, K. Gajewski, J. Kremer, G. Ott, W. Żurek, Warszawa 2019, s. 249–260
807. *Kto kogo deprawuje: prawo – rynek czy rynek – prawo (albo co uchodzi uwadze ekonomistów i prawników)* [w:] *Ekonomia i polityka. Wokół teorii Grzegorza W. Kołodko*, red. E. Mączyńska, Warszawa 2019, s. 147–163

Artykuły w czasopismach

808. *Rozproszona sądowa kontrola daje nadzieję*, *Rzeczpospolita*, 3 stycznia 2019 r., nr 2, s. A17
809. *Działanie TVP wobec Adama Bodnara to szykana. Tarcza prawa zamieniona w oręż*, *Archiwum Osiatyńskiego*, 14 lutego 2019 r.
810. *Bezsila rządów prawa: etykiety jako decorum*, *Archiwum Osiatyńskiego*, 27 marca 2019 r.

811. *Równanie w dół – zagrożenie państwa prawa. Polska: Herostratesem czy katalizatorem?*, Przegląd Konstytucyjny 2019, nr 4, s. 18–33
812. *Pogoń za króliczkiem jako realizacja kompetencji*, Archiwum Osiatyńskiego, 8 kwietnia 2019 r.
813. *Coraz więcej ludzi rozumie, że zamach na sądy ich dotyczy*, prawo.pl, 15 kwietnia 2019 r.
814. *Wiktor Osiatyński przypominał, że Konstytucja jest tarczą chroniącą od tyranii*, Archiwum Osiatyńskiego, 29 kwietnia 2019 r.
815. *Niegodziwością jest szczuć rzecznika Adama Bodnara*, Archiwum Osiatyńskiego, 26 czerwca 2019 r.
816. *Tyrania większości czy dyktat mniejszości?*, Dziennik Gazeta Prawna 2019, nr 175, s. D8
817. *Profesor Łętowska wyjaśnia związki między wytworami imagacji a reformą sądownictwa*, Archiwum Osiatyńskiego, 19 lipca 2019 r.
818. *O niedozowności kontroli sanitarnej w masarniach*, Archiwum Osiatyńskiego, 26 sierpnia 2019 r.
819. *Do kogo się zwraca Kons-TY-tuc-JA*, Kraków 2019, nr 9, s. 41–42
820. *Tyrania większości/dyktat mniejszości?*, Archiwum Osiatyńskiego, 5 września 2019 r.
821. *Pusta sala w Sejmie nie obraża RPO. To obraza dla naszej demokracji, dla parlamentaryzmu*, Archiwum Osiatyńskiego, 13 września 2019 r.
822. *Teraz polskie sądy muszą pokazać, na co je stać*, Rzeczpospolita, 7 października 2019 r., nr 234, s. A15
823. *Sądy są chłopcem do bicia. Władza polityczna dokonuje ich rekonkwisty*, Archiwum Osiatyńskiego, 10 października 2019 r.
824. *Cnota i wybory*, Kraków 2019, nr 11, s. 1
825. *Był apetyt na rybę, ale dostaliśmy dobrą wędkę*, Archiwum Osiatyńskiego, 25 listopada 2019 r.
826. *Chaos w sądach staje się faktem. Winni są politycy naruszający zasadę podziału władz*, Archiwum Osiatyńskiego, 6 grudnia 2019 r.

827. *To projekt niekonstytucyjny, niedemokratycznie obraźliwy. Dokonuje się Polesxit*, Archiwum Osiałyńskiego, 13 grudnia 2019 r.

Inne

828. *Ile Boga w państwie*, Gazeta Wyborcza 2019, nr 4, s. 25–26
829. *Przywracanie państwa prawa tylko w zgodzie z konstytucją*, prawo.pl, 25 stycznia 2019 r.
830. *Podstawą rzemiosło i odpowiedzialność za słowo*, prawo.pl, 16 marca 2019 r.
831. *Prawo może być narzędziem opresji*, prawo.pl, 12 maja 2019 r.
832. *Współpracy po prostu nie ma* [wywiad], rozm. przepr. A. Nowak, Krytyka Polityczna, 14 maja 2019 r.
833. *Odmowa wykonania wyroku w sprawie list poparcia do KRS to nic nowego*, prawo.pl, 1 sierpnia 2019 r.
834. *Młodzi ludzie chcą walczyć z mową nienawiści*, prawo.pl, 14 sierpnia 2019 r.
835. *Spór o status wyroków wydawanych przez nowych sędziów grozi chaosem*, prawo.pl, 10 października 2019 r.
836. *Notki Ewy Łętowskiej* [rubryka stała – wpisów 39], Konstytucyjny.pl

Muzykalia

837. *Obyczaje i nieobyczajności czyli opera śmieje się z siebie* [program TW Łódź, Gaetano Donizetti, Mamma Agata] 2019
838. *What is allowed in the Opera: Law as the Borderline of Artistic Experiment* [wraz z K. Pawłowskim] [w:] *Law and Opera*, red. F. Annunziata, G.F. Colombo, Springer 2019, s. 297–314

2020

Książki

839. *O wygaszaniu państwa prawa* [wraz z J. Zajadłą], Sopot 2020, ss. 264

840. *Jaki sędzia?* [w:] *Profesor Marek Saffan znany i nieznany. Księga jubileuszowa z okazji siedemdziesiątych urodzin*, Warszawa 2020, s. 285–287
841. *Kamuflaż i uzurpacje – czyli o prawie regulującym sferę prywatną i sferę publiczną* [w:] *Sfera publiczna: funkcje i dysfunkcje*, red. J. Arcimowicz, K. Gadowska, Instytut Spraw Publicznych 2020, s. 91–109
842. *Nadzieja, iluzja i manipulacja – uwagi o udatności konstytucjonalizacji „państwa prawa”* [w:] *Wokół kryzysu praworządności, demokracji i praw człowieka. Księga jubileuszowa Profesora Mirosława Wyrzykowskiego*, red. A. Bodnar, A. Płoszka, Warszawa 2020, s. 39–61
843. *Państwo silne wobec słabych i słabe wobec silnych* [w:] *Rozmowy o odpowiedzialności*, t. IV, *W czasach zarazy*, Warszawa 2020, Nienieodpowiedzialni.pl, s. 47–56
844. *Prawa konsumenta według Johna F. Kennedy’ego* [w:] *Rechtsstaatlichkeit und Menschenrechte. 30-Jahre Deutsch-Polnische Juristen-Vereinigung. Festschrift zum Jubiläum. Praworzędność i prawa zasadnicze. Niemiecko-Polskie Stowarzyszenie Prawników. Księga pamiątkowa z okazji jubileuszu 30-lecia*, red. E. Tuora-Schwierskott, Toruń 2020, s. 21–33
845. *Prawo jako listek figowy* [w:] *Nauki ekonomiczne i wyzwania współczesności. Fundamentalne problemy w teorii i w praktyce*, red. B. Fiedor, M. Gorynia, E. Mączyńska, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne 2020, s. 241–254; ten sam tekst (jako materiał kongresowy) *Ekonomista* 2020, nr 2, s. 122
846. *Prawo – miecz czy tarcza* [w:] *Filozofia prawa. Normy i fakty*, red. J. Hołówka, B. Dziobkowski, Warszawa 2020, s. 535–568
847. *Wprowadzenie do części ogólnej zobowiązań* [wraz z K. Osajdą] [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 5, *Prawo zobowiązań – część ogólna*, red. K. Osajda, Warszawa 2020, s. 1–127

Artykuły w czasopismach

848. *Wojny interpretacyjne*, Dziennik Gazeta Prawna 2020, nr 63, dod. Prawnik, s. D2-D3
849. *Te wybory prezydenckie nie będą demokratyczne*, Kultura Liberalna, 24 marca 2020 r.
850. *Ustawa o koronawirusie nadaje się tylko do kosza*, Gazeta Wyborcza 2020, nr 54, s. 4
851. *Co ujawnia dyskurs o kredytach frankowych, czyli o świadomym i nieświadomym uwikłaniu prawników*, Europejski Przegląd Sądowy 2020, nr 4, s. 4-14
852. *To blef, że grożą gigantyczne odszkodowania za wprowadzenie stanu klęski żywiołowej*, Archiwum Osiatyńskiego, 5 kwietnia 2020 r.
853. *Czego uczą odpowiedzi na pytania prejudycjalne dotyczące polskiego wymiaru sprawiedliwości*, Palestra 2020, nr 5, s. 30-45
854. *Wybory będą 23 maja, obejdzie się bez SN (czyli o robieniu kiełbas i prawa)*, Archiwum Osiatyńskiego, 7 maja 2020 r.
855. *O rozliczeniu upadłej umowy kredytowej – polemika z prof. Jerzym Pisulińskim*, Dziennik Gazeta Prawna 2020, nr 145, dod. Prawnik, s. D2-D3
856. *Czyń każdy w swoim kółku (w odpowiedzi p. Robertowi Gwiazdowskiemu na „Co się komu należy”)*, Dziennik Gazeta Prawna 2020, nr 153, s. A19
857. *O niebezpieczeństwach widzenia świata w kategoriach cywilistycznych*, Archiwum Osiatyńskiego, 6 czerwca 2020 r.
858. *Nasza wadliwa, folwarczna demokracja*, Archiwum Osiatyńskiego, 7 czerwca 2020 r.
859. *Kwalifikacje prawne w sprawach o sanację kredytów frankowych – da mihi factum dabo tibi ius*, opracowanie przygotowane dla Forum Konsumentckiego przy RPO, Kwartalnik Iustitia 2020, nr 3, s. 117-127
860. *Sąd Piłata, czyli pranie brudnych sumień*, Gazeta Wyborcza 2020, nr 191, s. 22

861. *To nie były wybory, ale plebiscyt. Uchybienia wyborcze rzucają długi cienie*, Archiwum Osiatyńskiego, 14 lipca 2020 r.
862. *SN orzekając o ważności wyborów ma stosować Konstytucję*, Archiwum Osiatyńskiego, 7 sierpnia 2020 r.
863. *Oportunizm sądów przyspiesza śmierć państwa prawa*, Archiwum Osiatyńskiego, 11 sierpnia 2020 r.
864. *Mamy „frankensteinizację prawa”*, Archiwum Osiatyńskiego, 5 października 2020 r.
865. *Może być zakaz aborcji po gwałcie i 6 innych niedopowiedzianych skutków wyroku TK*, Archiwum Osiatyńskiego, 25 października 2020 r.
866. *A Tragic Constitutional Court Judgment*, Verfassungsblog, 12 November 2020
867. *Ten, który słyszał język swojego czasu*, Archiwum Osiatyńskiego, 25 listopada 2020 r.
868. *Disqualifying Instability, on the Selective Application of Rule of Law Principles*, Verfassungsblog, 8 grudnia 2020 r.

Inne

869. *Projekt M* [jako Acus wraz z K. Pawłowskim] [bajka], Sopot 2020, ss. 94
870. *O podpisaniu ustawy kagańcowej przez prezydenta* [wywiad], rozm. przepr. A. Kaniewski, fakt.pl, 5 lutego 2020 r.
871. *Ustawa represyjna wymusza na sędziach, by stawali się bohaterami* [wywiad], rozm. przepr. M. Gałczyńska, onet.pl, 5 lutego 2020 r.
872. *Teraz wiele zależy od sędziów* [wywiad], rozm. przepr. E. Siedlecka, Polityka, 6 lutego 2020 r., publikacja internetowa
873. *Nie chcę robić kłopotu* [wywiad], rozm. przepr. V. Krasnowska, Polityka, 1 listopada 2020 r., nr 44, s. 32
874. *Polska od dawna nie jest krajem praworządnym* [wywiad], rozm. przepr. J. Bodziony, Kultura Liberalna, 30 listopada 2020 r.

875. *Na czas kwarantanny. Wielogłos o strachu*, Fundacja Panoptrykon, <https://panoptrykon.org/biblio/na-czas-kwarantanny-wieloglos-o-strachu>, <https://www.youtube.com/watch?v=RNZigPYVhI4&t=102s>, <https://audycje.tokfm.pl/podcast/88514,Strach-nasz-powszechny>
876. *Notki Ewy Łętowskiej* [rubryka stała – wpisów 35], Konstytucyjny.pl

Muzykalia

877. *Nieustannie czarująca*, *Ruch Muzyczny* 2020, nr 9, s. 31–33

2021

Książki

878. *Cross(??)fertilisation [w:] The Making of Consumer Law and Policy in Europe*, red. H.W. Micklitz, Hart Publishing 2021, s. 1–10
879. *Czego nie wiemy o prawie, choć powinniśmy wiedzieć. Wykład inauguracyjny rok akademicki 2020/2021 w Akademii Pedagogiki Specjalnej im. M. Grzegorzewskiej w Warszawie [w:] Wystąpienia i wykłady inauguracyjne. Rok akademicki 2020/2021*, Instytut Problemów Współczesnej Cywilizacji im. Marka Dietricha, Warszawa 2021, s. 89–102
880. *Prawo w literaturze kryminalno-sensacyjnej PRL. Lutnia po Bekwarku [w:] Prawo literatura i film w Polsce Ludowej*, red. J. Kuisz, M. Wąsowicz, Warszawa 2021, s. 99–119 [przedruk *Edukacja Prawnicza* 2021/2022, nr 2, s. 5–14]
881. *Sławna i ośławiona [w:] Moimi słowami*, R. Bader Ginsburg wraz z M. Hartnell, W.W. Williams [wstęp do polskiego wydania], *FameArt* 2021, s. XV–XIX

Artykuły w czasopismach

882. *Wolność słowa. Co o niej wiesz i czy potrafisz jej bronić, należycie interpretując przepisy?*, *Gazeta Wyborcza* 2021, nr 5, s. 15

883. *Udowodnijcie obywatelu, że nie obraziliście władzy, czyli wróciło państwo policyjne*, Archiwum Osiatyńskiego, 10 stycznia 2021 r.
884. *Falszywe paradoksy ochrony wolności nauki*, wystąpienie na seminarium Konferencji Rektorów Akademickich Szkół Polskich „Wolności i odpowiedzialność akademicka – doświadczenia i dobre praktyki”, Nauka 2021, nr 2, s. 87–102
885. *Banki zwały na frankowiczów całe ryzyko. A teraz mówią „widziały gały co braty”*, OkoPress, 18 kwietnia 2021 r.
886. *Można było zatrzymać falę roszczeń, ale nie tak, żeby się przy okazji utopić*, OkoPress, 1 lipca 2021 r.
887. *Trybunał Konstytucyjny i jego konflikt z TSUE objaśnia prof. Ewa Łętowska*, Fakt, 20 lipca 2021 r.
888. *Mniej wolno – a więcej trzeba*, Gazeta Wyborcza 2021, nr 215, s. 17
889. *O reasumpcji głosowania w Sejmie: prawne barbarzyństwo*, Onet.pl, 12 sierpnia 2021 r.
890. *Protesty wyborcze a ważność wyborów – znaki zapytania*, Monitor Konstytucyjny, 15 sierpnia 2021 r.
891. *O nowelizacji k.p.a.*, 20 sierpnia 2021 r., <https://www.israel-hayom.co.il/magazine/hashavua/article/4097003>
892. *Nie wierzę w intencje. Stan wyjątkowy to brzytwa w rękach butnej władzy*, OkoPress, 2 września 2021 r.
893. *Teraz sędziowie już wiedzą, że słuchanie władzy to łamanie prawa i narażanie podsądnych*, OkoPress, 6 września 2021 r.
894. *O zakazie pracy mediów na granicy. Ma zapanować spokój i gnuśna cisza*, OkoPress, 14 września 2021 r.
895. *Niewyobrazalny chaos. Profesor Ewa Łętowska ostrzega po wyroku TK*, wp.pl, 7 października 2021 r.
896. *TK otworzył polskim władzom drogę do opuszczenia Unii*, Onet.pl, 7 października 2021 r.
897. *Nie ma żadnego konfliktu między konstytucją a prawem UE*, OkoPress, 8 października 2021 r.
898. *Po wyroku TK wypowiedzenie unijnego traktatu, albo zmiana konstytucji*, prawo.pl, 8 października 2021 r.

899. *Komentarz do oświadczenia sędziów Trybunału Konstytucyjnego w stanie spoczynku z 10 października 2021 r.* [wraz z S. Biernatem], *Monitor Konstytucyjny*, 26 października 2021 r.
900. *Na tym polega fałsz wyroku TK podważającego stosowanie prawa UE w Polsce* [wraz z S. Biernatem], *OkoPress*, 27 października 2021 r.
901. *This Was Not Just Another Ultra Vires Judgment! Commentary to the statement of retired judges of the Constitutional Tribunal* [wraz z S. Biernatem], *Verfassungsblog.de*, 27 października 2021 r.
902. *Miażdżący wyrok dla Polski. Jest reakcja Sądu Najwyższego i „niepokojąca strategia rządu”*, *wp.pl*, 8 listopada 2021 r.
903. *The Honest (though Embarrassing) Coming-out of the Polish Constitutional Tribunal*, *Verfassungsblog.de*, 29 listopada 2021 r.
904. *Prof. Łętowska do biznesmenów: możecie sprawdzać paszporty covidowe. Z braku laku dobry i opłatek*, *OkoPress*, 28 grudnia 2021 r.

Inne

905. *Prawo jest ułomnym instrumentem, bardzo ułomnym. Ale daje szansę pod warunkiem, że jest rozumnie stosowane* [wywiad], rozm. przepr. J. Ćwikła, A. Wielomski, M. Ziętek-Wielomska, P. Żywiecki, *Pro Fide Rege et Lege* 2021, nr 1, s. 9–26.
906. *Strajk Kobiet nie uchroni lekarzy przed odpowiedzialnością* [wywiad], rozm. przepr. K. Skrzydłowska-Kalukin, *Kultura Liberalna*, 9 lutego 2021 r.
907. *Krajobraz po czy przed bitwą o franki – polemika z prof. L. Balcerowiczem*, *Rzeczpospolita*, 23 marca 2021 r., s. A6
908. *Kto pyta, nie błądzi. Polemika z prof. Balcerowiczem*, *Rzeczpospolita*, 6 kwietnia 2021 r., s. A6
909. *Prawo jest też na złą pogodę i źle, że studenci tego nie wiedzą* [wywiad], rozm. przepr. K. Skrzydłowska-Kalukin, *Kultura Liberalna*, 6 kwietnia 2021 r.

910. *Banki złamały prawo, a teraz lamentują: ojej krzywda nam się dzieje* [wywiad], rozm. przepr. M. Zimmerman, Onet.pl, 18 kwietnia 2021 r.
911. *Profesorowie objaśniają świat. Polemika z prof. Sottysińskim*, Rzeczpospolita, 29 kwietnia 2021 r., nr 99, s. A13
912. *Prawo i niebo gwiaździste* [wprowadzenie do sztuki F. von Schiracha „Bóg”, dot. samobójstwa wspomaganego], Dialog 2021, nr 6, s. 77–86
913. *Przyjazny spór Bader-Ginsburg ze Scalią to dobry przykład z USA, nie do zastosowania w Polsce* [wywiad], rozm. przepr. K. Sobczak, prawo.pl, 3 lipca 2021 r.
914. *Prezes SN proponuje kompromis z UE* [wywiad], rozm. przepr. D. Sitnicka, OkoPress, 22 lipca 2021 r.
915. *Jest rozporządzenie MSWiA o „zawracaniu na granicę państwową” – „żenujące”* [wywiad], rozm. przepr. D. Sitnicka, OkoPress, 28 sierpnia 2021 r.
916. *Naruszanie niezależności sądów nazywają reformą* [wywiad], rozm. przepr. K. Skrzydłowska-Kalukin, Kultura Liberalna, 30 listopada 2021 r.
917. *Odyseusz (i ja)* [program inscenizacji K. Warlikowskiego *Odyseja. Historia dla Hollywood*, Teatr Nowy], Warszawa 2021, s. 58–60
918. *Notki Ewy Łętowskiej* [rubryka stała – wpisów 13], Konstytucyjny.pl

Muzykalia

919. *Christa Ludwig: Chętnie byłabym primadonną*, Ruch Muzyczny 2021, nr 23, s. 38–39

2022

Książki

920. *Jak i czym mierzyć rzetelność [w:] W pogoni za rzetelnym procesem karnym. Księga dedykowana Profesorowi Stanisławowi Waltosowi*, red. D. Szumiło-Kulczycka, Warszawa 2022, s. 51–66

921. *O prawie i jego interpretacyjnych artefaktach* [w:] *Socjologiczna Agora. Wykłady mistrzowskie*, red. K. Gadowska, Kraków 2022, s. 57–80
922. *On Law and its Interpretative Artifacts* [w:] *A Sociological Agora: Master Lectures From Poland*, red. K. Gadowska, Kraków 2022, s. 65–86
923. *Polityka i dogmatyka* [w:] *O wolność i prawo. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Andrzejowi Rzeplińskiemu*, red. B. Błońska, Ł. Chojniak, B. Gruszczyńska, A. Kosyło, K. Witkowska-Rozpara, D. Woźniakowska-Fajst, Warszawa 2022, s. 242–253
924. *Prawo cywilne: złudzenia – kamuflaże – manipulacje* [w:] *Problemy pogranicza prawa cywilnego*, red. R. Szczepaniak, Warszawa 2022, s. 37–48

Artykuły w czasopismach

925. *Tylnymi drzwiami do uniwersalnej klauzuli sumienia? (uwagi na marginesie „sprawy drukarza” przed TK)*, *Państwo i Prawo* 2022, nr 2, s. 3–18
926. *La guerre en Ukraine et l'État de droit*, *Revue de l'Union Européenne*, Nr 657, kwiecień 2022, s. 1–2
927. *Wybory ważne, ale czy rzetelne?*, *Polityka* 2022, nr 23, s. 9
928. *Fałszywy wniosek z prawdziwych przesłanek*, *Rzeczpospolita* 27 września 2022 r., nr 225, s. A11
929. *O inwigilacji m.in. Pegasusem: sądowa kontrola to fikcja, służby mogą robić, co chcą*, *OkoPress*, 27 września 2022 r.
930. *Defending Judiciary, Strategies of resistance in Poland's Judiciary*, *Verfassungsblog.de*, 27 października 2022 r.
931. *Niezależność sędziowska a trudności zyskiwania społecznego zaufania*, *Kwartalnik Iustitia* 2022, nr 2–3, s. 109–116
932. *Spylandum est versus prawo do sądu*, *Dziennik Gazeta Prawna*, *forsal.pl*, 4 listopada 2022 r.

Inne

- 933. *Wybory na Pegasusie*, Polityka, 29 stycznia 2022 r., nr 5, s. 9
- 934. *W obliczu wojny Putina trzeba milczeć o putinizacji prawa w Polsce? Wręcz przeciwnie*, OkoPress, 2 marca 2022 r.
- 935. *Rule of law in a time of emotions*, Verfassungsblog.de, 4 marca 2022 r.
- 936. *Ominous coincidence of dates*, Archiwum Osiatyńskiego, 10 marca 2022 r.
- 937. *Nienawiść bierze się najczęściej ze strachu. Iz głupoty* [wywiad], Viva!, 2 marca 2022 r.
- 938. *Wojna i turboerystyka*, Polityka, 15 marca 2022 r., s. 9
- 939. *Notki Ewy Łętowskiej* [rubryka stała – wpisów 8], Konstytucyjny.pl
- 940. *Rzecznik praw obywatelskich musi mieć wiedzę, kły i pazury* [wywiad], rozm. przepr. W. Tumidalski, Rzeczpospolita 20.12.2022 r., nr 295, s. A12
- 941. *Kiedy jakaś pani dyga, wygłaszam przemowę. Z komunikacyjnych cnót cenię najwyżej ironię i sarkazm* [wywiad], rozm. przepr. E. Kaleta, Gazeta Wyborcza, dodatek Wolna Sobota, 24–26.12.2022, nr 299, s. 24–26
- 942. *Przywracanie praworządności to proces, który musi być oparty na literze prawa* [wywiad], rozm. przepr. M. Ruszczyk, 23.12.2022 r., crowdmedia.pl
- 943. *Czego życzę Polakom*, Gazeta Wyborcza, 24–26.12.2022, nr 299, s. 5

W Programie II Polskiego Radia przez długi czas w latach 90. wraz z J. Łętowskim stałe audycje „Opera tygodnia”, „Encyklopedia wielkich głosów” i „Interpretacja pieśni francuskiej” (w sumie kilkaset programów).

**Orzeczenia Naczelnego
Sądu Administracyjnego
1999–2002**

sędzia sprawozdawca

1. **Wyrok z 3 sierpnia 1999 r., V SA 230/99** LEX nr 657872
skład (3)

legalizacja pobytu cudzoziemca – długotrwałość postępowania administracyjnego – wpływ na ocenę rzetelności postępowania – kryteria faktyczne i realne jako podstawa oceny naruszenia prawa do życia rodzinnego cudzoziemca: kryteria art. 8 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka

2. **Wyrok z 3 sierpnia 1999 r., V SA 1932/98** LEX nr 657851
skład (3)

nieważność decyzji o wymiarze cła – niezgodność z prawem materialnym – Konstytucją – zasada państwa prawa i zaufania obywateli w sferze stanowienia prawa co do zasad międzyczasowych

Ani zasada niedziałania prawa wstecz, ani – tym bardziej – wprowadzanie przepisów bez (lub z czysto dekoracyjną, siedmiodniową) *vacatio legis*, całkowicie niewystarczającą w wypadku realizowanych transakcji gospodarczych o dużym zakresie, nie są zasadami konstytucyjnymi niedoznającymi wyjątków. Jednakże zerwanie z tymi zasadami powinno być traktowane jako wyjątek, uzasadniony szczególnymi okolicznościami.

3. **Wyrok z 3 sierpnia 1999 r., V SAB 74/99** LEX nr 657978
skład (3)

wykonanie poleceń zawartych w wyroku NSA jako powinność organu administracji – pozbawienie obywatela przyznanych mu uprawnień – złożone i odległe w czasie procesy historyczne jako podstawa faktyczna – sprawność i poprawność postępowania – bezstronność organów administracji – kształtowanie świadomości oraz kultury prawnej obywateli (art. 8 k.p.a.)

W sprawach o pozbawienie uprawnień kombatanckich, których tłem są złożone procesy historyczne, fakty odległe w czasie i zmienne oceny aksjologiczne, należy dołożyć szczególnej staranności, aby postępowanie administracyjne przez swoją sprawność i poprawność przekonywało o bezstronności organów administracji, a przez to w korzystny sposób kształtowało świadomość oraz kulturę prawną obywateli, czego wymaga art. 8 k.p.a.

4. **Wyrok z 17 sierpnia 1999 r., V SA 1842/98** LEX nr 657846
skład (3)

pozbawienie uprawnień kombatanckich

5. **Wyrok z 20 sierpnia 1999 r., V SA 1941/98** LEX nr 657852
skład (3)

nieważność decyzji o wymiarze cła – niezgodność z prawem materialnym – Konstytucją – zasada państwa prawa i zaufania obywateli – art. 2 – w sferze stanowienia prawa co do zasad międzyczasowych

6. **Wyrok z 31 sierpnia 1999 r., V SA 160/99** LEX nr 657822
skład (3)

pozbawienie uprawnień kombatanckich

Służba w organach represji ZSRR (art. 21 ust. 2 pkt 3 ustawy z dnia 24 stycznia 1991 r. o kombatantach oraz niektórych osobach będących ofiarami represji wojennych i okresu powojennego – Dz.U. z 1997 r. Nr 142, poz. 950 ze zm.) musi być aktem świadomym, objętym wolą pełniącego służbę.

W warunkach partyzanckich świadomość i wola dotyczą bezpośredniego celu walki – w tym wypadku z okupantem niemieckim; nie mogą natomiast obejmować hipotetycznych, historycznie nieudowodnionych możliwości dotyczących niejawnych i przypuszczalnych powiązań struktur podziemnych.

7. **Wyrok z 31 sierpnia 1999 r., V SA 240/98** LEX nr 58073
skład (3)

uchylenie decyzji o wymiarze cła – konieczność uwzględniania należności z tytułu opłat licencyjnych przy różnicowaniu wartości celnej nośników nagrań

8. **Wyrok z 31 sierpnia 1999 r., V SA 298/99** LEX nr 657902
skład (3)

pozbawienie uprawnień kombatanckich

Brak informacji w archiwach, gdy ustawa wymaga pozytywnego dowodu braku działań na szkodę ówczesnej opozycji, oznacza, że dowód się nie powiódł, a negatywne skutki niepowodzenia obciążają tego, na kim ciężar dowodu spoczywał. Nałożenie na kombatanta obowiązku wyszukania i dostarczenia dokumentów i materiałów archiwalnych, do których dostęp jest ograniczony, i przerzucenie nań ciężaru dowodu co do okoliczności negatywnych oznacza nadmierne utrudnienie dowodowe.

9. **Wyrok z 31 sierpnia 1999 r., V SA 383/99** LEX nr 657925
skład (3)

pozbawienie uprawnień kombatanckich

Nie można wymagać przedłożenia przez stronę dowodów istnienia okoliczności, o których mowa w art. 21 ust. 3 ustawy z 1991 r. o kombatantach, wykraczających poza normalny, typowy związek przyczynowy między pełnioną funkcją i zadaniami a zwalczaniem ruchu na rzecz suwerenności i niepodległości.

10. **Wyrok z 10 września 1999 r., V SA 271/99** LEX nr 657889
skład (3)

przywrócenie uprawnień kombatanckich osobom tych uprawnień pozbawionym

W pojęciu „przedłożenia dowodów” (co do i przesłanek utrzymania uprawnień kombatanckich) mieści się zaofiarowanie początku dowodu.

11. Postanowienie z 14 września 1999 r., V SA 346/99

LEX nr 53480

skład (3)

odmowa wydania wizy pobytowej – art. 8 Konwencji europejskiej – art. 23 Międzynarodowego paktu praw obywatelskich i politycznych – rozdzielenie rodziny – konieczność rozważenia proporcjonalności środka przez organ administracji

Konieczność oceny proporcjonalności zastosowanego środka (wydalenie z Polski, z automatycznym dwuletnim zakazem wjazdu) wobec cudzoziemca o nieuregulowanym prawie pobytu na skutek ekspirowania dokumentów legalizacyjnych, który ma w Polsce rodzinę i dzieci.

12. Wyrok z 17 września 1999 r., V SA 100/99 LEX nr 657763

skład (3)

spółka cywilna jako strona postępowania administracyjnego i sądowno-administracyjnego – irrelevantność posiadania lub braku osobowości prawnej dla prawidłowości doręczenia decyzji

13. Wyrok z 17 września 1999 r., V SA 369/99 LEX nr 657920

skład (3)

pozbawienie uprawnień kombatanckich

14. Wyrok z 29 września 1999 r., V SA 1677/98 LEX nr 657831

skład (3)

nieważność decyzji celnej – profesjonalizm importera a należyta staranność w sprawdzaniu stanu prawnego

15. Wyrok z 5 października 1999 r., V SA 1115/99 ONSA 2000/4,

poz. 151

skład (3)

uznanie zgłoszenia celnego za nieprawidłowe i cofnięcie towaru za granicę kraju

Artykuł 253 § 2 ustawy z dnia 9 stycznia 1997 r. – Kodeks celny (Dz.U. Nr 23, poz. 117 ze zm.) nie dotyczy udziału samej strony w postępowaniu celnym.

Nie ma przeszkód, aby w drugiej instancji i w postępowaniu sądownoadministracyjnym ustanawiać pełnomocników innych niż wymienieni w art. 253 § 2 kodeksu celnego.

16. **Wyrok z 11 października 1999 r., V SA 207/99** LEX nr 657856
skład (3)

wymiar cła – odprawa przekazowa jako moment właściwy dla wszczęcia procedury celnej

Użycie neutralnego, nie-technicznego terminu „określona procedura celna”, sugeruje wielość procedur mogących być uznane za mieszczące się w pojęciu zgłoszenia.

17. **Wyrok z 11 października 1999 r., V SA 420/99** LEX nr 657928
skład (3)

pozbawienie uprawnień kombatanckich

Kombatanctwo jest pojęciem ściśle związanym z oceną współczesnej historii przez ustawodawcę. Ustawodawca Rzeczypospolitej Polskiej przestał więc uznawać za godne chwały niektóre czyny będące zasługą wedle ustawodawcy Polski Ludowej. Istnieje realne niebezpieczeństwo automatycznego pozbawiania uprawnień kombatanckich tych wszystkich, którzy w swej kombatanckiej legitymacji mieli wpisany jako wyłączny tytuł „za utrwalanie władzy ludowej”. To uproszczone podejście prowadzi jednak do wypaczenia intencji obecnego ustawodawcy, który utrwalanie władzy ludowej rozumie znacznie wężiej niż ustawodawca Polski Ludowej.

18. Wyrok z 15 października 1999 r., V SA 636/99

LEX nr 657944

skład (3)

uprawnienia do świadczenia pieniężnego deportowanych do pracy przymusowej oraz osadzonych w obozach pracy przez III Rzeszę i ZSRR – zakaz wprowadzania formalnej teorii dowodowej aktem rangi zarządzenia – brak możliwości powołania zarządzenia podstawy prawnej rozstrzygnięcia w decyzji – zakaz wykluczenia w postępowaniu przed NSA możliwości przesłuchania świadków

Gdy rozstrzygnięcie NSA prowadzi do uchylecia obu decyzji administracyjnych, co spowoduje konieczność przeprowadzenia postępowania administracyjnego przez organ raz jeszcze, nie należy przeprowadzać dowodu, przesłuchując świadków przed sądem. Dowód ten powinien być przeprowadzony jako integralna część postępowania administracyjnego przed organem administracji.

19. Wyrok z 15 października 1999 r., V SA 706/99 ONSA 2000/4,

poz. 160

skład (3)

przyznanie statusu uchodźcy – charakter porządkowy i instrukcyjny terminu do wystąpienia z wnioskiem o przyznanie statusu uchodźcy – brak materialnoprawnego charakteru terminu

Rozumowanie obu instancji administracyjnych doprowadziło do niekoniecznej i nieoczywistej interpretacji prawa wewnętrznego, ujawniającej sprzeczność między prawem wewnętrznym a prawem międzynarodowym. Sprzeczność tę rozstrzygnięto w decyzji na rzecz prawa wewnętrznego, wbrew nakazowi Konstytucji.

20. Postanowienie z 15 października 1999 r., V SA 1160/99

LEX nr 657778

skład (3)

odmowa udzielenia wizy pobytowej – wstrzymanie wykonania zaskarżonej decyzji – interes skarżącego polegający na braku obawy co do

negatywnych skutków wiążących się z nielegalnością pobytu na czas postępowania sądowego

W świetle standardów europejskich nieuzasadnione jest stosowanie wobec cudzoziemców ostrzejszych niż wobec krajowców kryteriów oceny zagrożeń dla bezpieczeństwa i porządku. Takim zagrożeniem nie jest naruszenie jakichkolwiek przepisów prawa. Wprawdzie wspomniany standard europejski (dyrektywa 64/221 EWG odnosząca się do ograniczeń w swobodnym przepływie osób ze względu na publiczny porządek, bezpieczeństwo i zdrowie) nie jest jeszcze aktem wiążącym w naszym kraju, jednakowoż kierunek interpretacji – co do zasady – takich pojęć jak „bezpieczeństwo publiczne” powinien już obecnie wykluczać interpretację opartą na zupełnie odmiennych założeniach.

21. **Wyrok z 5 listopada 1999 r., V SA 520/99** LEX nr 40971
skład (3)

decyzja o wymiarze cła – sekwencyjność wyliczenia wartości celnej – metoda „ostatniej szansy”

22. **Wyrok z 5 listopada 1999 r., V SA 820/99** LEX nr 657964
skład (3)

odmowa zezwolenia na osiedlenie się cudzoziemca – nadużycie uznania administracyjnego – domniemanie pozytywne dla strony rozstrzygnięcia

Subiektywna strona przekonań organu administracji jest sferą niepoznawalną ani dla ubiegającego się o decyzje, ani dla kontrolującego te decyzje sądu. Uznanie administracyjne jest sferą, w której obrębie urzędnik administracyjny uprawniony jest do dokonania wykładni ustawy, czyniąc to z jednej strony w imieniu i na rachunek Państwa, a z drugiej – przy zwiększonej osobistej odpowiedzialności. Jeśli w sprawach pozostawionych uznaniu administracyjnemu interes społeczny (ogólny) nie stoi temu na przeszkodzie i leży to w możliwości organu administracji, organ ten ma obowiązek załatwić sprawę w sposób pozytywny dla strony.

23. **Wyrok z 10 listopada 1999 r., V SA 145/99** LEX nr 40420
skład (3)

koszt opakowania jako składnik wartości celnej towaru

Naczelnemu Sądowi Administracyjnemu jest znana naganna praktyka organów administracji polegająca na powstrzymywaniu się od przyjmowania wniosków zgłaszanych przez obywateli i opóźnianie (utrudnianie) w ten sposób wszczęcia postępowania administracyjnego. Trybem właściwym do zgłaszania tego rodzaju zarzutów jest „normalne” postępowanie kontrolno-sądowe, nie zaś postępowanie szczególne o stwierdzenie nieważności decyzji.

24. **Wyrok z 16 grudnia 1999 r., V SA 966/99** LEX nr 657975
skład (3)

nakaz ścisłej wykładni przepisów ograniczających sądową kontrolę decyzji administracyjnych – wyjątkowy charakter wobec uniwersalnie ujętego i podlegającego konstytucyjnej ochronie prawa do sądu

25. **Wyrok z 21 grudnia 1999 r., V SA 313/99** ONSA 2001/1,
poz. 31
skład (3)

powiększenie wartości celnej towaru (płyt kompaktowych) o wartość opłat licencyjnych

26. **Wyrok z 6 stycznia 2000 r., V SA 1054/99** LEX nr 657765
skład (3)

zezwoleń na zamieszkanie cudzoziemca na czas oznaczony i wydanie karty czasowego pobytu

Ludzie mają prawo do ułożenia sobie życia w sposób dla siebie dogodny i umożliwiający życie rodzinne, byleby czynili to legalnie. Dążenie do uzyskania w tym celu wizy pobytowej nie może być traktowane jako z natury złe, „instrumentalne” traktowanie prawa.

Każda opinia zawiera elementy aksjologiczne i ocenne. W ramach postępowania administracyjnego wyraża się to w sposobie

korzystania z uznania administracyjnego, dającego możliwość uwzględnienia okoliczności aksjologicznych i humanitarnych.

27. **Wyrok z 14 stycznia 2000 r., V SA 636/98** LEX nr 657943
skład (3)

zwrot należności celnych – eksport produktu (towaru) będącego rezultatem przetworzenia przedmiotów importowanych

Pojęcie wytworzenia „nowego produktu” nie ma za przesłankę tylko i wyłącznie kryterium chemicznego składu towarów wyjściowych, poddanych przetworzeniu i produktu powstałego z tego przetworzenia, lecz może się opierać na innych kryteriach.

28. **Wyrok z 14 stycznia 2000 r., V SA 947/99** LEX nr 657974
skład (3)

zakaz posługiwania się uznaniem administracyjnym w sposób uniemożliwiający sądową kontrolę prawidłowości zaskarżonej decyzji

Pochodzenie polskie, stanowiące preferencyjną przesłankę zgody na nabycie nieruchomości, nie jest definiowane normatywnie. Brak podstaw do jednego i jednolitego we wszystkich wypadkach kryterium decydującego o istnieniu tego pochodzenia. Nawet odległe i wątle związki krwi z polskimi przodkami nie są przeszkodą w uznaniu za osobę o polskim pochodzeniu kogoś wychowanego w polskiej tradycji kulturalnej.

Wadliwe jest wykluczanie przez organ administracji możliwości wykazania polskiego pochodzenia wobec osób (i ich potomków), które urodziły się w czasach, gdy Polska nie miała niepodległego bytu.

29. **Wyrok z 20 stycznia 2000 r., V SA 1301/99** LEX nr 81363
skład (3)

uprawnienia kombatanckie – wykluczenie wymagania dowodu okoliczności negatywnej – efektywność ochrony prawnej

Wykazanie przez zainteresowanego, iż pracował on na stanowisku w typowy, oczywisty i normalny sposób niewiążący się ze stosowaniem represji, czyni zadość wymaganiom samooczyszczenia przewidzianym w ustawie.

30. Wyrok z 27 stycznia 2000 r., V SA 1160/99 LEX nr 54462
skład (3)

wykluczenie wykładni pojęcia bezpieczeństwa publicznego opartej na założeniach odmiennych od standardów europejskich (przy odmowie wizej pobytowej)

W wypadku decyzji dotyczącej odmowy wizej pobytowej, zaskarżonej do NSA, interes skarżącego dotyczący wstrzymania wykonania decyzji polega na tym, że skarżący nie musi obawiać się negatywnych skutków wiążących się z nielegalnością pobytu na czas postępowania sądowego. Zważywszy, że osoba przebywająca nielegalnie może być wydalona z kraju i że taka decyzja nie podlega kontroli sądowej, z mocy art. 19 pkt 5 ustawy o NSA, należy uznać, że brak wstrzymania wykonania zaskarżonej decyzji grozi niebezpieczeństwem spowodowania trudnych do odwrócenia skutków.

31. Wyrok z 18 lutego 2000 r., V SA 463/99 LEX nr 41772
skład (3)

niedopuszczalność przerwania na stronę postępowania administracyjnego skutków błędnego działania administracji – konstytucyjna zasada zaufania – art. 2 Konstytucji

32. Wyrok z 18 lutego 2000 r., V SA 629/99 LEX nr 81352
skład (3)

opinia w sprawie nadania statusu uchodźcy – wykładnia systemowa przepisu w zgodzie z Konstytucją – nakaz równego traktowania w postępowaniu

Choć art. 7 k.p.a. *in fine*, mówiąc o „słusznym interesie”, odnosi go tylko do „obywateli”, tego rodzaju wykładnia literalna w tym

wypadku jest niewłaściwa. Chodzić tu bowiem musi o „słuszny interes” każdego uczestnika postępowania, niezależnie od tego, czy jest on polskim obywatelem, czy też cudzoziemcem. Wykładnia gramatyczna k.p.a. w tym zakresie powinna być skorygowana przez wykładnię systemową, biorącą pod uwagę art. 32 ust. 1 Konstytucji.

33. **Wyrok z 28 lutego 2000 r., V SA 1611/99** LEX nr 657826
skład (3)

ewidencja ludności – błąd organu ewidencyjnego – brak możliwości pozbawienia ochrony prawnej ze względu na błąd lub wadliwe zastosowanie prawa przez organ administracji

Błąd organu ewidencyjnego nie powinien stać się źródłem legalizacji zameldowania, którego ustawowe przesłanki nie zostały zrealizowane. Gdy istnieją rozbieżne interesy różnych osób zainteresowanych, osoby, które w żaden sposób nie spowodowały wadliwego działania administracji szkodzącego ich interesom, nie mogą być pozbawione ochrony prawnej, gdyby wadliwą czynność (tu: zameldowanie) miano by utrzymać w interesie osoby korzystającej z tego, że organ administracji pomylił się lub wadliwie zastosował prawo.

34. **Wyrok z 7 marca 2000 r., V SA 1765/99** LEX nr 53954
skład (3)

nadanie statusu uchodźcy – zmienna dynamika postępowania aplikacyjnego – zasadnicza zmiana w kraju macierzystym cudzoziemca a ocena zagrożenia prześladowaniem wnioskodawcy i jego rodziny na wypadek ewentualnego powrotu do kraju pochodzenia

Postępowanie o nadanie statusu uchodźcy w Polsce zazwyczaj toczy się niespiesznie w sytuacji, gdy w kraju macierzystym aplikującego istnieje sytuacja niestabilna, natomiast znacznie przyspiesza wówczas, gdy zmierza do zmiany powodującej ustanie najbardziej drastycznych zagrożeń. Nie oceniając od strony aksjologicznej przyczyn i prawidłowości tego rodzaju zmiennej dynamiki postępowania, należy wskazać, że istnienie takiej właśnie dynamiki musi mieć wpływ

na ukierunkowanie badania przesłanek uzyskania statusu uchodźcy (treść postępowania dowodowego) przez organy administracji. Gdy zasadniczej zmianie ulega sytuacja w macierzystym kraju, wówczas należy skupić się przede wszystkim na ocenie, czy okoliczności dotyczące osobiście strony i jej rodziny nie narażają jej na prześladowania. Mniej jest obecnie istotne, jak wyglądała sprawa w momencie wyjazdu Skarżącej z kraju.

35. **Wyrok z 14 marca 2000 r., V SA 2727/99** LEX nr 657891
skład (3)

zwolnienia od cła – mienie przesiedleńcze – brak ustawowej przesłanki osobistego prowadzenia pojazdu przez właściciela sprowadzanego samochodu

36. **Wyrok z 21 marca 2000 r., V SA 2319/99** LEX nr 80646
skład (3)

opinia Policji o osobie figurującej w wykazie osób niepożądanych – brak proporcjonalności umieszczania wypowiedzi ocennych i aksjologicznych jako wykraczających poza konstytucyjną zasadę proporcjonalności – niedozwolona i stygmatyzująca ingerencja w sferę życia prywatnego opiniowanego

Wyłączenie kontroli sądowej w pewnej kategorii spraw dotyczących cudzoziemców nasuwa wątpliwości konstytucyjne (ograniczenie prawa do sądu).

37. **Wyrok z 14 kwietnia 2000 r., V SA 1752/99** LEX nr 657838
skład (3)

przypisywanie milczeniu administracji znaczenia korzystnego dla organu – zasady rzetelnej procedury – złożone i odległe w czasie procesy historyczne jako podstawa faktyczna – sprawność i poprawność postępowania – bezstronność organów administracji – kształtowanie świadomości oraz kultury prawnej obywateli (art. 8 k.p.a.)

Nie można milczeniu administracji przypisywać znaczenia korzystnego dla organu ani konstruować na tej podstawie przedłużenia terminu dokonanego *per facta concludentia*. Do zasad rzetelnej procedury należy niezastawianie przez organy administracji pułapek na obywatela, wykorzystywania jego dezorientacji, udzielanie mu mylnych wskazówek, nieodpowiadanie na jego pisma.

38. **Wyrok z 20 kwietnia 2000 r., V SA 1609/99** ONSA 2001/3,
poz. 121
skład (3)

legalizacja pobytu – zasada przychylnego dla strony rozstrzygnięcia sprawy

Niedopuszczalne jest podnoszenie przez organ zarzutu, iż wniosek o wydanie kolejnej wizy został złożony po terminie, skoro fakt ten został spowodowany działaniem organu, który – wbrew ciężącym na nim powinnościom – nie zarejestrował zgłoszenia wniosku, gdy strona zgłosiła go jako niekompletny przed wyekspirowaniem terminu wizy. Tego rodzaju działanie organu administracji jest nie do pogodzenia z zasadami rzetelnej procedury (art. 7 k.p.a.), a przez to z konstytucyjną zasadą państwa prawa (art. 2 Konstytucji RP).

39. **Wyrok z 20 kwietnia 2000 r., V SA 2161/99** LEX nr 657864
skład (3)

odmowa przywrócenia uprawnień kombatanckich – zasady rzetelnej procedury w państwie prawa (zakaz *probatio diabolica*) – niedopuszczalność mnożenia utrudnień dowodowych dla strony przez zaniechanie organu administracji

40. **Wyrok z 18 maja 2000 r., V SA 2527/99** LEX nr 657882
skład (3)

odmowa zgody na nabycie prawa użytkowania wieczystego przez obywatelkę Niemiec – brak równoznaczności uznaniowego charakteru wyrażenia zgody i dowolności rozstrzygnięcia

Wyrażenie zgody na nabycie nieruchomości przez cudzoziemkę ma charakter uznaniowy, nie może jednak oznaczać dowolności rozstrzygnięcia, wewnętrznej sprzeczności podawanych argumentów, nie może nie odnosić się do okoliczności konkretnego wypadku, poprzestając na wskazaniu przepisów prawnych, które umożliwiają legalizację korzystania z nieruchomości przez cudzoziemca. Nie można zatem podzielić poglądu, jakoby w wypadku decyzji uznaniowej każde rozstrzygnięcie było legalne. Odnosi się to tylko do rozstrzygnięcia umotywowanego w sposób pełny, logiczny, konsekwentny.

41. **Wyrok z 18 maja 2000 r., V SA 2762/99** LEX nr 41776
skład (3)

wymiar cła

Decyzja powinna wskazywać ustalony przez organ administracyjny stan faktyczny, określać przesłanki zastosowania tej, a nie innej kwalifikacji prawnej i ustalać, jakie okoliczności stanu faktycznego odpowiadają którym z fragmentów normy prawnej zastosowanej w sprawie. To wszystko kryje w sobie formuła art. 210 § 1 pkt 6 Ordynacji podatkowej.

42. **Wyrok z 13 czerwca 2000 r., V SA 649/99** LEX nr 657946
skład (3)

wymiar cła – obowiązek przewoźnika dostarczenia towaru do docelowego urzędu celnego – naruszenie przez przewoźnika postanowień Konwencji TIR – stosowanie prawa międzynarodowego w postępowaniu administracyjnym (sądowoadministracyjnym)

43. **Wyrok z 13 czerwca 2000 r., V SA 2977/99** LEX nr 657901
skład (3)

evidencja ludności – uprawnienia do kwatery wojskowej członków rodziny zmarłego żołnierza

Pojęcia „uprawnień do przebywania w lokalu” i „uprawnień do kwatery” różnią się między sobą co do treści i nie mogą być ze sobą utożsamiane.

44. **Wyrok z 27 czerwca 2000 r., V SA 2429/99** LEX nr 657881
skład (3)

unieważnienie wizy – zakaz wykładni rozszerzającej przepisu ograniczającego drogę sądową – prawo do sądu – konstytucyjna zasada zaufania

45. **Wyrok z 30 czerwca 2000 r., V SA 2880/99** LEX nr 79239
skład (3)

odmowa legalizacji pobytu w Polsce – ingerencja w życie prywatne jednostki ze strony władzy państwowej – ograniczenia konieczne w demokratycznym społeczeństwie – naruszenia konstytucyjnego i konwencyjnego prawa do życia rodzinnego – uznanie administracyjne

46. **Wyrok z 28 lipca 2000 r., V SA 2665/99** LEX nr 657887
skład (3)

wydalenie cudzoziemca z terytorium Rzeczypospolitej – materialno-prawna kontrola decyzji przez sąd administracyjny

47. **Wyrok z 3 sierpnia 2000 r., V SA 150/00** ONSA 2001/4,
poz. 172
skład (3)

odmowa nadania statusu uchodźcy – pojęcie uzasadnionej obawy prześladowania

Brak paszportu i nielegalność przyjazdu jako przesłanki negatywne powinny być oceniane z wyjątkową ostrożnością.

48. **Wyrok z 3 sierpnia 2000 r., V SA 2182/99** LEX nr 46392
skład (3)

kwalifikacja mienia przesiedleńczego i wymiaru opłaty celnej – wznowienie postępowania celnego – zasada równości i sprawiedliwości

proceduralnej – wadliwość ograniczenia zakresu stosowania przepisu w drodze pozanormatywnej praktyki administracyjnej – sztywna teoria dowodowa jako naruszenie zasad postępowania administracyjnego

49. **Postanowienie z 3 sierpnia 2000 r., V SA 51/00** LEX nr 81353
skład (3)

przyznanie uprawnień kombatanckich – bezczynność organu – prawo do świadczeń z zakresu zabezpieczenia społecznego spełniających funkcje alimentacyjne – konstytucyjne prawo do wynagrodzenia szkody wyrządzonej przez niezgodne z prawem działanie organu władzy publicznej (art. 77 Konstytucji) – bezczynność organu jako podstawa roszczenia odszkodowawczego w postępowaniu cywilnoprawnym

50. **Wyrok z 11 sierpnia 2000 r., V SA 2204/99** ONSA 2001/4,
poz. 174
skład (3)

wymiar cła – sposób obliczenia wartości celnej powiększonej o część poniesionych opłat licencyjnych

51. **Postanowienie z 11 sierpnia 2000 r., V SAB 38/00**
LEX nr 657977
skład (3)

uprawnienia kombatanckie – bezczynność organu – prawo do świadczeń z zakresu zabezpieczenia społecznego spełniających funkcje alimentacyjne – konstytucyjne prawo do wynagrodzenia szkody wyrządzonej przez niezgodne z prawem działanie organu władzy publicznej – bezczynność organu jako podstawa roszczenia odszkodowawczego

52. **Postanowienie z 11 sierpnia 2000 r., V SAB 80/00** LEX nr 657979
skład (3)

przyznanie uprawnień kombatanckich – bezczynność organu – prawo do świadczeń z zakresu zabezpieczenia społecznego spełniających funkcje alimentacyjne

Zwłoka w załatwieniu sprawy uprawnień do świadczeń pieniężnych przysługujących osobom deportowanym do pracy przymusowej oraz osadzonym w obozach pracy przez III Rzeszę i ZSRR jest szczególnie naganna, ponieważ uprawnienia te dają prawo do świadczeń z zakresu zabezpieczenia społecznego spełniających funkcje alimentacyjne w szerokim tego słowa znaczeniu, służących sfinansowaniu utrzymania uprawnionego.

Artykuł 38 k.p.a. przewiduje, iż pracownik organu, który z nieuzasadnionych przyczyn nie załatwił sprawy w terminie lub nie dopełnił obowiązków wynikających z art. 36 k.p.a., podlega odpowiedzialności porządkowej, dyscyplinarnej albo przewidzianej w innych przepisach prawa.

53. **Wyrok z 24 sierpnia 2000 r., V SA 62/00** LEX nr 657942
skład (3)

przesłanki zezwolenia cudzoziemcowi na zamieszkanie na czas oznaczony – konieczność uzasadnienia przesłanek, także przy decyzji uznaniowej

54. **Wyrok z 6 września 2000 r., V SA 942/99** LEX nr 79242
skład (3)

ewidencja ludności – brak domniemania istnienia odwołania

55. **Wyrok z 6 września 2000 r., V SA 938/99** LEX nr 657973
skład (3)

ewidencja ludności – uchylenie czynności materialno-technicznej – proporcjonalne wyważenie i poszanowanie sprzecznych interesów stron

56. **Wyrok z 18 września 2000 r., V SA 100/00** LEX nr 657762
skład (3)

odmowa udzielenia zezwolenia na osiedlenie cudzoziemki – obowiązek organu administracji dokonywania wykładni na podstawie brzmienia

ustawy i niewprowadzania podwyższonego standardu wymagań wobec cudzoziemca – element „stałości i trwałości” źródeł utrzymania

Błędna jest interpretacja określenia „tytułu prawnego” do zajmowania mieszkania wyłącznie w kategoriach własności lub przydziału mieszkania spółdzielczego, opiewającego na samego cudzoziemca. Najem jest tytułem wystarczającym do legalnego zajmowania mieszkania i uzyskania wskutek tego „zapewnienia mieszkania” wymaganego przez ustawę o cudzoziemcach. Interpretacja w tym zakresie musi traktować jednakowo obywateli polskich, jak i cudzoziemców.

57. **Wyrok z 2 października 2000 r., V SA 3002/99** LEX nr 575166
skład (3)

wymiar cła – opłaty licencyjne za korzystanie ze znaku towarowego

58. **Wyrok z 24 października 2000 r., V SA 352/00** LEX nr 657916
skład (3)

odmowa zezwolenia na przekroczenie granicy przez cudzoziemca

Właściwość Naczelnego Sądu Administracyjnego nie wyklucza możliwości zgłaszania „zarzutów merytorycznych” dotyczących postępowania: ustaleń dowodowych i ocen stanu faktycznego, subsumpcji, rzetelności postępowania. Niezgodność decyzji z prawem może bowiem wyrażać się w najrozmaitszych przejawach: w naruszeniu prawa materialnego poprzez jego błędne zastosowanie lub interpretację, w brakach postępowania polegających na jego nierzetelności, błędnym posługiwaniu się przepisami proceduralnym, brakach postępowania dowodowego, niewłaściwym zgromadzeniu materiału faktycznego, brakach i błędach subsumpcji, niewłaściwej ocenie merytorycznej dokonanych ustaleń, nielogiczności rozumowań działającego organu. We wszystkich wskazanych wypadkach dochodzi do wadliwości objętych kontrolnym działaniem NSA.

59. **Wyrok z 24 października 2000 r., V SA 613/00** Głosa 2001/4,
s. 31
skład (3)

przepadek rzeczy w postępowaniu celnym – bezpośrednio stosowanie Konstytucji (art. 46) jako podstawa stwierdzenia nieważności niezależnie od zarzutów skargi

60. **Wyrok z 24 października 2000 r., V SA 1197/00** LEX nr 657782
skład (3)

odmowa wjazdu cudzoziemca na terytorium Polski

Przepis ograniczający drogę do sądu (prawo do sądu) jako wkraczający w sferę praw jednostki chronioną konstytucyjnie (art. 45 ust. 1 i art. 77 ust. 2) nie może podlegać wykładni rozszerzającej.

61. **Wyrok z 6 listopada 2000 r., V SA 720/00** LEX nr 80589
skład (3)

odmowa udzielenia zezwolenia na pobyt czasowy cudzoziemca – kategorii spraw wyłączonych z kognicji Naczelnego Sądu Administracyjnego dotyczących cudzoziemców nielegalnie przebywających na terenie RP – zakaz wykładni rozszerzającej przepisu ograniczającego drogę sądową

Wydalenie cudzoziemca, jako bardzo inwazyjny środek, nie powinno być stosowane wobec osoby, która dopuściła się niegroźnych czynów karalnych lub drobnych wykroczeń (np. drobne naruszenia prawa imigracyjnego).

62. **Wyrok z 6 listopada 2000 r., V SA 2851/99** LEX nr 657896
skład (3)

wiza pobytowa z pozwoleniem na pracę – naruszenie prawa przez cudzoziemca wystarczające do wypełnienia przesłanek odmowy wydania wizy lub pobytu w Polsce

W wypadku toczącego się postępowania legalizacyjnego, organ administracji ma umożliwić do czasu wydania decyzji legalny pobyt

cudzoziemcowi ubiegającemu się o przedłużenie wizy, której ważność upłynęła. Korzystanie z tej możliwości (także z urzędu) powinno być podejmowane przy uwzględnieniu zasady art. 7 k.p.a.

63. **Wyrok z 14 grudnia 2000 r., V SA 423/00** Palestra 2001/7–8, s. 205
skład (3)

uprawnienia kombatanckie – utrata uprawnień kombatanckich uzyskanych z tytułu utrwalania władzy ludowej w Polsce

64. **Wyrok z 14 grudnia 2000 r., V SA 1068/00** LEX nr 657768
skład (3)

odmowa zezwolenia na zamieszkanie cudzoziemki na czas oznaczony

Rezygnacja z prowadzenia postępowania dowodowego mającego stwierdzić istnienie i trwałość więzów łączących skarżącego z Polską na skutek założenia rodziny nie może być zastąpiona przez przytoczenie przepisów Konstytucji mówiących o ochronie małżeństwa i rodziny, dopuszczalności ustanowienia w prawie wewnętrznym ustawami zwykłymi niższego poziomu ochrony dla cudzoziemców niż poziom przewidziany dla polskich obywateli (art. 37 Konstytucji), a także art. 8 Konwencji Europejskiej oraz wskazanie, iż ochrona życia rodzinnego przewidziana w tym przepisie nie może prowadzić do przekreślenia zasady, iż to państwo decyduje o zakresie ochrony cudzoziemców i że państwu nie można narzucić „konieczności poszanowania dokonanego przez cudzoziemca wyboru miejsca zamieszkania”

65. **Wyrok z 19 grudnia 2000 r., V SA 1794/00** LEX nr 657842
skład (3)

odmowa zezwolenia na osiedlenie się przez cudzoziemca – naganność udzielania cudzoziemcowi przez organ nieprecyzyjnych, wprowadzających w błąd informacji w kwestii skutków braku wydania decyzji legalizacyjnej przed upływem ważności poprzedniej wizy – niedochowanie terminów załatwienia sprawy przewidzianych w k.p.a. – istnienie

trwałych więzów rodzinnych lub ekonomicznych cudzoziemca w Polsce – zapewnienie w Polsce mieszkania i utrzymania

66. **Wyrok z 4 stycznia 2001 r., V SA 2939/99** LEX nr 657899
skład (3)

udzielenie wizy pobytowej – odmowa wznowienia postępowania – dokument pochodzący od organizacji praw człowieka jako podstawa wznowieniowa – nowe okoliczności wcześniej nieznanne organowi administracji – okoliczności uniemożliwiające starania o uzyskanie wizy polskiej za granicą (w kraju pochodzenia) oraz uzyskanie nowego paszportu

67. **Wyrok z 30 stycznia 2001 r., V SA 905/00** LEX nr 657970
skład (3)

pozbawienie uprawnień kombatanckich

Skutki pozbawienia uprawnień kombatanckich dotyczą ludzi w starszym wieku, niezbyt obeznanym z procedurą administracyjną. Te okoliczności, jak również dotkliwość skutku w postaci zamknięcia drogi odwoławczej w sprawach o odebranie uprawnień na skutek uchyleń proceduralnych powoduje, iż wymagania stawiane rzetelności postępowania administracyjnego należy respektować ze szczególną troską.

68. **Wyrok z 26 lutego 2001 r., V SA 2097/00** LEX nr 79350
skład (3)

przyznanie uprawnień kombatanckich z tytułu pobytu w getcie warszawskim – zakaz uznania *en bloc* orzekania w sprawach karnych w latach 1954–1956 za tożsame ze stosowaniem represji wobec osób podejrzanych lub skazanych za działalność podjętą na rzecz suwerenności i niepodległości Rzeczypospolitej Polskiej – nieprawidłowość łączenia orzekania o stwierdzenie nieważności decyzji z jednoczesnym orzeczeniem *in merito* co do kwestii objętej decyzją wyeliminowaną z obrotu

69. **Wyrok z 26 lutego 2001 r., V SA 2482/00** LEX nr 77608
skład (3)

odmowa przedłużenia wydania zezwolenia na zamieszkanie cudzoziemca na czas oznaczony w Polsce – niemożność powoływania się przez organ na okoliczności pochodzące z okresu przed przyznaniem cudzoziemcowi pozwolenia po raz pierwszy – ekspektatywa – objęty ochroną konstytucyjną interes obywateli polskich najbliższych skarżącego w zakresie ochrony rodziny – brak tożsamości między pojęciem ochrony ładu i porządku publicznego a pojęciem całokształtu systemu prawnego – utożsamianie zagrożenia dla ładu i porządku publicznego ze złamaniem jakiegokolwiek przepisu prawa jako wykładnia nadająca pojęciu ustawowemu charakter ekscesywny

70. **Wyrok z 8 marca 2001 r., V SA 2561/00** LEX nr 657885
skład (3)

odmowa nadania statusu uchodźcy – niespełnianie przez wnioskodawcę kryteriów uchodźcy w rozumieniu konwencji genewskiej dotyczącej statusu uchodźców

71. **Uchwała z 12 marca 2001 r., OPS 14/00** ONSA 2001/3,
poz. 101
skład (7)

pozbawienie uprawnień kombatanckich – skuteczne samooczyszczenie jako okoliczność niwecząca przesłankę odebrania uprawnień kombatanckich – *tempus regit actum* jako uniwersalna zasada prawa intertemporalnego – konstytucyjna zasada zaufania do państwa i prawa – retroakcja właściwa i niewłaściwa – zasada poszanowania praw niewadliwie nabytych – ekspektatywa abstrakcyjna i ekspektatywa konkretna – autorytet wymiaru sprawiedliwości – przerzucanie na obywatela negatywnych skutków sprzecznego z prawem działania administracji

72. **Wyrok z 15 marca 2001 r., V SA 1492/00** LEX nr 74873
skład (3)

postępowanie celne – brak podstaw stosowania do przewoźnika rozszerzającej wykładni przepisów nieprzewidujących obciążenia przewoźnika innymi powinnościami, w tym obowiązkiem uiszczenia cła – zakaz kształtowania sytuacji prawnej obywatela przez wewnętrzne akty instrukcyjne organów celnych

73. **Wyrok z 15 marca 2001 r., V SAB 301/00** LEX nr 657976
skład (3)

uprawnienia kombatanckie – zmiana podstawy przyznania uprawnień – bezczynność organu

74. **Wyrok z 23 marca 2001 r., V SA 2820/00** LEX nr 77622
skład (3)

odmowa wydania paszportu – postanowienie o zaniechaniu wydania paszportu jako rozstrzygające sprawę co do istoty – zakres kognicji Naczelnego Sądu Administracyjnego – możliwość wniesienia skargi do Naczelnego Sądu Administracyjnego

75. **Postanowienie z 23 marca 2001 r., V SA 1193/00** LEX nr 657781
skład (3)

unieważnienie dokumentu podróży – brak kognicji sądu administracyjnego w sprawie stwierdzenia nieważności decyzji dotyczącej dokumentu podróży – zakaz wykładni rozszerzającej przepisu ograniczającego drogę sądową

76. **Wyrok z 5 kwietnia 2001 r., V SA 739/00** LEX nr 268467
skład (3)

postępowanie celne – wymiar cła – postępowanie administracyjne w sprawach tzw. samochodów-składaków – konieczność objęcia postępowaniem wszystkich, którzy współuczestniczyli w sprowadzeniu jednego przedmiotu obrotu celnego – wybiórczy sposób potraktowania

przez organ sytuacji procesowej osób, które w takim postępowaniu powinny być traktowane jednakowo – zarzut organu administracji o braku odwołania skarżącego (wywołanego brakiem doręczenia mu decyzji) jest jako *venire contra factum proprium*, wobec uprzednio spowodowanego brakiem doręczenia decyzji pierwszoinstancyjnej – pozbawienie strony uczestnictwa w postępowaniu

77. **Wyrok z 10 kwietnia 2001 r., V SA 2002/00** LEX nr 53246
skład (3)

postępowanie celne – równoważność w skutkach prawidłowo dokonanego zastępczego doręczenia z doręczeniem dokumentu do rąk adresata – doręczenie zastępcze jako klasyczna fikcja uzasadniona sprawnością obrotu – możliwość uzyskania przez adresata dokumentu doręczonego zastępczo i zapoznania się z nim – brak zapoznania się adresata z dokumentem z przyczyn leżących po jego stronie – okoliczność wielomiesięcznego przebywania adresata dokumentu za granicą a spełnienie założenia fikcji prawnej doręczenia

78. **Wyrok z 10 kwietnia 2001 r., V SA 3275/00** LEX nr 657909
skład (3)

wydalenie z terytorium Rzeczypospolitej Polskiej – prostytutka jako proceder, w którym usługi nie mogą być świadczone w ramach stosunku pracy, zatrudnienia lub innego stosunku prawnego wymagającego uzyskiwania zgody na pracę – koncepcja „faktycznych stosunków pracy” jako odnosząca się do świadczeń, które potencjalnie mogą być świadczone w ramach zatrudnienia

Pogląd, iż problemem w wypadku prostytutki cudzoziemki jest okoliczność, że dzieje się to bez „wymaganej zgody” organu administracji, sugeruje, że w ogólności możliwe jest legalne świadczenie usług polegających na prostytutce w ramach stosunku pracy lub zatrudnienia, a także, że – co do samej zasady – możliwa jest sytuacja, gdy organ administracji, udzielając zgody na prostytuowanie się cudzoziemki, zalegalizuje tego rodzaju sytuację.

79. **Wyrok z 17 kwietnia 2001 r., V SA 48/01** LEX nr 78940
skład (3)

wydalenie cudzoziemca z terytorium Rzeczypospolitej Polskiej – zakres kognicji kontrolnej Naczelnego Sądu Administracyjnego

Pominięcie w postępowaniu wydaleniovym polskich członków rodziny cudzoziemca i zaniechanie przeprowadzenia z ich udziałem ustaleń stanu faktycznego spraw jest naruszeniem art. 77 k.p.a. i naruszeniem standardu uznanego przez Trybunał Konstytucyjny za odpowiedni w tego rodzaju sprawach.

80. **Wyrok z 18 lipca 2001 r., V SA 3928/00** LEX nr 53955
skład (3)

odmowa nadania statusu uchodźcy – możliwość korekty orzeczenia pierwszoinstancyjnego *in merito* a uprawnienie do sprostowania w formie decyzji – decyzja merytoryczno-reformatoryjna

81. **Wyrok z 24 lipca 2001 r., V SA 868/00** LEX nr 657967
skład (3)

pozbawienie uprawnień kombatanckich – zakaz wzruszenia decyzji administracyjnych po 10 latach od ich wydania a przewidziana przez ustawodawcę weryfikacja uprzednio uzyskanych uprawnień kombatanckich – brak bezwarunkowego charakteru zasady trwałości decyzji administracyjnych

Przedawnienie oznacza, że po jego upływie nie można żądać spełnienia świadczenia odpowiadającego roszczeniu uprawnionego; nie jest tożsame z zakazem wzruszenia decyzji administracyjnych po 10 latach od ich wydania.

82. **Wyrok z 31 lipca 2001 r., V SA 501/01** LEX nr 685558
skład (3)

wydalenie z terytorium Polski

Derogacja umowy międzynarodowej aktem niepublikowanym nie może wywołać ze względów konstytucyjnych skutków prawnych wobec jej adresatów.

Uznanie wjazdu lub pobytu cudzoziemca za niepożądane ze względu na konieczność ochrony ładu i porządku publicznego w sytuacji zagrożenia praw dziecka i rodziny winno być – w świetle standardów staranności sformułowanych w orzeczeniu Trybunału Konstytucyjnego z 15 listopada 2000 r., P. 12/99 – rozważone przez organy administracji po analizie wszelkich okoliczności sprawy i wnikliwym wyważeniu pozostających w dysharmonii konstytucyjnych wartości i ujęte w motywach decyzji administracyjnej.

Stosownie do art. 52 ustawy z dnia 25 czerwca 1997 r. o cudzoziemcach (Dz.U. z 1997 r. Nr 114, poz. 739 ze zm.) wydalenie ma charakter fakultatywny. Organ administracji, korzystając w jego zakresie z uznania administracyjnego, ma powinność wykazania, że użycie tego środka nastąpiło nie tylko w sposób legalny, ale i proporcjonalny z punktu widzenia porównania interesu ogólnego, chronionego przy pomocy użycia tego środka, i interesu indywidualnego, dotyczącego nie tylko cudzoziemca, ale i członków jego rodziny.

83. **Wyrok z 31 lipca 2001 r., V SA 2702/00** OSP 2002/2, poz. 15
skład (3)

możliwość wyjścia przez sąd poza granice skargi i zajęcia się wszystkimi postępowaniami prowadzonymi w granicach danej sprawy – obciążenie kosztami likwidacji samochodu – przypadek sprowadzonego do Polski pojazdu bez uiszczenia należnego cła – niezgodny z prawem przypadek towaru – zasada *ex iniuria ius non oritur* jako instrument wykładni

84. **Wyrok z 31 lipca 2001 r., V SA 3431/00** ONSA 2002/3,
poz. 131
skład (3)

pozbawienie uprawnień kombatanckich – postępowanie weryfikacyjne – brak zwolnienia organu z obowiązku przeprowadzenia postępowania weryfikacyjnego zgodnie ze standardami postępowania administracyjnego wyznaczonymi przez art. 7 i 77 k.p.a.

85. **Wyrok z 31 sierpnia 2001 r., V SA 35/01** LEX nr 685556
skład (3)

pozbawienie uprawnień kombatanckich – możliwość przypisania grupie operacyjnej Milicji Obywatelskiej charakteru zmilitaryzowanego w sytuacji podporządkowania zadaniom i strukturze wojskowości

86. **Wyrok z 13 września 2001 r., V SA 3545/00** LEX nr 657918
skład (3)

zwrot cła – nieważność decyzji – korzystanie przez organ z trybów autokontroli przewidzianych w k.p.a. oraz w trakcie postępowania sądowego na podstawie przepisów regulujących postępowanie przed Naczelnym Sądem Administracyjnym

87. **Wyrok z 13 września 2001 r., V SA 3761/00** M. Podat. 2002/4,
poz. 45
skład (3)

postępowanie celne – nakaz powrotnego wywozu za granicę samochodu osobowego i nabycie samochodu w dobrej wierze

Art. 58 § 2 Kodeksu celnego przewiduje solidarną odpowiedzialność m.in. posiadacza towaru tylko w zakresie pokrycia kosztów cofnięcia towarów. Nie można tej dyspozycji rozciągnąć na nieuregulowany w cytowanym przepisie obowiązek (ciążący na posiadaczu samochodu) cofnięcia towaru za granicę.

88. **Wyrok z 24 września 2001 r., V SA 340/01** LEX nr 80644
skład (3)

wykładnia przepisów o ewidencji ludności w zgodzie z prawem międzynarodowym (Konwencja o Prawach Dziecka) – zameldowanie dziecka-cudzoziemca znajdującego pod pieczę rodziny zastępczej

Dobro dziecka wymaga zameldowania dziecka znajdującego pod pieczę rodziny zastępczej, w lokalu tej rodziny (prawna podstawa: art. 9a i 10 ustawy o ewidencji ludności w zw. z art. 72 Konstytucji i art. 3 ust. 1 Konwencji o Prawach Dziecka). Standardy rzetelnego

postępowania administracyjnego wymagają, aby realizacja obowiązków informacyjnych organów zapobiegała negatywnym konsekwencjom niewiedzy strony.

89. **Wyrok z 24 września 2001 r., V SA 3619/00** LEX nr 80639
skład (3)

zamieszkanie cudzoziemca na czas oznaczony – decyzje wymagające uprzedniego zasięgnięcia opinii innego organu – funkcja opinii i decyzji – cudzoziemiec pomagający żonie w pracy zarobkowej i wspólnie prowadzący z nią gospodarstwo domowe

W decyzji, która wymagała uprzedniego zasięgnięcia opinii innego organu, konieczne jest wskazanie wszystkich wymaganych przez art. 107 k.p.a. elementów uzasadniających od strony faktycznej zajęcie takiego samego stanowiska, jakie zajęto w opinii

90. **Wyrok z 10 października 2001 r., V SA 338/01** LEX nr 685554
skład (3)

niemożność czynienia cudzoziemcowi zarzutu wprowadzania organu w błąd z powodu podawania przez niego w różnych okolicznościach urzędowych różnej pisowni polskiej swojego nazwiska – chwiejny sposób korzystania przez polskie władze i urzędy z zasad transliteracji i transkrypcji z języków używających cyrylicy

91. **Wyrok z 10 października 2001 r., V SA 654/01**

Palestra 2003/3-4, s. 221

skład (3)

przedłużenie zezwolenia na pobyt czasowy cudzoziemca – nakaz zachowania wymaganej przez Konstytucję proporcjonalności wkroczenia w sferę prywatną przy opiniowaniu przez Policję

Wkroczenie w prawa jednostki jest dopuszczalne o tyle, o ile jest to konieczne w demokratycznym państwie i ma odbywać się w celach wskazanych w samej Konstytucji, w tym wypadku „dla ochrony bezpieczeństwa lub porządku publicznego” (art. 31

ust. 3 Konstytucji RP, uszczegółowiony w tym zakresie przez art. 13 ust. 1 pkt 3–4 ustawy o cudzoziemcach). W takiej sytuacji zastosowanie będzie miał również art. 47 Konstytucji RP przewidujący ochronę prywatności, odniesiony do „każdego”, oraz art. 51 ust. 2 („władze publiczne nie mogą pozyskiwać, gromadzić i udostępniać innych informacji o obywatelach, niż niezbędne w demokratycznym państwie prawnym”).

92. Wyrok z 31 października 2001 r., V SA 3154/00

M. Podat. 2002/7, s. 40

skład (3)

postępowanie celne – odmowa stwierdzenia nieważności decyzji w części dotyczącej opłaty manipulacyjnej dodatkowej – niewykonanie obowiązku celnego przez przewoźnika

93. Wyrok z 5 listopada 2001 r., V SA 2426/99 LEX nr 657880

skład (3)

wydalenie cudzoziemca z terytorium Rzeczypospolitej Polskiej – względy życia rodzinnego – własny interes małżonka cudzoziemca w udziale w postępowaniu – konieczność uzasadnienia decyzji uznaniowej w stopniu umożliwiającym sądowi jej kontrolę

94. Postanowienie z 14 grudnia 2001 r., V SA 1991/01

LEX nr 50814

skład (3)

odmowa przyznania roszczeń przez Fundację „Polsko-Niemieckie Pojednanie” – odrzucenie skargi – brak administracyjnego charakteru sprawy i właściwości NSA a możliwa ochrona sądowa realizowana na drodze powództwa cywilnego przed sądami powszechnymi – prawo do sądu

Żadna interpretacja prawnicza jakichkolwiek przepisów nie może prowadzić do wniosku odbierającego jednostce prawo do sądu – uznanie przez skład powiększony NSA, że ze względu

na brak administracyjnego charakteru sprawy właściwość NSA jest wyłączona, oznacza, że skład ten zakłada, iż w sprawie możliwa jest ochrona sądowa realizowana na drodze powództwa cywilnego przed sądami powszechnymi – troska o spójność orzecznictwa i szacunek dla instrumentów mających tę spójność zapewnić, będące podstawą umacniania autorytetu wymiaru sprawiedliwości, nakazuje składom zwykłym sądu orzeczenie zgodne z linią wyznaczoną przez składy powiększone, i to także w wypadkach nie w pełni doskonałego oddziaływania orzeczeń składów powiększonych mocą *imperio rationis*.

95. **Wyrok z 9 stycznia 2002 r., V SA 3361/00** LEX nr 266207
skład (3)

postępowanie celne – klasyfikacja taryfowa – różne metody badania tego samego towaru a odmienne wyniki co do jego właściwości

96. **Wyrok z 24 stycznia 2002 r., V SA 914/01** LEX nr 685561
skład (3)

postępowanie celne – konstytucyjna zasada zaufania – zmiana ustalonej praktyki administracji

Niejednolitość praktyki organu celnego zagraża zasadzie zaufania, której powinny odpowiadać standardy postępowania administracyjnego. Każdorazowa zmiana ustalonej praktyki kwalifikacji celnej dotychczas stosowanej wobec adresata decyzji celnej, wymaga nie tylko odniesienia się do zasady uznania administracyjnego, ale i sprecyzowania przesłanek, które powodują, że utrzymanie dotychczasowej praktyki jest nie do przyjęcia.

97. **Wyrok z 24 stycznia 2002 r., V SA 1360/01** LEX nr 121894
skład (3)

brak zrównania działalności harcercskiej z działalnością kombatancą

98. **Wyrok z 8 lutego 2002 r., V SA 1573/01** LEX nr 82685
skład (3)
unieważnienie paszportu – dwuinstancyjność jako standard państwa prawa – zakaz wykładni uszczuplającej standardy należytego postępowania
99. **Wyrok z 8 lutego 2002 r., V SA 1885/01** „Palestra” 2003/3–4,
s. 219
skład (3)
odmowa udzielenia cudzoziemcowi zezwolenia na pobyt czasowy – niedopuszczalność wykładni zmieniającej funkcję przepisu
100. **Wyrok z 25 lutego 2002 r., V SA 993/01** LEX nr 265163
skład (3)
legitymacja czynna w postępowaniu antydumpingowym – publikacja aktów administracyjnych
101. **Wyrok z 27 lutego 2002 r., V SA 1667/01** LEX nr 82796
skład (3)
pozbawienie uprawnień kombatanekich – obowiązek organu ustosunkowania się do okoliczności przedstawianych przez stronę, nawet gdy są źle zakwalifikowane prawnie
102. **Wyrok z 7 marca 2002 r., V SA 1533/01** ONSA 2003/2, poz. 69
skład (3)
wymiar cła – wielość dłużników celnych – wymóg przypisania dłużnikom celnym długu celnego w zindywidualizowany sposób
103. **Wyrok z 28 marca 2002 r., V SA 2502/01** OSP 2004/12,
poz. 152
skład (3)
odmowa przyznania statusu uchodźcy – wybór oczywiście niewłaściwego pełnomocnika niebędącego ani adwokatem, ani radcą prawnym,

w sytuacji gdy strona miała podstawy przypuszczać, że ma do czynienia z osobą kompetentną i rzetelną

Kodeks postępowania administracyjnego przyjmuje odmienną niż Kodeks postępowania cywilnego ochronę mocodawcy, co skutkuje odmiennymi wymaganiami co do kwalifikacji pełnomocnika.

104. Wyrok z 18 kwietnia 2002 r., V SA 952/01 LEX nr 685562
skład (3)

postępowanie celne – brak możliwości pełnienia funkcji biegłego przez organ administracji

Organy administracji państwowej i jej struktury nie mają w swych kompetencjach właściwości, które przesądzają o zdolności wykonywania funkcji biegłego. Mogą natomiast być dostarczycielami dowodów w innej postaci. Przeciw pogładowi o posiadaniu przez organy administracji zdolności do wydawania ekspertyz w postępowaniu administracyjnym przemawia wzgląd na potrzebę nie tylko zachowania przez eksperta niezależności i bezstronności, lecz także unikanie sytuacji, gdy usytuowanie jednostki w strukturze organów państwowych stwarza zagrożenie dla postrzegania eksperta jako niezależnego przez stronę lub inne osoby.

105. Wyrok z 25 kwietnia 2002 r., V SA 2490/01 LEX nr 109236
skład (3)

brak podstaw do odrębnych postępowań o przyznanie statusu uchodźcy – postępowania dotyczące tej samej osoby pod różnymi nazwiskami – wyjazd z ojczystego kraju i przyjazd do Polski tej samej osoby

**Orzeczenia
Trybunału Konstytucyjnego
2002–2010**

sędzia sprawozdawca

1. **Wyrok TK z 2 lipca 2002 r., U 7/01** OTK-A 2002/4, poz. 48
pełny skład; W. Johann – I sprawozdawca, E. Łętowska – II sprawozdawca

pomoc materialna dla studentów studiów dziennych

Z art. 70 ust. 4 zd. 2 Konstytucji nie wynika ani powinność uregulowania systemu budżetowej pomocy dla określonej grupy studentów i uczniów, ani poziom, forma czy sposób tej pomocy. Wynika jedynie powinność wydania przez ustawodawcę ustawy w określonej w tym przepisie materii. Przepis ten nie kreuje prawa podmiotowego na rzecz wymienionych w nim beneficjentów.

Nie ma konstytucyjnego obowiązku wyczerpania upoważnienia do wydania aktu wykonawczego do ustawy – *uno actu*.

Wadliwości polegającej na istnieniu luki nie da się usunąć przez ewentualną eliminację z obrotu zaskarżonego rozporządzenia. Działanie takie nie zlikwidowałoby luki, lecz powiększając jej rozmiar (zniesienie w ogóle pomocy z budżetu dla studentów), doprowadziłoby do egalitaryzacji statusów różnych grup studentów poprzez „równanie w dół”. To zniweczyłoby oczywiście faktyczną nierówność traktowania obu grup, jednak wnioskodawcy w sprawie nie chodzi o to, aby nikt nie miał pomocy, lecz o to, aby dotychczas jej niemający, jakąś pomoc z budżetu uzyskali. Kontrola wykonywana przez Trybunał Konstytucyjny powinna doprowadzić do tego, aby poprzez eliminację aktów niekonstytucyjnych porządek prawny stał się konstytucyjny.

2. **Postanowienie z 2 września 2002 r., K 17/02** OTK-A 2002/5, poz. 68
skład (5)

koszty kursów doszkalających kierowców

Wymóg, aby organy władzy publicznej działały na podstawie i w granicach prawa, zawarty w art. 7 Konstytucji (tak samo jak w odniesieniu do dialogu społecznego, o którym mówi art. 20 Konstytucji), nie oznacza nakazu dochodzenia do treści ustaw poprzez uzgodnienie stanowisk (konsens).

Nakaz konsultacji odnosi się do wyrażenia opinii, która może, lecz nie musi być wzięta pod uwagę przy ostatecznym kształcie aktu.

Kwestionowanie pominięcia w akcie kontrolowanym unormowania określonych zagadnień wymaga precyzyjnego wskazania przedmiotu pominięcia oraz powołania jako podstawy kontroli przepisów konstytucyjnych, z których wynika obowiązek unormowania w danym akcie zagadnień pominiętych.

3. **Wyrok z 30 września 2002 r., K 41/01** OTK-A 2002/5, poz. 61
skład (5)

świadczenia dla niepełnosprawnych sportowców – medalistów igrzysk paraolimpijskich

Polskiemu systemowi kontroli konstytucyjności nie jest szerzej znana instytucja znana jako *sentenze additive* – sytuacja, gdy nie orzekając o niekonstytucyjności przepisu przyznającego jakieś świadczenia dla pewnej grupy osób, a więc unikając „równania w dół”, orzeczenie jednocześnie w wiążący sposób wskazuje na konieczność rozciągnięcia tego unormowania na kategorie osób w przepisie pominiętych („równanie w górę”), o ile w samej konstytucji można dopatrzeć się prawa osób pominiętych do jednakowego traktowania w danym zakresie z populacją objętą normowaniem ustawowym.

4. **Wyrok z 15 października 2002 r., SK 6/02** OTK-A 2002/5,
poz. 65
skład (5)

przepisy postępowania cywilnego o doręczeniu zastępczym oraz rozpatrywaniu zażaleń na posiedzeniach niejawnych

Godność człowieka, o której mowa w art. 30 Konstytucji, pełni w porządku konstytucyjnym kilka funkcji: łącznika między Konstytucją (akt prawa pozytywnego) a porządkiem prawnonaturalnym; determinanty interpretacji i stosowania Konstytucji; wyznacznika systemu i zakresu poszczególnych praw i wolności i wreszcie podmiotowego prawa jednostki o odrębnej treści prawnej (...). Artykuł 30 Konstytucji

może więc być wykorzystany jako samoistny wzorzec konstytucyjny w wypadku badania zgodności z Konstytucją, także w wypadku skargi konstytucyjnej.

5. **Wyrok z 20 listopada 2002 r., K 41/02** OTK-A 2002/6,
poz. 83
pełny skład; B. Lewaszkiwicz-Petrykowska – I sprawozdawca,
Ewa Łętowska – II sprawozdawca

prewencyjna kontrola konstytucyjności – abolicja podatkowa i deklaracje majątkowe

Dokonując kontroli prewencyjnej, Trybunał nie posiada wiedzy o skutkach zastosowania ustawy. Wynika stąd obowiązek wyjątkowo starannej i wnikliwej analizy tekstu ocenianej ustawy i sformułowania jej poszczególnych przepisów. Trybunał musi wykazać wysoki stopień przezroczności i przewidzieć ewentualne problemy, jakie mogą się pojawić po wejściu w życie ustawy. Wymaganie pogłębionej i wszechstronnej analizy jest uzasadnione tym bardziej w odniesieniu do regulacji, które – jak oceniana ustawa – wprowadzają do systemu prawa polskiego nadzwyczajne, nieznane dotychczas instytucje prawne. Analiza powinna w szczególności uwzględniać fakt, że niejasność i wieloznaczność przepisów takiego aktu, w razie jego wejścia w życie, wyzwolić może i musi wielokierunkowość interpretacji i – w konsekwencji – doprowadzić do arbitralności rozstrzygnięć.

Przyjęty system ujawniania i szacowania majątku tworzy „pułapkę dla obywatela”. Opracowanie „pierwotnej” deklaracji wedle wymagań ustawy abolicyjnej zawiera w sobie immanentne ryzyko nierzetelności. Składający deklarację będzie prawie zawsze „nie w porządku” wobec aparatu finansowego. To powoduje, że – niezależnie od tego, czy nierzetelność (błędy w szacunku) była zawiniona czy nie – zawsze istnieje możliwość postawienia zarzutu obywatelowi. A ocena tej okoliczności zakłada nadmierną swobodę funkcjonariuszy aparatu podatkowego.

Deklaracje majątkowe wkraczają głęboko nie tylko w samą autonomię informacyjną; nie tylko dopuszczają do wkroczenia w nią na skutek własnego zachowania władzy, ale wręcz wymagają aktywnego dostarczenia tych informacji przez samą jednostkę, w której autonomię wkraczają. Oznacza to drastyczne naruszenie art. 51 ust. 2 Konstytucji nie tylko co do samego spowodowania (dzięki deklaracjom majątkowym) stanu sprzecznego z dyspozycją tego przepisu (ponieważ na skutek naruszenia proporcjonalności wkroczenia dochodzi do pozyskania informacji, których nie można uznać za konieczne w demokratycznym państwie prawnym), lecz także do zmuszenia jednostki do wyręczenia władzy publicznej w niedozwolonym pozyskiwaniu informacji.

Wkroczenie w konstytucyjnie chronioną sferę prywatności (autonomii informacyjnej) przez wprowadzenie powszechnego obowiązku składania deklaracji majątkowych niekoniecznych do realizacji uzasadnionego konstytucyjnie celu i niezapewniających jego osiągnięcia oraz fakt, że zamierzone potencjalne i hipotetyczne cele usprawnienia pracy aparatu podatkowego pozostają w wyraźnej dysproporcji do ciężaru, jaki stanowi dla osób fizycznych konieczność zgromadzenia niezbędnych danych, opracowania deklaracji, oszacowania całości majątku i wysokie (karalne) ryzyko ich subiektywnie niezawinionej nierzetelności – łącznie powodują, iż wprowadzenie ciężaru publicznego w postaci powinności złożenia deklaracji majątkowych w postaci przewidzianej przez zaskarżoną ustawę jest także nieproporcjonalnym nałożeniem zbędnego ciężaru majątkowego, co powinno być kwalifikowane jako naruszenie art. 64 ust. 1 Konstytucji.

6. Wyrok z 28 stycznia 2003 r., K 2/02 OTK-A 2003/1, poz. 4
skład (5)

zakaz reklamy i promocji towarów oznaczonych podobnie do napoju alkoholowego – wykorzystanie prawa europejskiego do wykładni prawa krajowego

Polskiej Konfederacji Pracodawców Prywatnych przysługuje zdolność wnioskowa i legitymacja do inicjowania abstrakcyjnej kontroli prawa w odniesieniu do kwestii związanych z zakresem swobody gospodarczej.

Interpretacja przyjazna dla prawa europejskiego przy konstrukcji wzorca konstytucyjności obejmuje sobą dwie dyrektywy dokonywania takiej wykładni:

- po pierwsze, wykładnię przyjazną dla prawa europejskiego można podejmować pod warunkiem (i tylko wtedy), gdy prawo polskie nie wskazuje na wyraźnie odmienne ujęcie problemu (strategii jego rozwiązywania) w okresie poprzedzającym formalną akcesję;
- po drugie, gdy istnieje kilka możliwości interpretacyjnych, należy wybierać tę, która jest najbliższa ujęciu *acquis communautaire*.

7. **Postanowienie z 29 stycznia 2003 r., P 18/02** OTK-A 2003/1, poz. 9
skład (5)

ubezpieczenie wypadkowe osób prowadzących działalność gospodarczą

8. **Wyrok z 12 maja 2003 r., SK 38/02** OTK-A 2003/5, poz. 38
skład (5)

kontrola sądowa postanowień prokuratora o umorzeniu postępowania

9. **Wyrok z 13 maja 2003 r., SK 21/02** OTK-A 2003/5, poz. 39
skład (5)

odmowa udzielenia zezwolenia na osiedlenie się w Polsce

Art. 52 ust. 5 Konstytucji reguluje materialnoprawne uprawnienie do osiedlenia się w Polsce na stałe przysługujące cudzoziemcom polskiego pochodzenia, stwierdzonego w sformalizowany sposób („stwierdzenie zgodnie z ustawą”). Z punktu widzenia systemowego (lokalizacja przepisu w tekście Konstytucji) przepis ten wyraża jedno z konstytucyjnych praw przysługujących jednostce i jako taki

może co do samej zasady być uznany za wzorzec kontroli także przy skardze konstytucyjnej.

Jako „ustawa”, w trybie której następuje stwierdzenie polskiego pochodzenia beneficjentów prawa określonego w art. 52 ust. 5 Konstytucji, występują zarówno ustawa o repatriacji (w jej podmiotowym zakresie działania), jak i inne ustawy, gdzie wypadkowo dochodzi do takich ustaleń. Wobec cudzoziemców nieobjętych ustawą o repatriacji – stwierdzenie polskiego pochodzenia może następować na podstawie ustawy o cudzoziemcach lub ustawy o obywatelstwie.

Ograniczenie prawa do informacji przez utajnienie uzasadnienia nie może być tak ujęte, aby prowadziło do niemożliwości uzyskania informacji o skutkach postępowania mającego umożliwić skorzystanie z konstytucyjnego prawa podmiotowego (art. 52 ust. 5 Konstytucji). Taki zaś efekt miałyby zaaprobowanie możliwości utajnienia motywów decyzji w zakresie, w jakim zajmuje się ona stwierdzaniem polskiego pochodzenia, niezbędnego do zastosowania art. 52 ust. 5 Konstytucji.

10. **Wyrok z 9 czerwca 2003 r., SK 12/03** OTK-A 2003/6, poz. 51
skład (5)

przepisy przejściowe a wymagania kasacji w sprawach cywilnych – konieczność proporcjonalnego wyważenia skutków wprowadzanych przepisów intertemporalnych

11. **Wyrok z 1 lipca 2003 r., P 31/02** OTK-A 2003/6, poz. 58
skład (5)

krag osób uprawnionych do wstąpienia w stosunek najmu po zmarłym najemcy – uprawnienie do uzyskania prawa skutecznego względem wynajmującego, niebędącego realizacją ekspektatywy

12. **Wyrok z 23 września 2003 r., K 20/02** OTK-A 2003/7, poz. 76
skład (5)

odszkodowanie za niezgodne z prawem działanie organu władzy publicznej – art. 160 § 1 k.p.a.

Narusza zasady interpretacji Konstytucji ustalanie jej znaczenia przez odwołanie się do sensu zakresu i znaczenia pojęć definiowanych czy określanych w ustawodawstwie zwykłym.

Artykuł 77 ust. 1 Konstytucji nie oznacza li tylko podniesienia na szczebel konstytucyjny zastanej przez Konstytucję regulacji odpowiedzialności za szkody wyrządzone przez władzę publiczną, uregulowanej w k.c.; przepis ten wyraża myśl ogólną: iż bezprawne wyrządzenie szkody przez władzę publiczną daje prawo do odszkodowania. Ta konstatacja jest decydująca dla normatywnego znaczenia art. 77. Przepis ten jednak sam przez się nie wskazuje wyczerpująco, ani jaka szkoda ma podlegać naprawieniu, ani nie rozstrzyga, co decyduje o wymaganej przesłance bezprawności, nie wspominając już o drodze, na jakiej realizacja uprawnienia odszkodowawczego ma nastąpić. Te kwestie muszą być zatem – co do zasady – regulowane w ustawach zwykłych.

13. **Wyrok z 29 września 2003 r., K 5/03** OTK-A 2003/7, poz. 77
skład (5)

rezerwa na cele uwłaszczeniowe ze źródeł prywatyzacyjnych

Konstytucja w art. 64 nie chroni nadziei czy przypuszczenia, że dany podmiot stanie się w przyszłości podmiotem własności lub innego prawa majątkowego na skutek uchwalenia w przyszłości jakiejś ustawy, korzystnej dla ewentualnych beneficjentów. Tylko pozbawienie lub ograniczenie własności podlega ochronie, jako naruszenie prawa własności w sensie konstytucyjnym.

14. **Wyrok z 20 stycznia 2004 r., SK 26/03** OTK-A 2004/1, poz. 3
skład (5)

odpowiedzialność odszkodowawcza komornika – niekonstytucyjność art. 769 k.p.c.

15. **Wyrok z 2 marca 2004 r., SK 53/03** OTK-A 2004/3, poz. 16
skład (5)

wznowienie w postępowaniu cywilnym po wyroku Trybunału Konstytucyjnego

Wola ustrojodawcy wyraźnie w art. 190 ust. 4 Konstytucji wskazuje, iż nie tylko jest dopuszczalne rozpatrzenie sprawy w nowym stanie prawnym ukształtowanym w następstwie orzeczenia Trybunału o niekonstytucyjności, ale że możliwość taka jest ujęta jako podmiotowa, konstytucyjne prawo uprawnionego. Unormowane w art. 190 ust. 4 Konstytucji prawo do „wznowienia postępowania” jest pojęciem autonomicznym, konstytucyjnym, nieodpowiadającym pojęciu „wznowienia”, jakim posługują się poszczególne procedury regulowane ustawami zwykłymi. „Wznowienie”, którego dotyczy art. 190 ust. 4 Konstytucji, dotyczy *en bloc* postępowania sanacyjnego, zmierzającego do przywrócenia stanu konstytucyjności poprzez wzruszenie rozstrzygnięcia leżącego u podstaw skutecznej (stwierdzenie niekonstytucyjności prawnej podstawy orzekania) skargi konstytucyjnej.

16. **Wyrok z 16 marca 2004 r., K 22/03** OTK-A 2004/3, poz. 20
skład (5)

likwidacja niepodjętych depozytów i ich przejście na własność Skarbu Państwa – ocena przedkonstytucyjnych przepisów upoważniających do wydania przepisów wykonawczych

17. **Wyrok z 10 maja 2004 r., SK 39/03** OTK-A 2004/5, poz. 40
skład (5)

niekonstytucyjne posłużenie się przepisami intertemporalnymi w zakresie sądowej kontroli orzeczeń komisji dyscyplinarnych dla studentów

18. **Wyrok z 1 czerwca 2004 r., U 2/03** OTK-A 2004/6, poz. 54
skład (3)

przesłanki zmiany granic gmin

19. **Wyrok z 14 czerwca 2004 r., P 17/03** OTK-A 2004/6, poz. 57
skład (5)

uprawnienie do wcześniejszej emerytury

Na wszystkich organach stosujących prawo leży obowiązek interpretacji stosowanych przepisów zgodnie z Konstytucją i – w wypadku możliwych różnych wniosków interpretacyjnych – wybór rozwiązania najbliższego tekstowi, zasadam i wartościom konstytucyjnym. Zarazem istnieje konieczność odrzucenia interpretacji, która prowadzi do wniosków z tymi kryteriami sprzecznych. Jest to wyraz operacjonalizacji art. 8 ust. 2 Konstytucji („przepisy Konstytucji stosuje się bezpośrednio, chyba że Konstytucja stanowi inaczej”) w odniesieniu do władzy publicznej, jaką są sądy.

20. **Wyrok z 7 września 2004 r., P 4/04** OTK-A 2004/8, poz. 81
skład (5)

koszty sądowe w postępowaniu wieczystoksięgowym – wymagania art. 6 Konwencji Europejskiej

Ustawodawca nie może osiągać celu usprawiedliwionego konstytucyjnie nieadekwatnymi środkami. Wymaga tego zasada proporcjonalności, nakazująca ustawodawcy wprowadzanie ograniczeń praw i wolności jednostki najniższym środkiem umożliwiającym osiągnięcie celu. Gdy ustawodawca tę proporcjonalność naruszy, wówczas przekracza zakres przyznanej mu swobody legislacyjnej.

Nie można podzielić poglądu, że w postępowaniu wieczystoksięgowym niejako z natury uczestniczą osoby dysponujące niezbędnymi środkami do pokrycia kosztów postępowania. Uczestnictwo w tym postępowaniu wynikać może ze zdarzeń niezależnych od woli człowieka czy stanu jego zamożności (nabycie spadku). Sam fakt nabywania nieruchomości nie przesądza natomiast o posiadaniu niezbędnych środków na pokrycie kosztów postępowania wieczystoksięgowego. Ustawodawca w obecnej sytuacji społeczno-ekonomicznej nie może zakładać, że nie ma osób faktycznie żyjących w ubóstwie, dla których poniesienie kosztów postępowania jest bardzo istotnym ciężarem. Założenie takie

prowadziłoby do faktycznej dyskryminacji osób ubogich, a uwzględniając obligatoryjny charakter wpisu prawa jawnego do księgi wieczystej i związane z tym sankcje majątkowe, nawet jako ukryty środek, o skutkach podobnych do wywłaszczenia (władczej ingerencji w majątek).

Nadmierne ograniczenia zwolnienia od kosztów jest traktowana przez ETPCz jako ograniczenie prawa do sądu. Gdyby zatem jako podstawę oceny przyjąć standardy rzetelnego postępowania sądowego, sformułowane w art. 6 Konwencji, ocena sytuacji byłaby niekorzystna dla kontrolowanego przepisu. Ponieważ jednak art. 45 ust. 1 Konstytucji zawiera identyczną treść jak art. 6 Konwencji, przeto – skoro ustalono naruszenie tego pierwszego wzorca – nie zachodzi potrzeba umieszczania w sentencji niniejszego wyroku także art. 6 Konwencji. Trybunał Konstytucyjny dokonuje przy tym kontroli konstytucyjności zaskarżonego elementu systemu prawnego; nie orzeka zaś – w ramach postępowania zainicjowanego pytaniem sądu – o naruszeniu podmiotowego prawa jednostki.

21. Wyrok z 21 września 2004 r., K 34/03 OTK-A 2004/8, poz. 84
skład (5)

obowiązek rejestracji obrotów taksówkarzy przy użyciu kas fiskalnych

Niecelowość, brak pragmatyzmu, kontrproduktywność – nie przesądzają w automatyczny sposób o niekonstytucyjności. Czym innym jest bowiem dyskwalifikacja jakiejś normy dlatego, że jest ona niezgodna z Konstytucją, a czym innym zarzut braku jej optymalizacji (gdy można sobie wyobrazić normę bardziej udanie realizującą zamierzone cele). Dopiero wykazanie, że wprowadzenie określonego, pozbawionego cech funkcjonalności rozwiązania prawnego np. uniemożliwia korzystanie z konstytucyjnego prawa podmiotowego (tak w wyroku K 14/03, 7 stycznia 2004 r., OTK ZU nr 1/2004, poz. 1) albo wprowadzenie określonego rozwiązania oznacza wprowadzenie nadmiernego, nieproporcjonalnego ciężaru (w porównaniu do innych, alternatywnych rozwiązań), może stać się podstawą zarzutu niekonstytucyjności (art. 2 w zw. z art. 31 ust. 3 Konstytucji).

22. Wyrok z 18 października 2004 r., P 8/04 OTK-A 2004/9, poz. 92
skład (5)

postępowanie w sprawach odwoływania syndyka masy upadłościowej – relacja między postępowaniem przed Trybunałem Konstytucyjnym i Europejskim Trybunałem Praw Człowieka

Poszanowanie międzynarodowych zobowiązań Polski i dbałość o spójność porządku prawnego (kształtowanego tak przez prawo wewnętrzne, jak i – w konstytucyjnie dopuszczonym zakresie – przez umowy międzynarodowe i prawo ponadnarodowe), wymagają, aby nie dochodziło do rozbieżności między prawem (treścią przepisów, zasadami prawa, standardami prawa) kształtowanym przez różne ośrodki orzekania o obowiązywaniu prawa, organami stosującymi i interpretującymi prawo. Rozstrzygnięcie ETPCz, odnoszące się do indywidualnej sprawy (w tym wypadku Werner przeciw Polsce) i przesądzające (w wyniku przeprowadzenia postępowania kontrolnego w Strasburgu) o naruszeniu przez Polskę standardu wynikającego z art. 6 ust. 1 konwencji europejskiej (prawo do rzetelnego sądu) wobec inicjatora tego postępowania musi zatem rzutować na ocenę przepisów dokonywaną przez Trybunał Konstytucyjny. Chodzi o kontrolę przepisów, których zastosowanie w sprawie Werner przeciw Polsce zostało uznane za naruszenie praw człowieka.

Kontrola dokonywana przez ETPCz sama przez się nie odnosi się do oceny wewnętrznego porządku prawnego państwa, które dopuściło się naruszenia, lecz do faktu naruszenia praw człowieka wobec konkretnej osoby. Nie jest więc kontrolą dotyczącą oceny przepisów czy norm składających się na ten porządek. Obejmuje natomiast badanie faktu naruszenia praw i wolności człowieka, a więc praw podmiotowych. Z dokonanej w ten sposób kontroli może jednak wynikać, że wewnętrzny porządek prawny zawiera normy, których stosowanie doprowadziło do naruszenia praw człowieka *in concreto* w wypadku ocenianym przez ETPCz, a także (choć ta kwestia pozostaje poza ramami orzeczenia ETPCz) których zastosowanie *pro futuro* może prowadzić do takich naruszeń.

23. **Wyrok z 27 października 2004 r., SK 1/04** OTK-A 2004/9,
poz. 96
skład (5)

wznowienie w postępowaniu cywilnym po wyroku Trybunału Konstytucyjnego w postępowaniu cywilnym – dialog Trybunał Konstytucyjny – sądy powszechne

Trybunał Konstytucyjny może kształtować swym wyrokiem stan prawny, z którego korzystanie przez sądy powszechne oddane jest ich niezawisłości, wiedzy i rozwadze, kształtowanym między innymi przez art. 8 Konstytucji. Realizacja także przez sądy gwarancji konstytucyjnych – na gruncie istniejącego stanu normatywnego zakładającego przez określony czas obowiązywanie niekonstytucyjnego przepisu – stawia zarazem wyzwania i możliwości wyboru przez same sądy (orzekające po wyroku TK) takiego środka proceduralnego, który najlepiej pozwoli na osiągnięcie efektu najbliższego nakazowi wykładni i stosowania prawa w zgodzie z Konstytucją.

24. **Wyrok z 30 listopada 2004 r., SK 31/04** OTK-A 2004/10, poz. 110
skład (5)

dodatkové zobowiązanie podatkowe w związku z uchybieniem powinności ewidencyjnej

25. **Wyrok z 21 lutego 2005 r., U 3/04** OTK-A 2005/2, poz. 16
skład (3)

powiatowy fundusz gospodarki zasobem geodezyjnym i kartograficznym

26. **Wyrok z 8 marca 2005 r., P 15/04** OTK-A 2005/3, poz. 21
skład (5)

dialog między Trybunałem Konstytucyjnym i sądami

Podważenie wstępnej przesłanki decydującej o wątpliwościach konstytucyjnych WSA spowodowało wydanie przez Trybunał wyroku afirmującego konstytucyjność art. 149 ust. 1 ustawy o pomocy

społecznej z 2004 r. i brak analizy konstytucyjności art. 150 tejże ustawy, co spowodowało umorzenie postępowania w dalszej części. Z tej też przyczyny brak jest podstaw do dalszej analizy przez Trybunał Konstytucyjny zagadnienia, czy art. 150 ustawy, mówiąc o „sprawach wszczętych i niezakończonych”, powinien być odczytany jako dotyczący spraw niezakończonych decyzją ostateczną i zarazem prawomocną, czy tylko decyzją ostateczną. Ta kwestia – od której zależą dalsze losy sprawy (...) musi być rozważona przez WSA, który sam musi nie tylko dokonać merytorycznej oceny zgodności z prawem zaskarżonej decyzji negatywnej, ale także wykładni przepisów na użytek dalszych losów sprawy (...) Trybunał Konstytucyjny nie jest władny zastępować WSA w zakresie oceny i wykładni sytuacji w odniesieniu do możliwości konwersji jej uprawnień zasiłkowych (art. 150 ustawy o pomocy społecznej z 2004 r. w związku z art. 17 i art. 58 ustawy o świadczeniach rodzinnych). Na marginesie sprawy należy tylko wskazać, że WSA jest zobowiązany do dokonywania wykładni zgodnej z Konstytucją i że jest to postać bezpośredniego stosowania Konstytucji przez sądy (art. 8 Konstytucji).

27. **Wyrok z 31 marca 2005 r., SK 26/02** OTK-A 2005/3, poz. 29
pełny skład

niekonstytucyjność instytucji przedsądu w postępowaniu cywilnym (kasacyjnym)

Wprowadzona w 1996 r. jako zwykły środek kontroli instancyjnej, szeroko dostępnej dla stron, z normalnym systemem zaskarżenia (zażalenia) postanowień wydawanych w toku weryfikacji jej przesłanek formalnych – na skutek wprowadzenia dodatkowego szczebla wstępnego w postaci przedsądu (rozpatrywanego jednoosobowego przy niedookreślonych przesłankach, opartych na faktach i okolicznościach leżących w sferze sądów, nie zaś stron), z niezaskarżalnym orzeczeniem o nieprzyjęciu – kasacja przekształciła się w środek w rzeczywistości udzielany arbitralnym postanowieniem sądu, niepodlegającym zaskarżeniu. Krytyczna ocena przedsądu utrwaliła się pod

wpływem praktyki uzasadnienia odmowy w formie schematycznego szablonu odtwarzającego treść art. 393 k.p.c., jednakże bez wskazania, brak której z przesłanek przyjęcia przedsądu w danej sytuacji decydował o odmowie przyjęcia kasacji do rozpoznania, a także na czym polegały uchybienia w przytoczeniu tych przesłanek w konkretnej sprawie. Taki sposób uzasadniania odmowy niweczył możliwość wyrobienia sobie przez środowiska adwokatów poglądu na temat wymagań stawianym kasacjom. Zerwany więc został dialog edukacyjny, mogący doprowadzić do polepszenia poziomu wnoszonych kasacji.

Wprowadzenie w 2000 r. przedsądu zmieniającego *de facto* kasację ze zwyczajnego środka odwoławczego w nadzwyczajny środek odwoławczy (*de iure* zmiana ta nastąpiła od lutego 2005 r.), bez zmiany definicji kasacji i jej podstaw z 1996 r., przewidzianych dla postępowania trójinstancyjnego (zwyczajnego) – przeczy temu standardowi. Dla przedsądu wprowadzono odrębne podstawy, formalnie związane tylko z tą instytucją, a nie z samą kasacją, wnoszoną przez strony, jakkolwiek przesłanki przedsądu interferują z przesłankami kasacji. Kasacja z przedsądem w tej jej wersji, która jest przedmiotem zaskarżenia w niniejszej sprawie, prezentuje się więc jako środek odwoławczy czy wewnętrznie sprzeczny, o niezrozumiałym charakterze – „zwyczajno (wedle prawa) – nadzwyczajnym (wedle faktycznego modelu)”.

28. Postanowienie z 11 kwietnia 2005 r., SK 48/04 OTK-A 2005/4,
poz. 45
skład (5)

uzasadnienie postanowienia o oczywistej bezzasadności kasacji – uzasadnienie orzeczenia jako komponent prawa do sądu

Uzasadnianie orzeczeń pełni różne funkcje: sprzyjania samo-kontroli organu orzekającego, wyjaśniająco-interpretacyjną (w tym dokumentacyjną i ułatwiającą realizację orzeczenia), kontrolną zewnętrzną, umożliwiającą akceptację orzeczenia w skali indywidualnej i jego legitymizację społeczną (funkcja wychowawcza, głos w dyskursie społecznym). Wszystkie te funkcje uzasadnienia są zakotwiczone

w konstytucyjnych zasadach i wartościach (zasada państwa prawa, godność ludzka, skuteczne prawo do sądu). Nie w każdym wypadku każda z tych funkcji dochodzi do głosu równie silnie. Zależy to od szczebla postępowania, przedmiotu orzeczenia, formy uzasadnienia (ustne, pisemne). W wypadku orzeczeń kończących sprawę, z natury niezaskarżalnych, odpada funkcja uznawana za podstawową, tj. umożliwienia kontroli zewnętrznej orzeczenia.

29. **Wyrok z 18 kwietnia 2005 r., SK 6/05** OTK-A 2005/4, poz. 36
skład (5)

konstytucyjność przepisów o zażaleniu na postanowienie o ustaleniu wynagrodzenia syndyka

30. **Wyrok z 6 września 2005 r., K 46/04** OTK-A 2005/8, poz. 89
skład (5)

finansowanie i obowiązki gmin w zakresie utrzymania dróg

31. **Wyrok z 12 września 2005 r., SK 13/05** OTK-A 2005/8, poz. 91
skład (5)

oszustwo podatkowe mniejszej wagi

Artykuł 42 ust. 3 Konstytucji wyklucza domniemywanie winy podatnika w postępowaniach karnych skarbowych. Niedopuszczalne jest więc również domniemywanie winy po stronie osób prowadzących działalność gospodarczą, zwłaszcza w małych rozmiarach, a więc niedoświadczonych i niemogących wyręczyć się w kwestiach prowadzenia dokumentacji finansowej wykwalifikowanym personelem. Stopień skomplikowania prawa podatkowego, dostrzegany i odczuwany powszechnie, także w orzecznictwie sądowym, nie uzasadnia na polu odpowiedzialności karnej rygorystycznego stosowania zasady *ignorantia iuris nocet*. Odmienne założenie prowadzić musi do kontrproduktywnego podwójnego sankcjonowania zachowań podatników (sankcje w zakresie prawa podatkowego i sankcje penalne), co podważa gwarancje państwa prawnego i wolność działalności gospodarczej.

32. **Wyrok z 15 listopada 2005 r., P 3/05** OTK-A 2005/10, poz. 115
skład (5)

świadczenia rodzinne a forma opodatkowania

Zasada równości i zasada sprawiedliwości społecznej mają zbliżony zakres treściowy, nakazując równo traktować podmioty wykazujące takie same cechy istotne w przypadku przyznawania określonego dobra. Cechą istotną w zakresie normowania konstytucyjnej gwarancji ochrony rodziny nie jest jednak forma opodatkowania poszczególnych jej członków, ale istnienie relacji rodzinnych oraz zdolność realizacji przez członków rodziny obciążających ich obowiązków alimentacyjnych, a zatem uzyskiwanie dochodu gwarantującego minimum egzystencji każdemu członkowi rodziny.

Wybrane przez ustawodawcę zwykłego kryterium wyodrębnienia populacji pozbawionej zasiłku jest bowiem po pierwsze arbitralne – z punktu widzenia celów zasady przyznania zasiłku i interesu, jakiemu ma służyć ograniczenie, niepozostającym w żadnym ani logicznym, ani bezpośrednim związku ze sobą. To uzasadnia wniosek o dyskryminacyjnym (art. 32 Konstytucji) i naruszającym zasady sprawiedliwości (art. 2 Konstytucji) charakterze wyjątku.

33. **Postanowienie z 23 listopada 2005 r., K 32/04**

OTK-A 2005/10, poz. 126
skład (5)

czynności operacyjne Policji

34. **Postanowienie z 12 grudnia 2005 r., K 49/05** OTK-A 2005/11,
poz. 142
pełny skład

emerytury branżowe

(umorzenie, wnioski wycofane)

35. **Wyrok z 12 grudnia 2005 r., K 32/04** OTK-A 2005/11, poz. 132
skład (5)

czynności operacyjne Policji – granice – przesłanki – kontrola – stosunek do praw człowieka

Działalność operacyjna Policji, realizowana w warunkach niejawności, pozostaje w naturalnym, nieusuwalnym konflikcie z niektórymi prawami zasadniczymi jednostki (prawo do prywatności, konstytucyjnej wolności komunikowania się i ochrony tajemnicy komunikowania się, ochrony autonomii informacyjnej, konstytucyjnej gwarancji sądowej ochrony praw jednostki).

Na tle art. 8 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności wypracowano uniwersalne standardy, służące ocenie proporcjonalności między ingerencją władzy a prawami jednostki w rozważanej sferze. Władza wykonawcza odpowiedzialna za bezpieczeństwo i porządek publiczny, w tym podległe jej podmioty prowadzące czynności operacyjno-rozpoznawcze, dysponują środkami, których zastosowanie – w imię obrony porządku publicznego – może doprowadzić do zniszczenia instytucji demokratycznych i redukcji praw obywatelskich. Dzieje się tak zarówno dlatego, że poufność i brak zewnętrznej kontroli może prowadzić do nadmiernej autonomizacji czy subiektywizacji samego celu działalności operacyjnej oraz niezachowania w niej należytej wstrzemięźliwości przy wkraczaniu w prawa i wolności obywatelskie. Niekiedy zaś sytuacja taka może wynikać z nadmiernie eksponowanych względów ideologicznych czy politycznych w działaniu egzekutywy.

Bezpieczeństwo publiczne, jako dobro co do zasady usprawiedliwiający ograniczenie przez legislatora korzystania z wolności obywatelskich, wymaga więc zachowania proporcjonalności dopuszczalnego wkroczenia w imię ochrony bezpieczeństwa oraz sprawnego systemu kontroli zachowania tej proporcjonalności w praktyce. W przeciwnym razie środki ochrony tego bezpieczeństwa, w postaci legalnie dopuszczalnej działalności operacyjnej, same w sobie stwarzają zagrożenie dla tych wolności. Będzie tak wtedy, gdy – po pierwsze – wprowadzane

ograniczenia będą arbitralne, nieproporcjonalne do ewentualnych zagrożeń i – po drugie – gdy będą one wyłączone (czy to prawnie, czy faktycznie) spod kontroli sprawowanej przez instytucje demokratyczne.

Konflikt między koniecznością istnienia legalnej, prawnie umocowanej działalności operacyjnej i zagrożeniem dla konstytucyjnych wolności i praw jednostki wymaga więc przede wszystkim wyważenia właściwej proporcji w prawnej ochronie obu sfer pozostających w konflikcie.

36. **Wyrok z 16 stycznia 2006 r., SK 30/05** OTK-A 2006/1, poz. 2
skład (5)

oddalenie kasacji jako oczywiście bezzasadnej w postępowaniu karnym – niedopuszczalność ograniczania gwarancji procesowych w sposób nieproporcjonalny – niedopuszczalność arbitralnego rozszerzenia pojęcia bezzasadności

Standardy międzynarodowe, w tym Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, tworzą standard ochrony minimalnej. Oznacza to, że pogarszanie istniejącego standardu wprawdzie nie naraża na zarzut naruszenia prawa międzynarodowego wiążącego Polskę, jednak nie jest to równoznaczne w automatyczny sposób z tym, iż w każdym wypadku i zawsze obniżenie takiego standardu, jeśli tylko nie schodzi poniżej poziomu minimalnego, gwarantowanego Konwencją, będzie uznane za zabieg konstytucyjny. Ustawodawstwo krajowe może bowiem przewidywać standardy wyższe. Jeżeli zaś taki wyższy standard będzie miał genezę konstytucyjną, to – po pierwsze – może okazać się, że jego obniżenie będzie niekonstytucyjne, po drugie zaś – przy niektórych prawach jednostki chronionych w Konwencji wystąpi także naruszenie praw konwencyjnych.

Na tle Konwencji przyjmuje się, że ustanowienie w ustawodawstwie krajowym wyższego standardu ochrony prawa, co do zasady chronionego przez Konwencję, uzasadnia zarzut naruszenia praw jednostki także w ramach Konwencji. W szczególności taka właśnie interpretacja dotyczy kwestii rzetelnej procedury.

O ile posłużenie się zwrotem niedookreślonym „kasacja oczywiście bezzasadna” samo w sobie nie uzasadnia zarzutu przekroczenia marginesu swobody regulacyjnej wyznaczonej przez art. 2 Konstytucji, o tyle zasadne będą wątpliwości, czy ocenę tę można podzielić także w wypadku, gdy brak jest jawności postępowania w tych sprawach, przy jednoczesnym wykluczeniu możliwości uzyskania uzasadnienia, a więc gdy niski poziom wymagań proceduralnych, dotyczących kształtowania praktyki posługiwania się zwrotem niedookreślonym będzie prowadził do jej nieprzejrzystości. Wszak nawet sam SN, który np. chciałby swą praktykę w tym zakresie oceniać i racjonalizować, w takim stanie rzeczy nie jest w stanie jej odtworzyć i musiałby w tym celu rekonstruować *ex post* własne poglądy.

W wypadku pojęcia „oczywista bezzasadność kasacji” z zasady brak jest zarówno jawności (publiczności) wygłoszenia uzasadnienia (z uwagi na nieobecność strony w rozpatrzeniu sprawy kończącej się orzeczeniem o oczywistej bezzasadności kasacji), jak i utrwalenia argumentów i dyskusji sędziów w tej kwestii orzekających (brak powinności sporządzenia uzasadnienia). Dlatego należy uznać, że granice swobody regulacyjnej, zezwalającej ustawodawcy na posłużenie się terminem niedookreślonym, w tym wypadku muszą budzić zastrzeżenia konstytucyjne z uwagi na nieproporcjonalne nagromadzenie ograniczeń (art. 2 w zw. z art. 45 i 31 ust. 3 Konstytucji). Zastrzeżenia te dotyczą zgromadzenia w ramach jednego postępowania sądowego trzech czynników (brak powinności zawiadamiania stron – brak powinności sporządzenia uzasadnienia – fakt posługiwania się zwrotem nieostrym jako przesłanką stosowania art. 535 § 2 k.p.k.) wykluczających informacyjny obowiązek sądu, co prowadzi do wniosku o przekroczeniu przez ustawodawcę granic proporcjonalności w zakresie ukształtowania rzetelnej procedury rozpatrywania „oczywiście bezzasadnych kasacji”.

37. **Postanowienie z 30 stycznia 2006 r., K 19/05** OTK-A 2006/1,
poz. 14
skład (5)

opłaty za użytkowanie wieczyste – umorzenie z uwagi na cofnięcie wniosku

38. **Wyrok z 12 kwietnia 2006 r., Kp 2/04** OTK-A 2006/4, poz. 44
pełny skład

świadczenia zdrowotne w zakładach opieki zdrowotnej

39. **Postanowienie z 20 kwietnia 2006 r., U 9/05** OTK-A 2006/4,
poz. 52
skład (3)

przeludnienie w więzieniach

(umorzenie z uwagi na cofnięcie wniosku w dniu rozprawy przez rzecznika praw obywatelskich)

40. **Wyrok z 8 maja 2006 r., P 18/05** OTK-A 2006/5, poz. 53
skład (5)

opłaty egzekucyjne a wysokość wynagrodzenia komornika

Nie ma znaku równości między posłużeniem się zwrotami nie-dookreślonymi a arbitralnością rozstrzygnięcia. Posługiwanie się zwrotami niedookreślonymi jest tradycyjną techniką ustawodawczą, niebudzącą zastrzeżeń z punktu widzenia dookreśloności przepisów, jeżeli tylko zachowane są gwarancje proceduralne dotyczące wypełniania tych zwrotów realną treścią. Orzeczenia sądowe (podjęte w ramach prawidłowo prowadzonego postępowania i prawidłowo uzasadnione) zapewniają istnienie tych gwarancji. Oczywiście w takiej sytuacji przyjęty mechanizm regulacyjny zwiększa ryzyko sporów i wątpliwości interpretacyjnych. Jest to kwestia stosowania prawa, lecz sam zakres konstytucyjnej swobody regulacyjnej ustawodawcy nie zostaje przekroczony.

41. **Postanowienie z 29 maja 2006 r., P 29/05** OTK-A 2006/5,
poz. 61
skład (5)

opłaty egzekucyjne a wysokość wynagrodzenia komornika

42. **Wyrok z 3 lipca 2006 r., SK 56/05** OTK-A 2006/7, poz. 77
skład (5)

przeliczenie emerytury „mundurowej”

43. **Wyrok z 20 lipca 2006 r., K 40/05** OTK-A 2006/7, poz. 82
skład (5)

sport kwalifikowany – zakres poprawek Senatu

Senat może proponować alternatywne rozwiązania tylko w zakresie uchwalonej ustawy, nie zaś w zakresie ustawy nowelizowanej.

Wadliwość procedury uchwalenia zaskarżonej ustawy nie oznacza, że zakwestionowane normy nie korzystają z domniemania konstytucyjności. Wchodząc do porządku prawnego, kształtowały one świadomość prawną i zaufanie adresatów. Osoby działające w zaufaniu do domniemania wykreowanego przez ustawę, która następnie okazała się niekonstytucyjna, w tym wypadku z uwagi na wadliwość trybu jej uchwalenia, nie mogą być narażone na ryzyko będące konsekwencją niekonstytucyjności, którą spowodowały nieprawidłowe działania legislacyjny. Podatnicy mogli bowiem zakładać, że ich stosunki gospodarcze, ukształtowane w świadomości istnienia zakwestionowanych ulg, będą skuteczne. Okoliczność, że procedura legislacyjna okazała się wadliwa, nie może tego zaufania, mającego konstytucyjne zakotwiczenie w art. 2 Konstytucji, niweczyć w taki sposób, aby orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego wywierało skutki retroaktywne, od daty wejścia w życie ustawy. Z tej przyczyny Trybunał Konstytucyjny zdecydował się na określenie daty, z którą następuje usunięcie wadliwie uchwalonych norm z systemu prawnego. Datę tę określono na koniec 2006 r.

44. **Postanowienie z 21 września 2006 r., K 39/05** OTK-A 2006/8,
poz. 115
skład (5)

sądowy wymiar kary – zakres poprawek zgłoszonych w drugim czytaniu

(umorzenie z powodu cofnięcia wniosku)

45. **Wyrok z 8 listopada 2006 r., K 30/06** OTK-A 2006/10,
poz. 149
pełny skład

dostęp do zawodów prawniczych

Piecza samorządów prawniczych wobec zawodów zaufania publicznego sprawowana być powinna „w granicach interesu publicznego i jego ochrony”, przy czym interes ten nie jest tożsamy z interesem korporacji zawodowej czy też jej członków.

Artykuł 17 ust. 1 Konstytucji nie zawiera – wbrew odmiennemu stanowisku prezentowanemu przez Prokuratora Generalnego – generalnej klauzuli dającej ustawodawcy „zwykłemu” możliwość kreowania dowolnych samorządów zawodowych o kompetencjach określanych li tylko na poziomie ustawy. Artykuł 17 ust. 1 Konstytucji mówi bowiem o tworzeniu w drodze ustawy „zwykłej” samorządów zawodowych o cechach wskazanych w dyspozycji tego przepisu (samorzady reprezentujące osoby wykonujące zawody zaufania publicznego i sprawujące pieczę nad należyтым wykonywaniem tych zawodów, w granicach określonych konstytucyjnie). Ustawodawca może zatem tworzyć w drodze ustawy inne samorzady (dotyczące innych zawodów i o inaczej przez siebie określonych kompetencjach). Gdy jednak tworzy samorząd reprezentantów zawodów publicznego zaufania (pojęcie zastane), jest ograniczony zarazem wymaganiem pozostawienia mu pieczy, o której mowa w art. 17 ust. 1 *in fine* Konstytucji.

Powierzenie samorządom zawodowym reprezentującym zawody zaufania publicznego „należytej pieczy” nad wykonywaniem

tych zawodów wskazuje, po pierwsze, na fakt konstytucyjnego ograniczenia ustawodawcy „zwykłego” działającego za pomocą ustawy, po drugie, na konieczność zachowania wymagania „należytości pieczy” w wypadku kształtowania przez ustawę kompetencji samorządu zawodowego. Ujęcie to wykazuje podobieństwo do konstrukcji proporcjonalnych wkroczeń ustawodawcy „zwykłego” w zakres kształtowania podmiotowych praw konstytucyjnych (art. 31 ust. 3 Konstytucji).

Milczenie ustawodawcy co do reguły intertemporalnej należy uznać za przejaw jego woli bezpośredniego działania nowego prawa, chyba że przeciw jej zastosowaniu przemawiają ważne racje systemowe lub aksjologiczne. Reguły intertemporalne nie są niesporne, w związku z tym wysoce pożądane jest wyraźne rozstrzygnięcie sytuacji międzyczasowych przez ustawodawcę. Nie oznacza to jednak, że brak przepisów przejściowych w każdym wypadku można kwalifikować jako naruszający art. 2 Konstytucji. Jeżeli zarzut naruszenia art. 2 Konstytucji na skutek braku regulacji intertemporalnej miałby się ostać, wówczas wnioskodawca musiałby wykazać, że ten brak powoduje naruszenie chociażby takich zasad konstytucyjnych, jak zasada bezpieczeństwa prawnego czy zasada ochrony praw nabytych, a dodatkowo nie znajduje uzasadnienia w potrzebie ochrony wartości konstytucyjnych.

46. **Wyrok z 11 grudnia 2006 r.** OTK-A 2006/11, poz. 170
skład (5)

podstawa wymiaru kapitału początkowego do celów emerytalnych

47. **Wyrok z 16 stycznia 2007 r., U 5/06** OTK-A 2007/1, poz. 3
skład (3)

granice upoważnienia ustawy do wydania rozporządzenia dotyczącego tzw. amnestii maturalnej – samodzielne regulowanie w rozporządzeniu kwestii pominiętych w ustawie upoważniającej – przesłanki rzetelnego posługiwania się przepisami intertemporalnymi

48. **Postanowienie z 24 stycznia 2007 r., SK 38/06** OTK-A 2007/1,
poz. 7
skład (5)

państwowe jednostki organizacyjne w postępowaniu egzekucyjnym
(umorzenie postępowania z uwagi na zbędność orzekania)

49. **Wyrok z 13 marca 2007 r., K 8/07** OTK-A 2007/3, poz. 26
skład (5)

sankcje za nieterminowe złożenie oświadczenia majątkowego osoby
wybranej w wyborach lokalnych – zasada proporcjonalności a sank-
cje za naruszenie terminu złożenia oświadczenia – prawa wyborcze
jako podmiotowe prawa jednostki – dialog między sądami i Trybu-
nałem Konstytucyjnym w kwestii określenia następstw stwierdze-
nia niekonstytucyjności

50. **Postanowienie z 15 maja 2007 r., P 13/06** OTK-A 2007/6,
poz. 57
skład (5)

uchylenie mandatu karnego

(umorzenie postępowania ze względu na niedopuszczalność
wydania wyroku)

51. **Wyrok z 17 lipca 2007 r., P 16/06** OTK-A 2007/7, poz. 79
skład (5)

umowa agencyjna – świadczenie wyrównawcze

Przedmiotem pytania prawnego były ramy czasowe przepisów
wprowadzających (nieznaną w Polsce) instytucję świadczenia wy-
równawczego w umowie agencyjnej, w obliczu rychłej akcesji Polski
do UE (dyrektywa Rady EWG 86/653 z dnia 18 grudnia 1986 r. w spr-
wie koordynacji ustawodawstw Państw Członkowskich odnoszących
się do przedstawicieli handlowych działających na własny rachunek,
Dz.Urz. UE L 382 z 31.12.1986, s. 17).

Wprowadzenie do polskiego systemu prawnego instytucji świadczenia wyrównawczego dla agenta, z którym rozwiązano umowę, jest konsekwencją implementacji dyrektywy 86/653/EWG. Interpretacja granic swobody gospodarczej i swobody umów (także dokonywana przez Trybunał Konstytucyjny) powinna uwzględniać kierunek wykładni, który jest najbardziej zgodny z koncepcją rozwiązań obowiązujących w prawie wspólnotowym i odpowiada utrwalonemu orzecznictwu europejskiemu. Interpretacja przyjazna dla prawa europejskiego przy ocenie art. 20 i 22 Konstytucji jako wzorców kontroli konstytucyjności powinna być jak najbliższa *acquis communautaire*. Istnienie obowiązku świadczenia wyrównawczego jako następstwa zawarcia umowy agencyjnej dla agentów, z którymi rozwiązano umowę, przewidzianego w prawie europejskim, nie może być uznane za ograniczenie wolności działalności gospodarczej. Świadczenie to wprowadzono ustawą, ze względu na ważny interes publiczny (dostosowanie prawa polskiego do prawa europejskiego; ochrona słabszej strony umowy agencyjnej środkami przewidzianymi w prawie europejskim). Tym samym ten właśnie kierunek wykładni art. 22 Konstytucji powinien być uznany za najbardziej zgodny z koncepcją rozwiązań obowiązujących w prawie wspólnotowym i jako taki – wyznaczać treść tego przepisu traktowanego jako wzorzec kontroli konstytucyjności.

52. **Wyrok z 4 września 2007 r., P 19/07** OTK-A 2007/8, poz. 94
skład (5)

prawo kaduka – art. 935 § 3 k.c.

Ustalenia, będące dorobkiem orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego, tworzą *acquis constitutionnel*; ten dorobek powinien podlegać ochronie. Jego zmiana, przy niezmienionym porządku konstytucyjnym, musiałaby być podyktowana bardzo silnymi argumentami merytorycznymi. Odejście od tak określonej linii, wyznaczonej i potwierdzonej orzeczeniami Trybunału, w tym w pełnym składzie, musiałoby być podyktowane bardzo ważnymi powodami. Powody te powinny być podane w stanowisku domagającym się rewizji poglądów

Trybunału, a więc w niniejszej sprawie powinnością stawiającego pytanie prawne powinno być wykazanie konieczności odejścia przez Trybunał od ustalonego orzecznictwa.

Przepisy Konstytucji nie formułują ścisłych i jednoznacznych norm, pozwalających na określenie kręgu, kolejności powołania do spadku i wysokości udziałów spadkobierców ustawowych. Niezaliczenie do kręgu spadkobierców ustawowych rodzeństwa rodziców mieści się w konstytucyjnych ramach swobody ustawodawcy.

Ani przewidziana w art. 21 i art. 64 Konstytucji gwarancja dziedziczenia, ani oparty na art. 18 i art. 71 nakaz ochrony małżeństwa, rodzicielstwa i rodziny nie wyrażają jednoznacznych wskazówek umożliwiających określenie kręgu osób mających dziedziczyć z ustawy.

Orzeczenie niekonstytucyjności prowadzi do dekompozycji systemu prawnego, i to przy bardzo ograniczonych możliwościach zapewnienia regulacji przejściowej w samym orzeczeniu Trybunału. Skutki takiego orzeczenia mogą okazać się bardzo dotkliwe dla praktyki obrotu. Wynika to m.in. z okoliczności, że ewentualne orzeczenie o niekonstytucyjności normy staje się – teoretycznie – podstawą do wznowienia wszystkich postępowań, w których norma uznana za niekonstytucyjną znalazła zastosowanie. Jeżeli zatem spojrzeć na przedstawione pytanie jako zakwestionowanie konstytucyjności ustawowego porządku dziedziczenia, oznaczałoby to niesłuchanie rozległą możliwość podważenia stwierdzeń nabycia spadku. Jeżeli natomiast skutkiem orzeczenia sugerowanego przez pytający sąd miałyby być – jak to wskazano w *petitum* – usunięcie z obrotu prawnego przepisu przewidującego dziedziczenie gminy (zdanie pierwsze art. 935 § 3 k.c.), to i tak nie nastąpiłby skutek oczekiwany przez zadającego pytanie, albowiem do spadku *in concreto* dochodziłby Skarb Państwa (art. 935 § 3 zdanie drugie k.c.). Należy zresztą zauważyć, że nawet wyeliminowanie z obrotu art. 935 § 3 k.c. w całości nie rozwiązuje kwestii, którą ma na widoku pytający sąd, tj. dziedziczenia w obowiązującym porządku prawnym dalszych krewnych spadkodawcy. W tym bowiem zakresie konieczne jest pozytywne działanie

ustawodawcze, czego nie da się osiągnąć, eliminując przepis zakwestionowany przez pytający sąd.

53. **Wyrok z 5 września 2007 r., P 21/06** OTK-A 2007/8, poz. 96
skład (5)

dziedziczenie gospodarstw rolnych – przepisy intertemporalne – czasowy zakres wyroku Trybunału Konstytucyjnego

Przepisy przejściowe mogą być przedmiotem kontroli Trybunału Konstytucyjnego, ponieważ przesądzają one o możliwości stosowania przepisów już nieobowiązujących, a zgodnie z utrwaloną linią orzecniczą przepis obowiązuje w systemie prawa, dopóki na jego podstawie są lub mogą być podejmowane indywidualne akty stosowania prawa, a utrata mocy obowiązującej jako przesłanka umorzenia postępowania przed Trybunałem Konstytucyjnym następuje dopiero wówczas, gdy przepis ten nie może być stosowany do jakiegokolwiek sytuacji faktycznej.

Skutkiem orzeczenia niekonstytucyjności jest nie tylko derogacja niekonstytucyjnych norm, następująca z datą ogłoszenia (promulgacji) przepisów uznanych za niekonstytucyjne lub z upływem terminu odroczenia wejścia w życie wyroku. Już samo ogłoszenie wyroku Trybunału na sali sądowej powoduje zniesienie domniemania konstytucyjności zakwestionowanych norm. To otwiera sądom drogę do samodzielnej oceny sytuacji w sprawach rozpoczętych, a niezakończonych przed ogłoszeniem wyroku o niekonstytucyjności normy.

Orzeczenie o niekonstytucyjności wywiera także ten skutek, że obowiązuje norma intertemporalna mająca pierwszeństwo (z racji konstytucyjnej genezy) przed normami intertemporalnymi dotyczącymi zmiany stanu prawnego w wyniku działań ustawodawcy. To umożliwia sądom odstępianie od zasad skądinąd w innych warunkach wyznaczonych przez reguły determinujące moment (datę), na który określa się stan prawny miarodajny dla orzekania. Tego rodzaju autonomia interpretacyjna przysługująca sądom znajduje swoje zakotwiczenie w art. 8 Konstytucji i jest wyrazem bezpośredniego stosowania Konstytucji w drodze kierowania się wykładnią zgodną z Konstytucją.

Zasada niedziałania prawa wstecz jest adresowana także do Trybunału Konstytucyjnego, który w roli „negatywnego ustawodawcy” ma kompetencję do pozbawienia całości lub części aktu normatywnego mocy obowiązującej, a tym samym do spowodowania zmiany stanu prawnego, której konsekwencją jest nie tylko zakaz stosowania przepisu uznanego za niezgodny z Konstytucją, ale i możliwość ponownego rozpatrzenia zakończonych już spraw. Stabilność stosunków, osiągnana w wyniku rozstrzygnięcia *ratione imperii* przez sądy, jest sama w sobie wartością konstytucyjną (art. 2 i art. 45 Konstytucji). Każda zatem decyzja, w wyniku której następuje wzruszenie takich rozstrzygnięć, musi mieć za sobą konieczność ważenia wartości pozostających w konflikcie. Zatem, orzekając w kwestii zgodności z Konstytucją przepisów, które zostały zakwestionowane w niniejszej sprawie, Trybunał Konstytucyjny musi ocenić także oddziaływanie wyroku, stwierdzającego niezgodność kwestionowanych przepisów z Konstytucją, na skutki prawne, które przed ogłoszeniem tego wyroku w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej zostały ukształtowane przez wyrażone w tych przepisach normy prawne. Dlatego Trybunał Konstytucyjny – stosując konstrukcję analogiczną do zastosowanej w sprawie o sygn. P. 4/99 – uznał za uzasadnione zminimalizowanie oddziaływania wydanego w niniejszej sprawie wyroku na ukształtowane już stosunki prawne.

54. Postanowienie z 8 października 2007 r., P 45/07 OTK-A 2007/9, poz. 112
skład (5)

dziedziczenie gospodarstw rolnych – przepisy intertemporalne

(umorzenie postępowania z uwagi na niedopuszczalność wydania wyroku; por. wyrok TK z 15 kwietnia 2008 r., P 26/06, OTK-A 2008/3, poz. 42)

55. Wyrok z 9 października 2007 r., SK 70/06 OTK-A 2007/9, poz. 103
skład (5)

przywóz towarów z zagranicy służących do użytku osobistego

56. **Wyrok z 23 października 2007 r., P 28/07** OTK-A 2007/9, poz. 106
skład (5)

zasiłek pielęgnacyjny dla osoby niepełnosprawnej, która ukończyła 16 lat

Autorytet organów administracji publicznej podważa sytuacja, w której to obywatel ponosi konsekwencje wydania wadliwej decyzji. Tak zaś jest na skutek unormowania zawartego w art. 24 ust. 2 ustawy o świadczeniach rodzinnych. Żadnego wpływu na termin, od którego przyznaje się zasiłek pielęgnacyjny, nie ma bowiem to, że postępowanie w sprawie orzeczenia o ustaleniu znacznego stopnia niepełnosprawności trwało dłużej z powodu wydania przez organ pierwszej instancji decyzji niezgodnej z prawem, która następnie została w wyniku odwołania zmieniona przez organ drugiej instancji, o ile czas załatwienia mieści się w ustawowo określonych terminach.

Kontrolowany przepis jest nielogiczny i niekonsekwentny w stopniu uniemożliwiającym realizację celu wynikającego z art. 69 Konstytucji.

57. **Wyrok z 24 października 2007 r., SK 7/06** OTK-A 2007/9,
poz. 108
pełny skład; J. Niemcewicz – sprawozdawca, E. Łętowska – współsprawozdawca

status asesora sądowego – niezawisłość sędziego a sytuacja asesora – brak automatyzmu między niekonstytucyjnością instytucji asesora a wadliwością orzeczeń zapadłych z udziałem asesora

Międzynarodowe standardy wiążące Polskę w zakresie kwestii ustrojowych wymiaru sprawiedliwości wskazują na wiele możliwych wariantów rozwiązań, zgodnych z zasadami państwa prawa. Standardy te powinny być wykorzystane przy poszukiwaniu rozwiązania przez ustawodawcę. W każdym razie należy poszukiwać takich rozwiązań, które doprowadzą do zagwarantowania rzeczywistego oddzielenia trzeciej władzy od innych władz (art. 10 Konstytucji), rozluźnią więź między asesorami i ministrem sprawiedliwości, zapewnią wpływ Krajowej Rady Sądownictwa na karierę zawodową sędziego *in spe*.

Wyroki wydane w okresie, w którym z punktu widzenia obowiązującego standardu konstytucyjnego powierzenie asesorom orzekania nie było zakwestionowane, nie mogą być kwestionowane. W szczególności zaś błędem byłoby dopatrywanie się jakiegokolwiek analogii z sytuacją, gdy rozstrzygnięcie zostało wydane przez organ niewłaściwy, źle legitymizowany lub niewłaściwie obsadzony. Dopiero bowiem orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego *ratione imperii* doprowadziło do obalenia domniemania konstytucyjności zakwestionowanej normy.

Nie można automatycznie kwestionować doniosłości wyroków wydanych w warunkach, gdy nie kwestionowano konstytucyjności powierzenia asesorom czynności sądowych. Taki automatyzm działania oznaczałby, że nie uwzględnia się wymagania proporcjonalności oceny dokonywanej przez Trybunał Konstytucyjny przy orzekaniu o konstytucyjności w warunkach konfliktu wartości konstytucyjnych. Prawdłowo realizowane prawo do sądu wymaga rezygnacji z obsadzania niezawisłego sądu sędziami niewyposażonymi w gwarancje niezawisłości i niezależności, i to decyduje o stwierdzeniu niekonstytucyjności w niniejszej sprawie; z drugiej zaś strony, dopuszczenie do podważenia prawomocnych wyroków wydanych przez asesorów w okresie, gdy nie kwestionowano możliwości powierzenia im wotum, doprowadziłoby do osłabienia tegoż prawa do sądu i podważyłoby stabilność prawa i bezpieczeństwo prawne. Ochrona prawomocności ma konstytucyjne zakotwiczenie w art. 7 Konstytucji, mówiącym o działaniu organów władzy publicznej (w tym wypadku sądów) na podstawie i w granicach prawa. Zatem prawomocne rozstrzygnięcia (działające *ratione imperii*) mają za sobą konstytucyjne domniemanie wynikające z tego właśnie przepisu. Może być ono przełamane – gdy samo rozstrzygnięcie odbiega od konstytucyjnego standardu (niekonstytucyjność dotycząca prawa materialnego lub procedury, wykorzystanych *in concreto*, do wydania prawomocnego orzeczenia). Nieproporcjonalne byłoby natomiast podważenie prawomocnych orzeczeń z uwagi na stwierdzenie niekonstytucyjności *pro futuro*, dotyczącej obsady personalnej organów je wydających, działających konstytucyjnie w momencie wydania orzeczenia.

W takim wypadku jak niniejsza sprawa, poważne względy konstytucyjne przemawiają za nadaniem skutkom orzeczenia o niekonstytucyjności możliwie ograniczonego zakresu, jeśli chodzi o kwestionowanie orzeczeń wydanych przez organy uznawane za niekonstytucyjne w okresie przed stwierdzeniem przez Trybunał niekonstytucyjności.

58. **Wyrok z 28 listopada 2007 r., K 39/07** OTK-A 2007/10,
poz. 129
pełny skład

uchylanie immunitetu sędziego w trybie uproszczonym i przyspieszonym – konstytucyjne umocowanie kompetencji opiniodawczej Krajowej Rady Sądownictwa (w zakresie ustaw dotyczących „niezależności sądów i niezawisłości sędziów”)

Zarzuty niekonstytucyjności dotyczą instytucji kluczowej w mechanizmie gwarantującym konstytucyjną, systemową pozycję sądownictwa wobec innych władz, co znajduje normatywne oparcie w art. 10 Konstytucji. W tej sytuacji – gdyby zarzuty niekonstytucyjności okazały się uzasadnione – byłoby niewskazane, aby ograniczenie rozpoznania wniosku tylko do kwestii trybu legislacyjnego otwierało drogę powtórznego uchwalenia w nowym postępowaniu wadliwych konstytucyjnie norm, obarczonych tak dotkliwą niekonstytucyjnością.

Wprowadzenie obok normalnej procedury immunitetowej – procedury odrębnej, szczególnej, charakteryzującej się zaostrzonymi rygorami, ułatwiającymi podjęcie samej decyzji o wszczęciu postępowania o uchylenie immunitetu i jego przeprowadzenie, było przedmiotem poprawki legislacyjnej, głęboko wkraczającej w materię immunitetu, jego zakres, gwarancje i efektywność, kwestie, które w ogóle nie były regulowane w projekcie pierwotnym. Tym samym zakres immunitetu, jako sfery chronionej konstytucyjnie, na skutek wprowadzenia poprawki został ograniczony. W tej sytuacji głębokość dokonanych zmian, w zakresie procedury i trybu uchylania immunitetu, doprowadziła do ograniczenia sfery chronionej konstytucyjnie. Ze względu na zakres zmian poprawki podlegały obowiązkowi opiniowania.

Immunitet nie jest licencją na naruszenia prawa przez członków korpusu sędziowskiego. Nie jest wyrazem nieuzasadnionej nierówności traktowania sędziów i „reszty” populacji. Formalny immunitet sędziowski jest mechanizmem służącym stabilizacji, niezbędnej dla funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości jako jednej z władz konstytucyjnych, i zabezpieczającym (między innymi) sądy i sędziów w ich niezależnym orzekaniu. Sensem istnienia immunitetu jest zapewnienie niezależności sądów i niezawisłości sędziów – jako fundamentu funkcjonowania sądów niezależnych od innych władz i nieulegających ich choćby refleksowemu wpływowi. W międzynarodowych standardach niezależności sądów i niezawisłości sędziów kładzie się nacisk na brak nie tylko rzeczywistego, lecz także choćby pozornego uzależniania sądów (sędziów) w ich działalności orzeczniczej od czynników innych niż tylko wymagania prawa.

Niepodobna w zakresie oceny ograniczania proceduralnych gwarancji związanych z postępowaniem immunitetowym operować argumentem, że „niewinny nie ma czego się bać”. Tego rodzaju argument negliguje bowiem „efekt mrozący”, wynikający z możliwości łatwego uruchomienia procedury odsunięcia sędziego.

Orzecznictwo na tle Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności uznaje w wielu wypadkach samo powstanie efektu mrozącego (w Polsce efekt ten określił T. Kotarbiński jako „potencjalizację działania prawa”) za realny fakt, mogący przesądzać o negatywnej ocenie prawa wewnętrznego z punktu widzenia Konwencji.

Sąd dyscyplinarny staje się automatem legitymizującym decyzję prokuratora, co nie daje się pogodzić z ideą niezależności sądu jako władzy (w sensie konstytucyjnym). Sąd jest w rozważanym zakresie sprowadzony do roli egzekutora decyzji prokuratora, co kłóci się z gwarancyjną i legitymizacyjną rolą sądu (art. 45 w związku z art. 181 Konstytucji) i co nawet może być kwestionowane z punktu widzenia zasady, iż władza sądownicza jest władzą oddzieloną od innych władz (art. 10 Konstytucji).

Norma art. 181 Konstytucji mówi o dwóch sytuacjach: o po-
ciągnięciu sędziego do odpowiedzialności i pozbawieniu go wol-
ności (nietykalności sędziego). W obu wypadkach jest niezbędna
zgoda sądu.

59. Wyrok z 20 grudnia 2007 r., P 39/06 OTK-A 2007/11, poz. 161
skład (5)

odrzućenie nieopłaconych zarzutów od nakazu zapłaty

Wniesienie nieopłaconych zarzutów w postępowaniu nakazo-
wym, skutkujące ich odrzućeniem bez wezwania do opłacenia, moż-
na uznać za mieszczące się w zakresie regulacyjnej swobody usta-
wodawcy – jeśli chodzi o stronę postępowania gospodarczego repre-
zentowaną przez profesjonalnego pełnomocnika. Nie jest natomiast
trafne wiązanie identycznych skutków prawnych z sytuacją, gdy pod-
miot (gospodarczy) działa sam. Wprawdzie w obu wypadkach w po-
stępowaniu (nakazowym) mamy do czynienia z działaniem profes-
jonalnych podmiotów gospodarczych, jednakowoż za dopuszczal-
nością odrzućenia nieopłaconego pisma procesowego bez wezwania
przemawia wzgląd na profesjonalizm reprezentacji prawnej, nie zaś
okoliczność, że sam spór ma charakter gospodarczy.

60. Postanowienie z 4 lutego 2008 r., P 45/07 OTK-A 2008/1,
poz. 14
skład (5)

dziedziczenie gospodarstw rolnych – przepisy intertemporalne

(umorzenie postępowania z uwagi na zbędność orzekania;
por. wyrok TK z 5 września 2007 r., P 21/06, OTK-A 2007/8, poz. 96)

61. Wyrok z 19 lutego 2008 r., P 49/06 OTK-A 2008/1, poz. 5
skład (5)

uchylenie przez sąd pierwszej instancji decyzji organu rentowego

Oceny wymaga kwestia, czy zajęcie się przez sąd rozpatrujący odwołanie ustaleniami, jakie skądinąd mogłyby być dokonane na etapie postępowania administracyjnego, wpływa na sprawność postępowania sądowego w taki sposób (spowolnienie postępowania), że zasadny jest zarzut niekonstytucyjności takiego rozwiązania.

Nie zawsze istnienie lub brak istnienia kasatoryjnego orzeczenia sądu wobec decyzji poprzedzającej spór na drodze sądowej będzie uznawane za czynnik przyspieszający czy spowalniający postępowanie sądowe. Zależy to bowiem od tego, co jest przedmiotem postępowania administracyjnego i ustaleń dokonywanych w tym postępowaniu.

62. **Wyrok z 26 lutego 2008 r., SK 89/06** OTK-A 2008/1, poz. 7
skład (5)

stosowanie przepisów o interwencji ubocznej w postępowaniu w ramach skargi konstytucyjnej

63. **Wyrok z 4 marca 2008 r., SK 3/07** OTK-A 2008/2, poz. 25
skład (5)

niezgodność z konstytucyjnym prawem do sądu braku zażalenia na postanowienie o umorzeniu postępowań w sprawach dyscyplinarnych sędziów

64. **Postanowienie z 26 marca 2008 r., SK 24/07** OTK-A 2008/2,
poz. 38
skład (5)

ograniczona możliwość powołania nowych twierdzeń i dowodów w toku postępowania cywilnego

65. **Postanowienie z 23 kwietnia 2008 r., SK 29/07** OTK-A 2008/3,
poz. 53
skład (5)

przychody z nieodpłatnego świadczenia

66. **Wyrok z 29 kwietnia 2008 r., SK 11/07** OTK-A 2008/3,
poz. 47
skład (3)

opłaty sądowe w sprawach cywilnych

(umorzenie postępowania z uwagi na niedopuszczalność wydania wyroku; por. wyrok TK z 26 lutego 2008 r., SK 89/06, OTK-A 2008/1, poz. 7)

67. **Postanowienie z 7 maja 2008 r., SK 14/06** OTK-A 2008/4,
poz. 66
pełny skład

prawo rybołówstwa

(umorzenie postępowania z uwagi na niedopuszczalność wydania wyroku – z uwagi na fakt, że zarzuty skarżących dotyczyły nie aktu normatywnego, lecz jego stosowania w sprawie SN o sygn. IV CK 622/03)

68. **Wyrok z 27 maja 2008 r., P 59/07** OTK-A 2008/4, poz. 64
skład (5)

licytacja i utrata rękojmi

Sąd pytający nie ocenia w gruncie rzeczy istniejącej normy, lecz ma na myśli brak normy, której istnienie uważa za bardziej sprzyjające pomyślnemu zakończeniu egzekucji. W wypadku usunięcia bowiem zakwestionowanej normy nie nastąpiłby sam z siebie sugerowany skutek. Jego osiągnięcie wymagałoby pozytywnej interwencji ustawodawcy, i to w kierunku sugerowanym w pytaniu, a nie determinowanym przez samą Konstytucję lub jej aksjologię.

Zarzut naruszenia art. 64 ust. 1 i 2 Konstytucji jest nietrafny, ponieważ w analizowanej sytuacji nie wchodzi w grę wkroczenie w sferę wyznaczaną przez prawa majątkowe chronione konstytucyjnie, ani nawet przez także ekspektatywy maksymalnie ukształtowane, lecz o szansę ukształtowania w odmienny sposób niż obecnie losów utraconej rękojmi na rzecz wierzycieli egzekucyjnych.

Trafność spostrzeżenia, że sugerowane w pytaniu ukształtowanie losów utraconej rękojmi byłoby bardziej przyjazne dla ostatecznego efektu egzekucji, nie jest tożsamy z uzasadnieniem tego, że istniejące rozwiązanie musi być uznane za przekraczające próg niekonstytucyjności.

69. **Wyrok z 16 czerwca 2008 r., P 37/07** OTK-A 2008/5, poz. 80
skład (5)

opłaty sądowe w sprawach cywilnych – przesłanki zwolnienia od kosztów sądowych a prawo do sądu

Uzależnienie ustanowienia adwokata z urzędu od przesłanki uprzedniego uzyskania zwolnienia od kosztów sądowych, rozumianych jako opłaty sądowe i wydatki, w znaczny sposób ogranicza konstytucyjne prawo do sądu strony w wymiarze dostępności do pomocy prawnej z urzędu świadczonej na rzecz osób ubogich.

Konstytucyjna zasada prawa do sądu powinna skutkować taką wykładnią przepisów postępowania cywilnego, aby w razie wątpliwości sąd orzekał na korzyść podmiotu zwracającego się o zwolnienie od kosztów i ustanowienie pełnomocnika. Zgodnie z wykładnią ETPCz dotyczącą art. 6 Konwencji Europejskiej, prawo do sądu gwarantowane przez Konwencję nie może być tylko teoretyczne i iluzoryczne. Poprzez ustanowienie fachowego pełnomocnika jednostka realizuje prawo do wysłuchania – rzeczowego przedstawienia swoich racji.

Trybunał Konstytucyjny zdaje sobie sprawę, że niekonstytucyjnością nie jest dotknięty *per se* sam zwrot wskazany w sentencji wyroku („zwolniona przez sąd od kosztów sądowych w całości lub części”). Nie należy zatem mniemać, iż niekonstytucyjne jest posługiwanie się przez ustawodawcę tego rodzaju sformułowaniem w ustawodawstwie zwykłym (czy to istniejącym, czy przyszłym). Jednak eliminacja tego zwrotu w konkretnym, rozpatrywanym wypadku, oznaczająca derogację części przepisu, zmienia układ przesłanek umożliwiających ubieganie się o pomoc prawną i odrywa ocenę konieczności pomocy prawnej od uprzedniego uzyskania zwolnienia od kosztów sądowych, a to było przyczyną stwierdzenia niekonstytucyjności analizowanej

normy, rekonstruowanej na tle analizowanego art. 117 § 1 k.p.c. Formuła wyroku umożliwia zatem przywrócenie stanu konstytucyjności i ukształtowanie analizowanych przepisów, leżące w granicach kognicji Trybunału, a zarazem prowadzące do osiągnięcia celu kontroli konstytucyjności. Z tej też przyczyny, ponieważ na skutek przyjętej formuły wyroku (usunięcie niekonstytucyjności przez częściową derogację przepisu) nie powstaje luka w systemie prawnym, możliwe jest zrezygnowanie z odroczenia skutku orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego.

70. Postanowienie z 30 czerwca 2008 r., SK 15/07 OTK-A 2008/5, poz. 98
skład (5)

zasiłek chorobowy a kontynuowanie działalności zarobkowej

(umorzenie z powodu braku dopuszczalności skargi – skarga na stosowanie przepisu)

71. Wyrok z 1 lipca 2008 r., SK 40/07 OTK-A 2008/6, poz. 101
skład (5)

odrzućcenie skargi kasacyjnej w postępowaniu cywilnym

Dokonując oceny zgodności z Konstytucją zakwestionowanego we wniosku, pytaniu prawnym lub skardze konstytucyjnej przepisu prawa, Trybunał Konstytucyjny uwzględnia nie tylko treść danego przepisu, ale także jego wykładnię przyjętą przez sądy lub inne organy stosujące prawo w celu ustalenia, czy mamy tu do czynienia z utrwaloną wykładnią, z ustaleniem się stałej, powtarzalnej i powszechnej praktyki ich odczytywania.

O ile więc istnienie wymagań sformułowanych w art. 398⁴ § 1 pkt 3 k.p.c. uznać można za konstytucyjne, a także okoliczność, że istnienie takiego braku prowadzi do odrzucenia kasacji, o tyle skorelowanie tych wymogów z jednoczesnym brakiem obowiązku wezwania do jego usunięcia – uznać należy za rozwiązanie niekonstytucyjne, z uwagi na nadmierne (nieproporcjonalne) nagromadzenie środków dyscyplinujących.

72. Wyrok z 10 lipca 2008 r., P 15/08 OTK-A 2008/6, poz. 105
skład (5)

zgromadzenia spontaniczne

Każde zabranie głosu służące powstawaniu i sprawnemu funkcjonowaniu dobrze poinformowanego społeczeństwa, zdolnego podejmować świadome decyzje dotyczące kwestii mających wpływ na problemy społeczne, jest dyskusją o społecznym znaczeniu. Konieczne jest zatem, aby niezbędne ograniczenia wolności zgromadzeń, w imię ochrony jednostki, nie prowadziły do zamrożenia debaty społecznej i wymuszonego milczenia o nieujawnionych zjawiskach. Dlatego ocena proporcjonalności ograniczeń wolności zgromadzeń musi być prowadzona z uwzględnieniem surowych kryteriów „niezbędności” ograniczenia.

Konstytucyjną powinnością sądu, wynikającą z art. 8 Konstytucji, jest więc interpretacja konstrukcyjnych przesłanek wykroczenia z uwzględnieniem art. 57 Konstytucji i tego, że także zgromadzenia spontaniczne pozostają pod konstytucyjną ochroną.

73. Wyrok z 13 października 2008 r., K 16/07 OTK-A 2008/8, poz. 136
skład (5)

zwrot nadwyżki VAT – postępowanie wyjaśniające

Zdarza się, że inicjowanie postępowania sprawdzającego następuje, gdy nie jest to zasadne, lub może być traktowane jako środek uzasadniający opóźnianie wypłaty środków pieniężnych stanowiących równowartość należnego zwrotu podatku przez fiskus, a nawet jako szykana wobec podatnika. Tym samym nie można wykluczyć sytuacji, gdy przedłużenie terminu zwrotu podatku wynikające z prowadzenia postępowania wyjaśniającego może prowadzić do sytuacji patologicznych. Ewentualne odsetki należne w razie braku zasadności tego postępowania nalicza się w wysokości odpowiadającej opłacie stosowanej w przypadku odroczenia płatności podatku lub jego rozłożenia na raty, co jest stopą niższą niż w wypadku zwłoki. W takich sytuacjach może dojść do naruszenia praw podatnika, jednak problem proporcjonalności korzystania z instrumentu przewidzianego

w art. 87 ust. 2 zdanie drugie ustawy o VAT leży wówczas na płaszczyźnie stosowania prawa i na tej płaszczyźnie winna podlegać kontroli za pomocą właściwych dla niej środków kontroli, w tym także już sygnalizowanych wyżej instrumentów ogólnego postępowania administracyjnego i postępowania sądownoadministracyjnego. W niniejszym postępowaniu nie zostało wykazane, że niewłaściwa praktyka stosowania kwestionowanego przepisu (dotycząca terminu prowadzenia działań sprawdzających) ma charakter praktyki utrwalonej, bo tylko wówczas rzutowałoby to na ocenę jego konstytucyjności.

74. Postanowienie z 13 października 2008 r., SK 20/08

OTK-A 2008/8, poz. 146

skład (5)

U podstaw skargi konstytucyjnej leżało nieprawidłowe stosowanie ustawy w jednostkowej sprawie, nie zaś niekonstytucyjność przepisu jako takiego, co spowodowało umorzenie postępowania.

75. Postanowienie z 20 listopada 2008 r., P 18/08 OTK-A 2008/9,

poz. 168

skład (5)

wynagrodzenia sędziowskie

Pozew złożony w sprawie leżącej u podstaw pytania prawnego nie dotyczył ustalenia wysokości wynagrodzenia sędziego (rejonowego), ale zawierał żądanie jego wyrównania o kwotę odpowiadającą kwocie obniżonej składki rentowej dla ogółu zatrudnionych. Stan faktyczny sprawy, w związku z którą przedstawione zostało pytanie prawne, nie jest zatem w ogóle objęty zakresem norm prawnych wyrażonych w kwestionowanych przepisach. Wbrew stanowisku pytającego sądu przepisy, do których brak odniesienia wzbudził konstytucyjne wątpliwości pytającego, w ogóle nie należały do mechanizmu kształtowania wynagrodzeń sędziowskich. W sprawie nie ma zatem pominięcia ustawodawczego, a istniejąca sytuacja dotyczy zaniechania i nie jest relewantna z punktu widzenia kontroli konstytucyjności.

Pytanie prawne nie spełniało przesłanki funkcjonalnej związku między treścią zamierzonego rozstrzygnięcia pytającego sądu a przedmiotem kontroli.

(umorzenie postępowania ze względu na niedopuszczalność wydania wyroku)

76. **Wyrok z 24 listopada 2008 r., K 66/07** OTK-A 2008/9,
poz. 158
skład (5)

cenzus niekaralności a bierne prawo wyborcze

Czynne prawo wyborcze jest jedną z przesłanek posiadania biernego prawa wyborczego. Nie może być natomiast utożsamione z wyłącznym zakresem ograniczenia biernego prawa wyborczego.

Wygaśnięcie mandatu dotyka zarówno czynnego, jak i biernego prawa wyborczego. Dzieje się tak dlatego, że wyniki przeprowadzonych wyborów, a więc praktycznej realizacji zasady ludowładztwa, przewidzianej w art. 4 Konstytucji, ulegają tu przekreśleniu, w ich aspekcie czynnym i biernym. Tym samym ulega przekreśleniu zasada trwałości mandatu pochodzącego z wyborów bezpośrednich. Ani czynne, ani bierne prawo wyborcze nie wyczerpuje się wszak w samym akcie głosowania. Prawo bierne obejmuje sobą uprawnienie do bycia wybranym, a także do sprawowania mandatu uzyskanego w wyniku niewadliwie przeprowadzonych wyborów. Jest – co oczywiste – możliwe pozbawienie mandatu na zasadach przewidzianych w ustawie i z przyczyn koniecznych w demokratycznym państwie prawa. Przyczyny te podlegają jednak kontroli konstytucyjności, własnie m.in. z punktu widzenia proporcjonalności przyczyn decydujących o przekreśleniu wyniku wyborów. Tak więc kwestia przesłanek wygaśnięcia mandatu w perspektywie konstytucyjnej rysuje się jako problem oceny w kategoriach proporcjonalności wobec chronionego konstytucyjnie prawa (wyborczego).

Wyrok warunkowo umarzający postępowanie karne wydany w trybie art. 341 § 5 oraz art. 414 § 1 k.p.k. jest orzeczeniem

stwierdzającym popełnienie przestępstwa. Wszystkie elementy konieczne do przypisania przestępstwa muszą zostać spełnione dla skutecznego warunkowego umorzenia. Wyrok ten nie jest jednak wyrokiem skazującym (art. 413 § 2 k.p.k.), nie ma zatem tym bardziej mowy o ukaraniu sprawcy. Niemniej jednak warunkowe umorzenie postępowania jest immanentnie związane ze stwierdzeniem winy.

77. Wyrok z 25 listopada 2008 r., K 5/08 OTK-A 2008/9, poz. 159
skład (5)

dostęp do dokumentów Instytutu Pamięci Narodowej w celu prowadzenia badań naukowych lub publikacji prasowej

Samo uzależnienie dostępu do dokumentów w celu badań naukowych od rekomendacji pracownika naukowego czy niezależnej instytucji naukowej nie może być automatycznie kwalifikowane jako naruszenie art. 73 Konstytucji. Przeciwnie – może być elementem gwarancyjnym takiej wolności, ale również ochrony praw i wolności innych osób przez obiektywizację kryteriów kwalifikowania danego projektu jako badań naukowych, a także ocenę prowadzenia badań naukowych jako nadmiernego wkroczenia w sferę innych, konstytucyjnie chronionych, praw i wolności konstytucyjnych.

W sprawie istotnie występuje wątpliwość co do zachowania – na podstawie zaskarżonych przepisów o dostępie do akt IPN – zasady proporcjonalności (art. 31 ust. 3 Konstytucji) jako relacji między wolnością badań (publikacyjną) i ochroną autonomii informacyjnej osób, której dotyczą archiwalia. Dzieje się tak jednak nie w odniesieniu do pierwszego, zaskarżonego członu relacji (gdzie wniosek rzecznika upatruje naruszenia konstytucyjności), lecz w stosunku do członu drugiego, pozostającego poza zakresem zaskarżenia.

78. Wyrok z 17 grudnia 2008 r., P 16/08 OTK-A 2008/10, poz. 181
pełny skład [w sprawie tej E. Łętowska będąca sprawozdawcą
złożyła *votum separatum*, por. poz. 14 wykazu zdań odrębnych]
uwłaszczenie członków spółdzielni mieszkaniowych

79. **Wyrok z 7 kwietnia 2009 r., P 53/08** OTK-A 2009/4, poz. 45
skład (3)
umundurowanie funkcjonariuszy celnych – wydanie rozporządzenia
poza granicami upoważnienia ustawowego
80. **Wyrok z 14 maja 2009 r., K 21/08** OTK-A 2009/5, poz. 67
skład (5)
komornicy sądowi – ocena konstytucyjności ingerencji ustawodawcy
w zasady wykonywania zawodu, kształcenie kadr i kształtowanie
wynagrodzenia
81. **Postanowienie z 27 maja 2009 r., SK 53/08** OTK-A 2009/5,
poz. 81
skład (5)
sprzeciw od nakazu zapłaty
(umorzenie z uwagi na niedopuszczalność wydania wyroku;
kwestia rozstrzygnięta w sprawie SK 28/08)
82. **Wyrok z 2 czerwca 2009 r., SK 31/08** OTK-A 2009/6, poz. 83
skład (5)
legitymacja odwołanego członka zarządu spółki akcyjnej do wytoczenia
powództwa o uchylenie uchwały walnego zgromadzenia spółki
o nieudzieleniu mu absolutorium
83. **Wyrok z 16 czerwca 2009 r., SK 5/09** OTK-A 2009/6, poz. 84
skład (5)
niekonstytucyjność pozbawienia zastępcy komornika ustanowionego
w związku z odwołaniem albo śmiercią komornika prawa do opłat
egzekucyjnych prawomocnie ustalonych przez zastępcę komornika
przed jego odwołaniem lub śmiercią, a które wpłynęły już po odwołaniu
(śmierci) zastępcy komornika

84. **Wyrok z 9 lipca 2009 r., K 31/08** OTK-A 2009/7, poz. 107
skład (5)

niekonstytucyjność ograniczenia wyboru obrońcy w postępowaniu dyscyplinarnym w służbach mundurowych

85. **Wyrok z 14 października 2009 r., Kp 4/09** OTK-A 2009/9, poz. 134
pełny skład

niekonstytucyjność w prawie o ruchu drogowym stosowania kary pieniężnej oraz systemu punktowego, bez właściwych gwarancji prawnych, sankcji nadania decyzji o nałożeniu kary pieniężnej rygoru natychmiastowej wykonalności – dopuszczenie sprzedaży zatrzymanego przy kontroli ruchu drogowego pojazdu, którym naruszono przepisy ruchu drogowego i który nie stanowi własności kierującego pojazdem

Uprawnienia opiniodawcze KRS mają zakotwiczenie konstytucyjne tylko w zakresie kwestii, do których odnosi się art. 186 ust. 1 Konstytucji (tj. gdy zmiany ustawodawcze dotyczą niezależności sądów i niezawisłości sędziów). W takich wypadkach powinność zasięgnięcia przez Sejm opinii KRS (i to w sposób umożliwiający temu kolegialnemu organowi podjęcie stosownej uchwały) jest (jak to Trybunał wykazał na tle sprawy o sygn. K 39/07) elementem konstytucyjnie określonego trybu ustawodawczego.

Sytuację tę należy odróżniać od ustawowo określonych kompetencji opiniodawczych KRS, uregulowanych w art. 2 ust. 2 pkt 4 ustawy o KRS, w sprawach dotyczących „sądownictwa i sędziów”.

86. **Wyrok z 15 października 2009 r., K 26/08** OTK-A 2009/9,
poz. 135
skład (5)

zasady nadawania dokumentom klauzuli tajności

Niekonsekwencje normowania ustawy o ochronie informacji niejawnych (kwestie tajemnicy i nadawania klauzuli tajności) rzutują na jej zakres przedmiotowy. Każdorazowe uznanie jakiejś informacji za niejawną zmniejsza zarazem pulę informacji publicznej, objętej

ochroną art. 61 ust. 1 Konstytucji. Potwierdza to tezę, leżącą u podstaw wniosku RPO, że nadawanie klauzuli tajności może nie pokrywać się z materialnoprawnymi kryteriami ustawowo wymaganymi do tego, aby informacje utajnić (a tym samym uszczuplić pulę dostępnej informacji publicznej). Jednakże bynajmniej nie prowadzą one do wniosku, że w tym zakresie panuje pełna dowolność i arbitralność i że akurat przepisy zaskarżone we wniosku są przyczyną nagannego stanu rzeczy. Co więcej, akurat przepisy, na tle których zrodziły się wątpliwości (kryteria i wzajemny stosunek różnych definicji tajemnicy, nadawanie klauzuli tajności – art. 23 ustawy) – pozostają poza granicami wniosku.

Istnienie systemu spójnych oraz powiązanych ze sobą regulacji prawnych, wbrew opinii RPO, nie jest uwarunkowane określeniem sankcji wraz z pozostałymi elementami danej normy wyłącznie w ramach tej samej jednostki redakcyjnej bądź wyłącznie w tym samym akcie normatywnym. Zarzuty niekonstytucyjności są więc sformułowane we wniosku na podstawie przyjęcia metodologicznie błędnego założenia interpretacyjnego, prowadzącego do mylnego wniosku o kryteriach konstytucyjności wymaganych przez art. 2 Konstytucji.

Zarzut wobec art. 21 ust. 3 ustawy o ochronie informacji niejawnych, iż ze względów konstytucyjnych powinien zawierać sankcję dla wskazanych tam „ponoszących odpowiedzialność” funkcjonariuszy, nie potwierdził się.

Kto – jako podpisujący dokument i jednocześnie właściwy do nałożenia klauzuli tajności – „ponosi odpowiedzialność” (jest gestorem) klauzuli tajności, powinien mieć także wpływ na dalsze losy tej klauzuli (zmiana, zniesienie). Wpływ ten wyraża się w obowiązku uzyskania jego zgody na zmianę (zniesienie) klauzuli. Regulacja tej ostatniej kwestii jest głównym celem wprowadzenia omawianego przepisu. O tym natomiast, jakiego rodzaju odpowiedzialność nastąpi na wypadek różnych postaci nieprawidłowego wykonywania kompetencji dotyczących wykonywania obowiązków administrowania wiadomościami niejawnymi (czego brak wnioskodawca zarzuca zaskarżonemu przepisowi) – przesądzają inne przepisy szczególne.

87. **Wyrok z 16 lutego 2010 r., P 16/09** OTK-A 2010/2, poz. 12
skład (3)

niekonstytucyjność rozporządzenia o wyłączeniu z podstawy wymiaru składek określonych świadczeń – wadliwe wykonanie upoważnienia ustawowego

Organy stosujące prawo (sądy) podległe są Konstytucji i ustawom. Sąd, który przedstawił pytanie prawne, znając to stanowisko Trybunału co do konstytucyjności rozporządzenia, zachowuje i tak posiadaną prerogatywę do niezastosowania niekonstytucyjnego rozporządzenia *in concreto*. Okoliczność ta ułatwiła Trybunałowi Konstytucyjnemu decyzję o zastosowaniu odroczenia w niniejszej sprawie. Gdyby bowiem przedmiotem zaskarżenia był przepis ustawowy, Trybunał Konstytucyjny – podejmując własną decyzję – musiałby brać pod uwagę rozbieżność poglądów zaznaczającą się w praktyce różnych sądów na zachowanie sądów w okresie odroczenia.

88. **Postanowienie z 1 marca 2010 r., SK 22/09** OTK-A 2010/3,
poz. 28
skład (5)

zaskarżalność postanowień sądu drugiej instancji w postępowaniu cywilnym

(umorzenie postępowania z uwagi na zbędność wyroku; zmiana stanu prawnego; uprzedni wyrok TK o sygn. SK 10/09)

89. **Wyrok z 23 marca 2010 r., K 19/09** OTK-A 2010/3, poz. 24
skład (5)

census niekaralności a bierne prawo wyborcze – zakres swobody ustawodawcy w zakresie ograniczeń korzystania z biernego prawa wyborczego przez osoby stojące przed sądem karnym

(por. wyrok TK z 24 listopada 2008 r., K 66/07, OTK-A 2008/9, poz. 158 – por. poz. 76 wyroku orzeczeń TK)

90. **Wyrok z 2 czerwca 2010 r., SK 38/09** OTK-A 2010/5, poz. 46
skład (5)

niekonstytucyjność wyłączenia zaskarżalności odmowy wyłączenia sędziego w sądzie drugiej instancji

Gdy sąd drugiej instancji rozstrzyga jakąś kwestię po raz pierwszy, rozstrzygnięcie tej kwestii – z uwagi na istotne znaczenie dla praw jednostki – powinno być weryfikowane. Takiej weryfikacji wymaga wywiedziona z art. 45 ust. 1 Konstytucji zasada sprawiedliwości proceduralnej. Niekoniecznie musi to być jednak weryfikacja w trybie instancyjnym. Rozszerzenie zakresu kontroli postanowień sądu drugiej instancji może nastąpić w drodze zażalenia do równorzędnego składu sądu odwoławczego.

Wyrok Trybunału eliminuje brak zażalenia na postanowienie oddalające, zgłoszony w postępowaniu przed sądem drugiej instancji, wniosek o wyłączenie sędziego. Jest to jednak operacja, która sama przez się nie eliminuje braku w Kodeksie postępowania cywilnego normy generalnej, wyraźnie wysławiającej zasadę zaskarżalności postanowień sądu drugiej instancji w kwestii oddalenia wniosku o wyłączenie sędziego (podobnie zresztą jak i postanowień odrzucających wniosek o wyłączenie jako oczywiście bezzasadny, niezależnie od tego, przed sądem jakiej instancji został zgłoszony).

Stosujące prawo sądy orzekające po wyroku Trybunału powinny same rozstrzygać nasuwające się im wątpliwości interpretacyjne i aplikacyjne w taki sposób, aby umożliwić wierność konstytucyjnym standardom ochrony praw jednostki.

Bez interwencji ustawodawcy nie jest jednak możliwy pełny powrót do stanu konstytucyjności na tle analizowanej sprawy mechanizmu wyłączenia sędziego. W szczególności jednak brak jest tu podstaw do rozciągania skutku przewidzianego w art. 190 ust. 4 Konstytucji (wznowienie postępowania) na wyrok merytoryczny zapadły w sprawie, na tle której pojawił się, jako problem wпадkowy, wniosek o wyłączenie sędziego.

91. **Wyrok z 5 lipca 2010 r., P 31/09** OTK-A 2010/6, poz. 57
skład (5)

warunki świadczeń emerytalno-rentowych dla Polaków przebywających poza granicami RP

Wymóg domicyliu jako warunek uzyskania uprawnień do renty rodzinnej nie pozostaje w racjonalnym związku z *ratio legis* przepisów o rencie rodzinnej. Renta rodzinna w naszym systemie prawnym jest świadczeniem niejako „zastępczym”, „wtórnym” w stosunku do prawa do emerytury lub renty z tytułu niezdolności do pracy, które miał zmarły żywiciel.

92. **Wyrok z 12 lipca 2010 r., P 4/10** OTK-A 2010/6, poz. 58
skład (5)

wypowiedzenie umowy o pracę zawartej na czas określony a prawa członków związków zawodowych – pominięcie a zaniechanie ustawodawcze

Linia demarkacyjna rozdzielająca sytuacje „zaniechania ustawodawczego” i „regulacji fragmentarycznej i niepełnej” związana jest z odpowiedzią na pytanie, czy istotnie w danej sytuacji zachodzi jakościowa tożsamość (albo przynajmniej daleko idące podobieństwo) materii unormowanych w danym przepisie i tych pozostawionych poza jego zakresem, które z uwagi na zasady konstytucyjne powinny w nim się znaleźć.

Konieczna jest przy tym ostrożność i wstrzemięźliwość we wnioskowaniu o istnieniu niekonstytucyjnego pominięcia legislacyjnego. Zbyt pochopne „upodobnienie” materii nieunormowanych z tymi, które znalazły swoją wyraźną podstawę w treści badanego przepisu, grozi bowiem każdorazowo postawieniem zarzutu o wykraczanie przez Trybunał Konstytucyjny poza sferę kontroli prawa i usurpowanie sobie uprawnień o charakterze prawotwórczym.

Przyznając prawo do odszkodowania pomija prawo do żądania przywrócenia do pracy pracownikowi będącemu pod ochroną wynikającą z ustawy o związkach zawodowych, i zatrudnionemu na podstawie umowy o pracę na czas określony, któremu wypowiedziano umowę o pracę sprzecznie z prawem.

Cel ochrony przewidzianej w art. 32 ustawy o związkach zawodowych i efektywność jego realizacji wymaga, także w świetle regulacji międzynarodowych, stworzenia pracownikowi – działaczowi związkowemu możliwości ubiegania się o przywrócenie do pracy w wypadku wypowiedzenia (rozwiązania) umowy na czas określony z naruszeniem art. 32 ustawy o związkach zawodowych. Brak możliwości wystąpienia z takim żądaniem stanowi nieuzasadnione ograniczenie wolności zrzeszania się (art. 59 ust. 1 Konstytucji). Stworzenie podstawy do wysunięcia takiego żądania nie ogranicza w sposób nieproporcjonalny interesów pracodawcy. Ostateczna decyzja należy bowiem do sądu pracy, który, jak dowodzi orzecznictwo, nie dopuszcza do nadużywania ochrony działaczy związkowych i jej wykorzystywania w innych celach niż została ustanowiona.

Zawieranie umów na czas określony, zwłaszcza w wypadku umów długoterminowych, winno stwarzać działaczom związkowym gwarancje trwałości zatrudnienia. Dopuszczalność wypowiedzenia tych umów znajduje oczywiście uzasadnienie, ale wypowiedzenie takiej umowy z naruszeniem przepisów o szczególnej ochronie działaczy związkowych powinno skutkować możliwością skorzystania z takich samych uprawnień, niezależnie od tego, czy podstawą nawiązania stosunku pracy była umowa na czas nieokreślony, czy na czas określony.

Wobec tego Trybunał Konstytucyjny uznał, że art. 50 § 3 k.p., we wskazanym w sentencji zakresie, narusza także zasadę sprawiedliwości społecznej (art. 2 Konstytucji).

93. Postanowienie z 20 lipca 2010 r., P 13/10 OTK-A 2010/6,
poz. 66
skład (5)

ukaranie żołnierza przebywającego w bazie wojskowej poza granicami RP

Przedmiotem pytania prawnego z natury rzeczy może być tylko i wyłącznie unormowanie wykorzystane w procesie orzekania przez

sąd w danej sprawie (pytanie winno nosić cechy kontroli konkretnej). Pytanie prawne zostało wniesione do Trybunału Konstytucyjnego w ramach błędnie wszczętego przed Wojskowym Sądem Garnizonowym w L. postępowania w sprawie obwinionego. Brak kompetencji pytającego sądu do orzekania w sprawie obwinionego powoduje niespełnienie przesłanki przedmiotowej pytania prawnego.

(umorzenie z powodu niedopuszczalności wydania wyroku)

94. **Wyrok z 29 października 2010 r., P 34/08** OTK-A 2010/8,
poz. 84
skład (5)

nabywanie nieruchomości przez spółdzielnie mieszkaniowe

Niekonstytucyjność jest tu związana z samą instytucją quasi-zasiedzenia, wprowadzoną przez zaskarżony przepis, niezależnie od tego, do kogo w rzeczywistości należą grunty, o których własność ubiega się spółdzielnia. Naruszenia art. 2 Konstytucji mają tu charakter uniwersalny (w stosunku do wszelkich właścicieli, przeciw którym kieruje się zasiedzenie). Przepis ten traci zatem moc w całym zakresie podmiotowym.

95. **Postanowienie z 2 grudnia 2010 r., SK 11/10** OTK-A 2010/10,
poz. 131
skład (5)

odrzućcie zarzutów od nakazu zapłaty

Do kognicji Trybunału Konstytucyjnego nie należy rozpatrywanie zarzutów dotyczących niekonstytucyjności wykładni dokonanej przez sąd ani zarzutów błędnej subsumpcji stanu faktycznego dokonanej w wyroku czy też wadliwości kierunku argumentacji wykorzystanej w ostatecznym orzeczeniu. Trybunał może oceniać konstytucyjność aktu normatywnego. W wypadku rozpatrywania skargi konstytucyjnej może to być tylko ten akt (norma), który stanowił podstawę rozstrzygnięcia danej sprawy. Zarzuty skarżących kierują się nie przeciw treści art. 89 § 1 zdanie drugie k.p.c., lecz przeciw

zastosowaniu tego aktu (w drodze zabiegów interpretacyjnych, ustaleń faktycznych i subsumpcyjnych). Tego rodzaju kontrola konstytucyjności wykracza poza ramy art. 79 Konstytucji i nie może być dokonana w ramach skargi konstytucyjnej.

(umorzenie z uwagi na niedopuszczalność wydania wyroku)

**Orzeczenia
Trybunału Konstytucyjnego
2002–2010**

zdania odrębne

1. **Wyrok z 29 października 2002 r., P 19/01** OTK-A 2002/5, poz. 67
skład (5)

moment powstania obowiązku podatkowego VAT

Pytanie NSA dotyczyło oceny sytuacji, gdy ustawa zawiera niekonstytucyjne upoważnienie (materia ustawowa regulowana w rozporządzeniu), a podstawą decyzji administracyjnej było rozporządzenie wydane w wyniku tego upoważnienia. Orzeczenie Trybunału stwierdzające konstytucyjność aktu wykonawczego (rozporządzenie MF) nie wyczerpało całości przedstawionego problemu wadliwego upoważnienia i jego wykonania. Zdanie odrębne wskazuje tu na błędną afirmację sytuacji, gdy podstawą decyzji administracyjnej był akt wydany na podstawie blankietowego upoważnienia i wkraczający w materię zastrzeżoną do normowania ustawowego.

2. **Wyrok z 28 maja 2003 r., K 44/02** OTK-A 2003/5, poz. 44
pełny skład; zdanie odrębne wspólne M. Grzybowskiemu, E. Łętowskiej, M. Mazurkiewicz

lustracja

Za każdą ustawą (także zmieniającą) przemawia domniemanie konstytucyjności. Do obalenia tego domniemania wobec ustawy liberalizującej, nawet budzącej zastrzeżenia z punktu widzenia jej precyzji, konieczne jest więc wykazanie niekonstytucyjności przy użyciu szczególnie mocnych argumentów. Zasada *in dubio pro libertate* jest oczywistością w demokratycznym państwie. Wymaga ona, aby – gdy ma się orzec o niekonstytucyjności noweli ograniczającej reglamentację, a zarzut dotyczy niewystarczającej określoności ustawy – wykazać niejasności normowania. Ta niejasność musi pojawiać się w stopniu w elementarny sposób dyskwalifikującym oceniany akt. Choć nie można uznać ocenianej noweli za wzór jasności legislacyjnej, to jednak jej niedookreśloność nie jest większa niż nieprecyzyjność samej ustawy lustracyjnej, którą ogranicza. Tę ostatnią uznano jednak za konstytucyjną po kontroli dokonanej przez Trybunał,

przy czym Trybunał wskazał interpretację, przy której sama ustawa lustracyjna może być uznana za konstytucyjną. Kontrola liberalizującej noweli nie powinna odwoływać się do kryteriów surowszych w tym względzie.

Argument uznający kontrolowaną ustawę za naruszającą art. 61 Konstytucji wymaga odczytania § 1 tego przepisu w sposób rozszerzający, zwłaszcza w zakresie funkcji i *ratio legis*. W zakresie zaś zastosowanej w orzeczeniu wykładni – występuje tu interpretacja przepisu konstytucyjnego poprzez pojęcia ustawowe (zawarte w ustawie lustracyjnej), co jest wadliwe.

3. **Postanowienie z 23 marca 2004 r., K 21/03** OTK-A 2004/3, poz. 26
skład (5); zdanie odrębne wspólne E. Łętowskiej, M. Wyrzykowskiego

organizacje pracodawców jako podmioty legitymowane do wniesienia wniosku do Trybunału Konstytucyjnego

Zdanie odrębne kwestionuje pogląd postanowienia (odmawiającego legitymacji Konfederacji Pracodawców Polskich do inicjowania kontroli konstytucyjności), jakoby w Konstytucji RP nastąpiło istotne rozszerzenie kręgu podmiotów uprawnionych do inicjowania postępowania przed Trybunałem Konstytucyjnym. Wedle wyroku poprzez instytucję powszechnej skargi konstytucyjnej i prawo sądów do przedstawiania Trybunałowi Konstytucyjnemu pytań prawnych zniweczono potrzebę rozszerzania kręgu podmiotów uprawnionych do wszczynania kontroli konstytucyjności prawa w innych formach. Zdanie odrębne uznaje, że Konfederacja Pracodawców Polskich uczestniczy w obrocie prawnym nie tylko jako pracodawca *sensu stricto*, lecz także jako podmiot gospodarczy i dlatego nie można *a limine* wykluczać możliwości zgłaszania przez nią wniosków o kontrolę konstytucyjności, gdy zaskarżone akty dotyczą kształtowania zasad uczestnictwa w życiu gospodarczym.

4. **Postanowienie z 30 marca 2004 r., Tw 10/03** OTK-B 2004/1, poz. 6
skład (3)
Problem i stanowisko jak wyżej, K 21/03.

5. **Wyrok z 12 stycznia 2005 r., K 24/04** OTK-A 2005/1, poz. 3
pełny skład

zasady partycypacji parlamentu w procesie opiniodawczym w związku z uczestnictwem Rady Ministrów w Radzie UE

Współpraca Sejmu i Senatu w zakresie prawa europejskiego nie jest regulowana przez Konstytucję. Separatum wyciąga stąd jednak odmienny wniosek, niż to uczyniono w wyroku. W wyroku z konstatacji „luki prawnej na najwyższym poziomie” wyciągnięto wniosek, iż „konstatacja ta oznacza (...) konieczność albo pogodzenia się z istnieniem luki (...) albo też nakaz poszukiwania «punktu zaczepienia» owego współuczestnictwa w istniejącym porządku prawno-konstytucyjnym”. Istnienie luki konstytucyjnej wskazuje na brak wzorca, z którym sprzeczność mogłaby decydować o niekonstytucyjności badanego aktu. Wedle separatum TK, doszedłszy do tego wniosku, powinien stwierdzić nieadekwatność wzorca, tj. opowiedzieć się za brakiem sprzeczności zaskarżonego przepisu z Konstytucją, a nie za jego niekonstytucyjnością.

6. **Wyrok z 24 stycznia 2006 r., SK 40/04** OTK-A 2006/1, poz. 5
skład (5)

tabele wynagrodzeń za korzystanie z utworów / artystycznych wykonania

Zaskarżone normy prawa autorskiego (art. 108 ust. 3 i 4 w związku z art. 109 ustawy z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych, Dz.U. z 2000 r. Nr 80, poz. 904 ze zm.) dotyczyły fragmentu mechanizmu kształtowania wynagrodzeń za korzystanie z utworów. W sprawie zaskarżono tylko część dotyczącą orzekania Komisji w składach sześciu arbitrów oraz wykorzystania w tym celu

procedury k.p.a. W rzeczywistości mechanizm wskazany w art. 108 w całości, jako instytucja, jest nieprawidłowy i nieracjonalny. W tym względzie separatum podziela krytycyzm uzasadnienia wyroku. W przeciwieństwie do tego ostatniego uważa, że stopień nieracjonalności i nieprawidłowości mógłby być uznany za przekraczający poziom niekonstytucyjności, ponieważ procedura, o której mowa, jest nierzetelna; to zaś, zgodnie z utrwalonym stanowiskiem Trybunału, może prowadzić do wniosku o niekonstytucyjności przepisów, kreujących taką procedurę, niezależnie od zakresu zaskarżenia.

7. Postanowienie z 24 października 2006 r., Tw 53/05

OTK-B 2006/5, poz. 162

skład (3)

uzasadnienie – wymagania z art. 75 w zw. z art. 71 ustawy o Trybunale Konstytucyjnym

Zdanie odrębne kwestionuje odmowę zdolności wnioskowej Stowarzyszenia Dystrybutorów Filmowych. Przyjęcie poglądu, że Stowarzyszenie nie ma zdolności wnioskowej, wymaga wykazania na tle konkretnych okoliczności, dotyczących konkretnej organizacji, jej statutu i zakresu złożonego zażalenia i polemiki z jego treścią. W przeciwnym razie uzasadnienie postanowienia nie realizuje wymagań przewidzianych przez art. 75 w zw. z art. 71 ustawy o Trybunale Konstytucyjnym i nie odpowiada swej perswazyjnej funkcji.

8. Wyrok z 30 października 2006 r., P 10/06 OTK-A 2006/9,

poz. 128

pełny skład

zniesławienie funkcjonariusza za pomocą środków masowego komunikowania się

Zdanie odrębne (w opozycji do stwierdzenia konstytucyjności zawartego w wyroku) wychodzi z założenia, że zasada ustrojowa z art. 14 Konstytucji i jej konsekwencje nie znalazły odbicia w konstrukcji zarówno przestępstwa z art. 212 k.k., w zróżnicowaniu

odpowiedzialności z uwagi na podmiot, wobec którego sformułowano zarzut, jak i w konstrukcji kontratywu z art. 213 § 2 k.k. Obecna formuła tych przepisów ułatwia ograniczanie krytyki społecznej, umożliwia manipulację dyskursem społecznym i narusza hierarchię dóbr wynikającą z Konstytucji. Z zasady konstytucyjnej art. 14 wynika, iż nie można na poziomie ustaw zwykłych wprowadzać obowiązku wykazania przez dziennikarza działania w obronie uzasadnionego interesu społecznego. Przeciwnie, to dziennikarzowi trzeba udowodnić, że umieszczając w środkach przekazu zarzut prawdziwy, nie działał w obronie uzasadnionego interesu, lecz np. szykany.

9. **Wyrok z 3 listopada 2006 r., K 31/06** OTK-A 2006/10, poz. 147
pełny skład

ordynacja samorządowa – *vacatio legis* – tryb uchwalenia

Zdanie odrębne kwestionuje wyrok uznający konstytucyjność Ordynacji wyborczej do rad gmin, rad powiatów i sejmików województw z 2006 r. (Dz.U. Nr 159, poz. 1127). Argumentem jest *vacatio legis* noweli, uniemożliwiająca dostosowanie strategii wyborczej do zmienionych zasad systemu wyborczego (naruszenie art. 2 Konstytucji), oraz uchybienia procedurze wyborczej (w postaci braku wymaganych konstytucyjnie i ustawowo konsultacji – art. 7 Konstytucji).

Gdyby uchybienia dotyczyły ustawy o mniej znaczących skutkach dla samorządowego systemu wyborczego, gdyby nie następowały jako kolejne ogniwa łańcucha prowadzącego do narzucenia pracom legislacyjnym tempa nielicującego z rzetelnością wymaganą przez fakt, że chodzi o zmiany urzędzenia samorządu – błędy można byłoby tolerować. Jest to jednak sfera, w której – z uwagi na konsekwencje zasady subsydiarności (preambuła Konstytucji, a w dalszej kolejności art. 16 ust. 2 zd. ostatnie) – proces legislacyjny powinien charakteryzować się szczególną pieczołowitością procedury i dbałością o jej legitymizacyjne oddziaływanie, dzięki wykorzystaniu instrumentów partycypacji. Jeżeli bowiem władza państwowa „urządza” samorządy, musi się to dokonywać ze szczególnie pieczołowitym zapewnieniem udziału

zainteresowanych, wykorzystania opinii, dyskursu i „ucierania konsensu”. Zasada pomocniczości wymaga, aby ingerencja społeczności większej w rozwiązywaniu problemów mniejszej odbywała się na życzenie, z udziałem, a przynajmniej za wysłuchaniem przedstawicieli tej ostatniej. Zmiany prawa wyborczego w ostatniej chwili stały się w Polsce regułą. Skutkiem niekonstytucyjności opartej na koncepcji zawartej w niniejszym zdaniu odrębnym jest wniosek o niedościsłu do skutku zakwestionowanej ustawy zmieniającej. Opowiedzenie się za niekonstytucyjnością zmiany Ordynacji wyborczej z przyczyn uchybień proceduralnych jest niszczące dla systemu prawnego. Głęboko niewłaściwe i niekonstytucyjne (art. 188, art. 190 ust. 1) jest jednak także czynienie *de facto* Trybunału Konstytucyjnego ostatnim ogniwem łańcucha legislacyjnego.

10. **Wyrok z 13 lutego 2007 r., K 46/05** OTK-A 2007/2, poz. 10
skład (5)

przywrócenie do służby uniewinnionego celnika

Wyrok Trybunału dotyczy art. 61 ust. 2 ustawy z dnia 24 lipca 1999 r. o Służbie Celnej (Dz.U. z 2004 r. Nr 156, poz. 1641 ze zm.). Separatum opowiada się za niezgodnością z Konstytucją (brak proporcjonalności, art. 31 ust. 3) w zakresie, w jakim kontrolowany przepis przewiduje identyczne skutki przywrócenia do służby w wypadku uniewinnienia uprzednio wydalonego celnika oraz celnika, wobec którego umorzono postępowanie karne będące podstawą wydalenia. „Przywrócenie do służby” nie niweczy bowiem wszelkich skutków uprzedniej relegacji, co pozostaje w dysharmonii z faktem, że zawsze uniewinnienie (także z braku dostatecznych dowodów) jest wyrazem pomyłki organów wymiaru sprawiedliwości, co powinno się wiązać z pełnym oczyszczeniem uniewinnionego. Problem nie powstawałby, gdyby przywrócenie do służby powodowało pełną *restitutio in integrum*.

11. **Wyrok z 11 maja 2007 r., K 2/07** OTK-A 2007/5, poz. 48
pełny skład

lustracja

Separatum dotyczy pkt 7 sentencji, w zakresie stwierdzającym zgodność z Konstytucją art. 3a ust. 1 ustawy z dnia 18 października 2006 r. o ujawnianiu informacji o dokumentach organów bezpieczeństwa państwa z lat 1944–1990 oraz treści tych dokumentów (Dz.U. Nr 218, poz. 1592 ze zm.), w brzmieniu nadanym ustawą z dnia 14 lutego 2007 r. o zmianie ustawy o ujawnianiu informacji o dokumentach organów bezpieczeństwa państwa z lat 1944–1990 oraz treści tych dokumentów i ustawy o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ściągania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu (Dz.U. Nr 25, poz. 162).

„Współpraca”, uzasadniająca konstytucyjną dyskwalifikację kolaboracji z reżimem totalitarnym (co wynika z preambuły kontrolowanej ustawy) musi spełniać następujące przesłanki: musi polegać na kontaktach z organami bezpieczeństwa (przekazywanie informacji tym organom); być świadoma (współpracujący musi zdawać sobie sprawę, że nawiązał kontakt z przedstawicielami jednej ze służb, które wymienia ustawa lustracyjna); być tajna (współpracujący musi zdawać sobie sprawę, że fakt współpracy i jej przebieg ma być tajemnicą); musi się wiązać z operacyjnym zdobywaniem informacji, musi być realna (zmaterializowana w konkretnych działaniach, nie zaś udawana czy pozorowana). Tego rodzaju wymogi zostały sformułowane w *acquis constitutionnel* (wyroki z 10 listopada 1998 r., sygn. K 39/97, oraz z 26 października 2005 r., sygn. K 31/04). Formuła użyta w wyroku K 2/07, niewymieniająca wskazanych wyżej kryteriów, może sugerować dezaktualizację *acquis constitutionnel* już wypracowanego pod rządami Konstytucji z 1997 r., a także być źródłem nieuzasadnionych wątpliwości co do aktualności prawomocnych wyroków oczyszczających w postępowaniach lustracyjnych.

12. **Postanowienie z 22 maja 2007 r., SK 70/05** OTK-A 2007/6,
poz. 60
pełny skład

brak możliwości odwołania od orzeczenia kościelnej komisji majątkowej jako naruszenie prawa do sądu

Wedle zdania odrębnego postępowanie w sprawie skargi konstytucyjnej gminy nie powinno być umorzone, a skarga powinna być rozpatrzona merytorycznie.

Z art. 191 Konstytucji nie wynika, że gminie jako jednostce samorządu terytorialnego nie może przysługiwać zarówno skarga konstytucyjna, jak i możliwość wniesienia wniosku o dokonanie kontroli abstrakcyjnej. To bowiem zależy od wykładni „spraw objętych (...) zakresem działania” podmiotów wskazanych w art. 191 ust. 1 pkt 3; samo sformułowanie art. 191 ust. 1 pkt 6 sugeruje raczej kompetencję uniwersalną („każdy” znajdujący się w sytuacji opisanej w art. 79 Konstytucji, bez ograniczeń podmiotowych, może wnosić skargę). Problemem jest dwoistość funkcji samorządu. Samorząd lokalny jest sposobem organizowania (dzielenia) władzy publicznej (w tym zakresie mamy do czynienia z wariantem podziału władzy, przy użyciu innego kryterium i na innym poziomie niż w art. 10), zarazem realizowania administracji w sposób zdecentralizowany (działanie w ramach egzekutywy) i jednocześnie upodmiotowieniem interesu zbiorowości lokalnej (konsekwencja zasady ludowładztwa). Samorząd jest więc w różny sposób legitymizowany konstytucyjnie. Pełniąc swe funkcje publiczne, samorząd działa zarówno poprzez imperium, jak i poprzez dominium. Działając w ramach dominium – samorząd jest właścicielem (podmiotem własności *sensu stricto* i innych praw podmiotowych, w rozumieniu art. 64 Konstytucji).

Skoro ochrona własności immanentnie wiąże się z ochroną sądowną (a więc prawem do sądu – obojętne jakiego typu, administracyjnego czy powszechnego), to zarzut braku czy naruszenia prawa do sądu (na tle ochrony własności) musi wiązać się z możliwością korzystania ze skargi konstytucyjnej w tej kwestii. Własność może być ujęta nawet

jako tymczasowa, właściciel musi w takim wypadku liczyć się ewentualnością utraty, ale to nie ma nic wspólnego z tym, że weryfikacja przesłanek tego, czy doszło do kresu tymczasowego władztwa właściciela, powinna dokonać się na drodze sądowej.

Stanowisko Trybunału w kwestii braku zdolności skargowej gminy nigdy nie było przy tym prezentowane w bardziej rozbudowanej czy konstrukcyjnej postaci. Argumentacja wywodząca się z art. 191 jest oparta na interpretacji językowej tego przepisu oraz interpretacji *a rubrica*. Pozostając w opozycji do tej argumentacji, pogląd separatum wynika z wykładni systemowej dotyczącej istoty skargi jako środka ochrony podmiotu wyposażonego w prawa konstytucyjnie chronione. To, że gmina w zakresie wykonywania swych zadań jest poddana nadzorowi (i kontroli, w przeciwieństwie do poglądu wyrażonego w kwestionowanym postanowieniu, art. 203 Konstytucji dotyczy kontroli, a nie nadzoru), nie jest argumentem przesądzającym o konieczności wyłączenia sądowej ochrony własności gminy.

13. Postanowienie z 11 czerwca 2008 r., SK 48/07

OTK-A 2008/5, poz. 93

pełny skład

reformatoryjne orzeczenie sądu drugiej instancji – przesłanki skargi konstytucyjnej – separatum od uzasadnienia

W sprawie, dotyczącej Lwa R. zastosowanie art. 437 § 2 k.p.k. i orzekanie przez sąd drugiej instancji co do istoty sprawy spowodowało poddanie czynu kwalifikacji przewidującej co do zasady niższy wymiar kary (do 8 lat) niż kwalifikacja przyjęta w wyroku pierwszej instancji (gdzie górna granica zagrożenia wynosiła 10 lat). (Pierwotna kwalifikacja art. 286 § 1 k.k. w związku z art. 294 § 1 k.k. – zagrożenie ustawowe do 10 lat; konkretny wymiar w pierwszej instancji – 2,5 roku. Po rekwalfikacji, w drugiej instancji: art. 230 § 1 k.k. zagrożenie ustawowe [od 2003 r.] do lat 8. Także konkretny wymiar kary w sprawie uległ złagodzeniu [obniżenie wymiaru kary o 6 miesięcy: w pierwszej instancji – 2,5 roku, po rekwalfikacji – 2 lata]). Z kolei

przygotowanie obrony w związku z dokonaną rekwalifikacją (realizacja zasady *audiatur et altera pars*) było umożliwiające dzięki wykorzystaniu środka gwarancyjnego przewidzianego w art. 399 k.p.k.

Ani więc konkretnie, ani potencjalnie w stosunku do skarżącego nie doszło do pogorszenia jego sytuacji poprzez nierzetelnie (wedle zarzutu) ukształtowaną procedurę sądową.

Także jednak gdyby dokonać analizy zaskarżonych przepisów *in abstracto*, nie znajdzie potwierdzenia zarzut naruszenia prawa do obrony na tle mechanizmu, w którym dopuszczalność reformatoryjnego orzeczenia sądu drugiej instancji (art. 437 § 2 k.p.k.) nie jest jednocześnie powiązana z możliwością oceny takiego rozstrzygnięcia przez sąd wyższej instancji, z uwagi na konstrukcję i zakres kasacji.

Zarzut taki, pod adresem art. 437 § 2 w związku z art. 523 § 1 k.p.k., byłby trafny tylko przy założeniu, że orzekanie reformatoryjne przez sąd drugiej instancji, w warunkach art. 437 § 2 k.p.k., dopuszcza orzekanie na niekorzyść oskarżonego. Tymczasem z art. 437 § 2 k.p.k. to nie wynika. Przeciwnie, zarysowana tam opcja (orzeczenie reformatoryjne albo kasatoryjne) umożliwia interpretację, iż orzeczenie reformatoryjne przez sąd drugiej instancji jest ograniczone tylko do wypadków nie pogarszających sytuacji oskarżonego. Natomiast gdy rysuje się możliwość rekwalifikacji czynu pogarszającej sytuację oskarżonego, wtedy sąd orzeka kasatoryjnie. Stała, powszechna i powtarzalna praktyka sądowa także nie dostarcza dowodu na to, że przepis art. 437 § 2 k.p.k. dopuszcza przełamanie zasad *ne peius*. W takiej sytuacji można więc dopuścić ograniczenie gwarancji wynikającej z odpadnięcia weryfikacji samego rozumowania kwalifikacyjnego sądu drugiej instancji – przez sąd kasacyjny (z uwagi na zakres ukształtowania właściwości tego sądu). Ograniczenie to bowiem (rezygnacja z oceny rozumowania sądu drugiej instancji, dokonującego rekwalifikacji czynu) można uznać za proporcjonalne (przy zachowaniu zasady, że orzeczenie reformatoryjne nie pogarsza sytuacji

oskarżonego) i nienaruszające szans obrony, rzetelności procedury i równości broni.

14. **Wyrok z 17 grudnia 2008 r., P 16/08** OTK-A 2008/10, poz. 181 pełny skład [w sprawie tej E. Łętowska była zarazem sprawozdawcą, por. poz. 78 wykazu spraw, gdzie E. Łętowska była sprawozdawcą]

uwłaszczenie w spółdzielniach mieszkaniowych

Odroczenie utraty mocy obowiązującej przepisów wymienionych w części I pkt 1–4 wyroku w sytuacji, w której w treści wyroku uznano niekonstytucyjność (jako zbyt krótkiego i przez to godzącego w zasady rzetelnej legislacji) terminu, który jednocześnie (jako utrzymany na podstawie odroczenia) zobowiązuje spółdzielnię do zawarcia umowy – narusza koherencję wyroku. Wprowadzenie odroczenia wymagałoby odmiennego ujęcia sentencji co do art. 12 ust. 1¹ i art. 17¹⁴ ust. 1¹ ustawy z dnia 15 grudnia 2000 r. o spółdzielniach mieszkaniowych (Dz.U. z 2003 r. Nr 119, poz. 1116 ze zm.).

15. **Wyrok z 23 czerwca 2009 r., K 54/07** OTK-A 2009/6, poz. 86 skład (5)

CBA – czynności operacyjne

Oceniana ustawa nie stwarza efektywnego mechanizmu ochronnego wobec arbitralnego wkroczenia władzy publicznej (CBA) w chronioną konstytucyjnie sferę wolności i praw jednostki. Przy bardziej intensywnych ograniczeniach i rygorach kompetencyjnych możliwe jest mniej rygorystyczne podejście do innych gwarancji instytucjonalnych i proceduralnych; bardziej ogólnikowe ujęcie kwestii kompetencyjnych będzie natomiast dopuszczalne, jeżeli zrekompensowane to będzie lepszym poziomem gwarancji proceduralno-instytucjonalnych. Wniosek skupiał się na regulacji kwestii kompetencyjnych jako na przedmiocie zaskarżenia; jednakże fakt zaskarżenia alternatywnego całości ustawy stwarzał Trybunałowi możliwość przyjęcia innej perspektywy kontrolnej, czego nie uczyniono.

16. **Wyrok z 15 lipca 2009 r., K 64/07** OTK-A 2009/7, poz. 110
pełny skład

spółdzielnie mieszkaniowe – separatum kwestionuje konstytucyjność kurializacji walnego zgromadzenia

Instytucja uchwały walnego zgromadzenia (spółdzielni) nie może być zredukowana tylko do aktu głosowania za lub przeciw; musi być powiązana z mechanizmem uczestnictwa członków: oceny projektu, dyskusji nad nim, modyfikacji, poprawiania, odrzucania i przyjmowania poprawek itd. Przy obradach *viritim* mechanizm ten jest zapewniony przez fakt obecności członków. Podział walnego zgromadzenia na kurie nie ma wpływu na głosowanie uchwały – wystarczy bowiem zsumować wyniki głosowania w kuriach. Nie tamuje też samej możliwości dyskusji w ramach kurii. Wyklucza jednak wpływ zebranych w kuriach i wpływ przeprowadzonych przez nich dyskusji na treść uchwały. Jeżeli bowiem uchwały podjęte w poszczególnych kuriach będą się między sobą różniły – wówczas po prostu brak będzie możliwości dojścia do skutku uchwał walnego zgromadzenia. Obrady kuriami walnego zgromadzenia albo będą sprowadzone do faszadowego głosowania (nad projektem przygotowanym przez biurokrację spółdzielczą), albo doprowadzą do sytuacji, gdy w poszczególnych kuriach powstaną uchwały różnej treści – co oznacza brak możliwości powstania jednej uchwały walnego zgromadzenia. Oznacza to fasadyzację instytucji walnego zgromadzenia.

17. **Wyrok z 2 grudnia 2009 r., U 10/07** OTK-A 2009/11, poz. 163
pełny skład

wliczanie do średniej ocen z zajęć z religii lub etyki

Naruszeniem zasady bezstronności (art. 25 ust. 2 Konstytucji) w związku z zasadą równości traktowania (art. 32 Konstytucji) kościołów jest kreacja mechanizmu liczenia średniej oceny na świadectwie szkolnym, gdzie stopień z religii dominującej ma wpływ na dalsze szanse edukacyjne, czego pozbawione jest nauczanie innych religii. Fruktifikacja faktycznej przewagi kościoła dominującego przynosi

mu lepszą pozycję w zakresie konkurencji na rynku idei. Zdanie odrębne uważa tę sytuację stworzoną przez zaskarżone rozporządzenie za wyczerpującą znamiona naruszenia art. 25 i 32 Konstytucji.

18. **Wyrok z 14 grudnia 2009 r., K 55/07** OTK-A 2009/11, poz. 167 skład (5)

finansowanie uczelni prowadzonych przez kościoły lub związki wyznaniowe

Kulturotwórcza i edukacyjna funkcja wyższych uczelni wyznaniowych uzasadnia konstytucyjną dopuszczalność ich finansowania przez państwo – o ile dotyczy to kształcenia w zakresach i kierunkach, w których misja kościołów i państwa są równoległe. Równoległość nie zachodzi w sferze objętej autonomią kościołów, co wyklucza dopuszczalność finansowania z budżetu kształcenia o profilu czysto religijnym, kształcenie duchownych (kapłanów) poszczególnych wyznań, a więc i finansowanie seminariów duchownych. Konieczne w takim wypadku jest zapewnienie przejrzystości wydatkowania pieniędzy budżetowych, które nie powinny być zużyte na cele kształcenia o profilu czysto religijnym.

Poza sferą edukacyjnego działania ujętego jako „współdziałanie dla dobra wspólnego” (art. 25 ust. 3 Konstytucji) i – co za tym idzie – poza konstytucyjną dopuszczalnością finansowania ze środków budżetowych leży sytuacja, gdy szkoły wyższe prowadzone przez kościoły podmiotowo ograniczają swoją ofertę edukacyjną kryteriami konfesyjnymi (np. wymaganie wyznawania określonej religii, rekomendacji kapłana określonego kościoła).

19. **Wyrok z 16 grudnia 2009 r., K 49/07** OTK-A 2009/11, poz. 169 skład (5)

ustawowa definicja deportacji

Zdanie odrębne kwestionuje prawidłowość rozumowania prowadzącego do uznania naruszenia równości wobec prawa i równości traktowania – w warunkach rzekomego pominięcia legislacyjnego. Wyrok uznał za konstytucyjne zakreślenie dotychczasowego kręgu

uprawnionych do świadczeń z tytułu deportacji do pracy przymusowej w granicach przedwojennego państwa polskiego i „dopisał” do niego kategorię wskazaną w wyroku, uznając niekonstytucyjność pominięcia tej grupy,

20. **Wyrok z 24 lutego 2010 r., K 6/09** OTK-A 2010/2, poz. 15
pełny skład

emerytury funkcjonariuszy służb mundurowych w PRL

Zdanie odrębne kwestionuje:

- uznanie konstytucyjności preambuły ustawy zmieniającej zasady zaopatrzenia emerytalnego służb mundurowych (z dnia 23 stycznia 2009, Dz.U. Nr 24, poz. 145), mimo że jest ona jednocześnie za szeroka i za wąska wobec celu i treści ustawy (niespójność *ratio legis* i treści ustawy, naruszenie zasad sprawiedliwości i równości);
- negację wpływu czasu na intensywność rozliczeń historycznych (wyrok posługuje się argumentem politycznym, układu sił zdolnego do uchwalenia rozliczeń historycznych);
- brak pełnego testu proporcjonalności (z uchybieniem indywidualizacji odpowiedzialności zwłaszcza osób objętych pozytywną weryfikacją i funkcjonariuszy niepełniących funkcji i zadań represyjnych);
- objęcie kontrolą konstytucyjności ustawy zmienionej zamiast ustawy zmieniającej.

21. **Wyrok z 22 czerwca 2010 r., SK 25/08** OTK-A 2010/5, poz. 51
skład (5)

zwroty niedookreślone w prawie karnym

Zdanie odrębne polemizuje z uzasadnieniem co do standardu konstytucyjnego posługiwania się zwrotami niedookreślonymi w prawie karnym na tle pomocnictwa i podkreśla zwiększone wymagania co do standardu uzasadnienia wyroku, w którym sąd dokonuje aplikacji zwrotu niedookreślonego.

22. **Wyrok z 15 lipca 2010 r., K 63/07** OTK-A 2010/6, poz. 60
pełny skład

zróżnicowanie wieku emerytalnego kobiet i mężczyzn

Wiek emerytalny kobiet i mężczyzn (60 i 65 lat) różnicuje nierówno płcie, jednakże nie w zakresie mechanizmu uzyskiwania świadczeń emerytalnych na określonym poziomie, lecz w zakresie możliwości nabycia uprawnień emerytalnych (bez oceny ich wzajemnego poziomu). Zaskarżony przepis nie dyskryminuje kobiet, lecz je uprzywilejowuje, zaś dyskryminuje mężczyzn. Zdanie odrębne kwestionuje pogląd (wyrażony w wyroku), że uznane za konstytucyjne zróżnicowanie wieku emerytalnego względem płci jest neutralne. Wedle zdania odrębnego brak stosownych mechanizmów wyrównawczych dla występującego systemowo upośledzenia faktycznego kobiet (rynek pracy, oczekiwania co do funkcji opiekuńczych).

23. **Wyrok z 13 października 2010 r., Kp 1/09** OTK-A 2010/8,
poz. 74
pełny skład

inne miejsca sprzedaży gatunków ryb

Rozporządzenie unijne (tu: rozporządzenie Rady (WE) nr 1224/2009 z 20.11.2009 r. ustanawiające wspólnotowy system kontroli w celu zapewnienia przestrzegania przepisów wspólnej polityki rybołówstwa, Dz.Urz. UE L 343 z dnia 22.12.2009 r.) nie dopuszcza uzupełnienia normowania prawem krajowym. Wyrok, od którego zgłoszono separatum, takie uzupełnienie dopuszczał.

24. **Wyrok z 27 października 2010 r., K 10/08** OTK-A 2010/8,
poz. 81
pełny skład

uchylenie immunitetu sędziom orzekającym na podstawie dekretu o stanie wojennym

Wyrok dotyczył – wedle zdania odrębnego – aktu stosowania prawa, dokonanego w uchwale 7 sędziów SN. Subsumpcja należy

do sfery stosowania prawa (ukonkretnianie znaczenia przepisu poprzez uwzględnianie stanu faktycznego, któremu nadaje się prawną relewancję); nie dotyczy odczytywania znaczenia tekstu *in abstracto*. Uchwały SN ujednociające praktykę mogą dotyczyć zarówno interpretacji prawa, jak i przesądzać (w celu ujednoczenia praktyki stosowania prawa) o subsumpcji na przyszłość sytuacji jakiegoś typu. Uchwała SN o sygn. akt I KZP 37/07, jako „uchwała subsumcyjna”, nie może być przedmiotem kontroli TK, w oparciu o tezę o dopuszczalności kontroli konstytucyjności przepisu/normy o treści ukształtowanej przez powszechną interpretację.

Wydawczyni
Małgorzata Stańczak

Redaktor prowadzący
Adam Choiński

Opracowanie redakcyjne
JustLuk

Projekt graficzny
Wojtek Janikowski

Fotografia
Agnieszka Pietkiewicz-Kaleta / INFO FOTO FACTORY

© Copyright by Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2023

ISBN 978-83-8223-436-7 **ISBN PDF-a: 978-83-8328-369-2**

Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.
Dział Praw Autorskich
01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33
tel. 728 313 462
e-mail: PL-ksiazki@wolterskluwer.com

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

Opracowanie zawiera listę publikacji Profesor Ewy Łętowskiej, a także wykaz orzeczeń Naczelnego Sądu Administracyjnego oraz Trybunału Konstytucyjnego, w których była ona sprawozdawcą.

Bibliografia jest kompletna w zakresie publikacji o charakterze *stricte* naukowym, natomiast w zakresie publikacji o charakterze publicystycznym jest to subiektywny wybór autorstwa Profesor Ewy Łętowskiej.

Orzeczenia zostały wybrane według następującego klucza: w odniesieniu do Naczelnego Sądu Administracyjnego – te tylko, w których była ona sędzią sprawozdawcą bądź współsprawozdawcą, w odniesieniu do Trybunału Konstytucyjnego – te, w których była ona sędzią sprawozdawcą, oraz te, w stosunku do których zgłosiła zdanie odrębne.

zamówienia: infolinia 801 04 45 45
zamowienia@wolterskluwer.pl
www.profinfo.pl

ISBN 978-83-8223-436-7